

L A L E

K Ü L T Ü R , S A N A T V E M E D E N İ Y E T D E R G İ S İ

LALE JOURNAL, CULTURE, ART AND CIVILIZATION
Ocak-Temmuz 2023 | January-July 2023

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 40121

ISSN: 2687-5926
e-ISSN: 2822-2830

İMTİYAZ SAHİBİ | PUBLISHER
Lale Yayıncılık

GENEL YAYIN YÖNETMENİ | EDITOR-IN-CHIEF
Ahmet Akcan

EDİTÖR | EDITOR
Prof. Dr. F. Çiçek Derman

EDİTÖR YARDIMCISI | ASSISTANT EDITOR
Dr. Sakine Akcan Ekici

YAYIN KOORDİNATÖRÜ | PUBLICATIONS COORDINATOR
Melike Temiz

BİÇİM EDİTÖRÜ, İNGİLİZCE EDİTÖRÜ | FORMAT
EDITOR, ENGLISH LANGUAGE EDITOR
Verda Bingöl

DİL EDİTÖRÜ | TURKISH LANGUAGE EDITOR
Evren Soyuçok

GÖRSEL YÖNETMEN | ART DIRECTOR
Utku Aydın

SATIŞ | SALE
Lale Sanat - lalesanat.com

YAYIN | PUBLISHING
Lale Organizasyon - laleorganizasyon.com

SATIN ALMA SORUMLUSU | PURCHASING SPECIALIST
Emine Güldür

BASKI | PRINT
Pelikan Matbaa
Sertifika No: 40619

İLETİŞİM | CONTACT
Gümüşsuyu Mahallesi, İnönü Caddesi,
İndigo Apt. No:41/3 Beyoğlu- İSTANBUL

T: +90 (212) 245 55 71-72
W: laledergisi.com | dergipark.org.tr/lale
M: bilgi@laledergisi.com

LALE YAYINCILIK | LALE PUBLISHING
Lale Organizasyon Ticaret Limited
Şirketinin Markasıdır.

*Lale Publishing is the brand of
Lale Organization Trade Limited Company.*

Lale Kültür Sanat Medeniyet Dergisi
kısaca **Lale Dergi** olarak adlandırılmaktadır.

*The shortened name of Lale Journal,Culture,
Art and Civilization is **Lale Journal**.*

Kapak Görseli
*II. Selim Türbesi Çini Pano,
Ayasofya, İstanbul*

*Geleneksel Sanatlar Derneği iş birliğiyle...
In collaboration with the Traditional Arts Association...
gelenekselsanatlar.org*

DANIŖMA KURULU | ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Nurhan Atasoy, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ŗerife Atlıhan, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil Baęcı, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KuŖoęlu, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Banu Mahir, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Selęuk Mülâyim, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Günsel Renda, Koę Üniversitesi
Prof. Dr. Zeren Tanındı, Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep Tarım, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sitare Turan, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Selęuk Mülâyim, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MemiŖ, Sakarya Üniversitesi
Doę. Dr. Ŗehnaz Bięer, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Aslıhan Erkmn Birkandan, İstanbul Teknik Üniversitesi
Dr. M. Semih İrteŖ, NakkaŖ Tezyini Sanatlar Merkezi

BİLİM KURULU | ACADEMIC ADVISORY BOARD

Prof. Uğur Derman, Mimar Sinan Üniversitesi
Prof. Dr. Sacit Aęıkęözoęlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Aęırakęa, İstanbul
Prof. Dr. Mehmet MemiŖ, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk TaŖkale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulhamit Tüfekęioęlu, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Münevver Üęer, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. AyŖe Üstün, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin Yaman, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doę. Dr. Filiz Adıgüzel Toprak, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doę. Dr. Ali Fuat Baysal, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doę. Dr. Ŗehnaz Bięer, Marmara Üniversitesi
Doę. Dr. Tülün Deęirmenci, Hacettepe Üniversitesi
Doę. Mesude Hülya Doğru, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Aslıhan Erkmn Birkandan, İstanbul Teknik Üniversitesi
Doę. Dr. Gülnur Duran, Marmara Üniversitesi
Doę. Dr. Vedat Kacar, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doę. Dr. Gülnihal Kúpeli, Marmara Üniversitesi
Doę. Dr. Kenan Mermer, Sakarya Üniversitesi
Doę. Dr. Hasan Meydan, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. İrem Pala, Çanakkale On Dokuz Mayıs Üniversitesi
Doę. Dr. Kaya Üęer, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Dr. Hatice Aksu, Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Mustafa Nasuhi Çelebi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Dr. Savaş Çevik, Haliç Üniversitesi
Dr. Başak Çoraklı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Hüseyin Gündüz, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Semih İrteş, Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi
Dr. Alison Ohta, Royal Asiatic Society, Londra
Dr. Ali Rıza Özcan, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Irvin Cemil Schick, Amerika Birleşik Devletleri
Dr. Şebnem Tamcan Parlador, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Nur Taviloğlu, İstanbul Devlet Konservatuarı
Dr. Gülsen Tezcan, Sakarya Üniversitesi
Dr. Lale Uluç, Boğaziçi Üniversitesi
Dr. Senem Uğurlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Olga Vasilyeva, National Library of Russia
Öğr. Gör. Gürcan Mavili, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Nil Baydar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu
Jake Benson, University of Manchester

SAYI 7 HAKEMLERİ | REVIEWERS OF ISSUE 7

Prof. Uğur Derman, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal Sezer, Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk Taşkale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Memiş, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin Yaman, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Fuat Baysal, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Gülnur Duran, Marmara Üniversitesi
Dr. Semih İrteş, Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi
Dr. Seher Aşıcı, Marmara Üniversitesi
Dr. Ali Rıza Özcan, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Hüseyin Gündüz, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi hakemli bir dergidir. Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki defa yayımlanır. Dergide yayınlanan içerikler ile ilgili yasal ve etik sorumluluk yazarlara aittir. Yazarın görüş ve söylemleri Lale Dergisini temsil etmez.

Lale Culture, Art and Civilization is a peer-reviewed, periodical journal published biannually, in January and July. Legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors. The opinions and discourses of the authors do not represent Lale Journal.

Gelenekten aldığı mirası geleceğe taşıyor

Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi gelenekten aldığı mirası geleceğe taşıırken 7. sayısına ulaştı. Desteklerini esirgemeyen tüm yazarlara şükranlarımı sunarım.

Yoğun bir proje dönemini geride bırakan Geleneksel Sanatlar Derneğinin kasım ayında gerçekleştirildiği **Gelenekten Geleceğe Projesi** büyük ilgiyle karşılandı. Gençlerin yeni şeyler üretme heyecanını, geleneksel sanatları teknolojiyle buluşturmak için can attıklarını gözlemledik. Bu isteklerine ufak bir cevap olarak geleneksel sanatlar alanındaki filmleri **Türkiye’de ilk defa** bir çatı altında toplayıp **Gelenekten Geleceğe Film Günleri** adıyla Atatürk Kültür Merkezinde (AKM) sinemaseverlerle ücretsiz buluşturduk. Bu sırada dernek olarak katıldığımız Fas’ın başkenti Rabat’ta gerçekleşen UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) 17. Hükûmetler Arası Komite Toplantısından çok güzel haberlerle döndük. Daha önce UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde yer alan İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi, Nasrettin Hoca Fıkralarını Anlatma Geleneği ve Çay Kültürü artık **UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine** girdi. Geleneksel Sanatlar Derneği olarak biz de bu alanda çalışmalar yürüterek Türkiye’nin Mirası: Somut Olmayan Kültürel Miras Serisinin ilki *Sandık, Sepet, Sele, Küfe, Fıçı, Çuval, Torba, Bohça, Mendil, Kutu* kitabını yayına hazırladık.

Geleneksel Sanatlar Derneğinin geleceğe miras bırakacağı en önemli projelerinden Türkiye’nin Ustaları Envanterleme Projesi, Marmara Bölgesinden sonra yeni desteklere layık görüldü ve Ege Bölgesi de dâhil edilerek Kültür ve Turizm Bakanlığıyla imzalanan yeni protokolle genişletildi. Projenin çalışmalarına zaman kaybetmeden başladığımızı, aynı zamanda 2023 yılında Cumhuriyet’in 100. yılına yakışır etkinlikler yapmaya devam edeceğimizi belirtmek isterim.

Şubat ayında on bir ilde yaşanan ve ülkemizi derinden sarsan Pazarcık merkezli depremde vefat edenlere rahmet, geride kalanlara sabırlar dilerim. Bu süreçte Geleneksel Sanatlar Derneği ile Lale Yayıncılık’tan elde edilen gelirlerin tamamını depremzedelere bağışladık. Deprem bölgesinde maddi ve manevi olarak bulunmaya devam edeceğiz.

Genel Yayın Yönetmeni
Ahmet Akcan

Saygıdeğer Okurlarımız,

Yeni bir yıla girmenin şükürü içinde, yedinci sayımızı sizinle paylaşıyoruz. Güzel ve faydalı makalelerle dergiyi zenginleştirme çabamız her sayımızda artarak devam etmekte.

Makalelerin görsel açıdan da zengin olmasına özen gösteriyoruz. Alanında ilk kez kaleme alınan veya yeni buluşların yer aldığı konulara daima öncelik vermekteyiz. Okuyucularımızın samimi ve yapıcı tenkitlerine her zaman açığız. Onların görüşlerini paylaşmak ve beklentilerini öğrenmek bizi memnun ediyor.

Bu sayımızda yer alan çeşitli konulardaki makalelerin yanında, sizlere Türkiye Millî Kültür Vakfı (TMKV) Müzesini tanıtacağız.

Kuruluş yılı 1969'dan günümüze kadar millî kültürümüze bağlı, araştırmacı ve yönetici vasıflarına sahip ilim, fikir ve sanat insanları yetiştirmeyi şiar edinen bu müessese, zamanımızda klasik sanatlar alanında yaşayan sanatkârların eserleriyle bir müze kurmuştur. Hüsn-i hat, tezhib, minyatür, kitap kabı ve çini sanatlarındaki seçme örneklerin yer aldığı bu müzenin bilinmesi ve görülmesini özellikle tavsiye ederiz.

Hepimizi memnun eden güzel bir haberi de sizinle paylaşmak isterim: UNESCO'nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasınin Korunması Sözleşmesi kapsamında Fas'ın Rabat şehrinde 28 Kasım - 3 Aralık 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 17. Hükümetler Arası Komite Toplantısı'na Geleneksel Sanatlar Derneği de katıldı.

Türkiye'den Temsili Liste'ye "İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi", "Nasreddin Hoca Fıkralarını Anlatma Geleneği" ve "Çay Kültürü" ile Acil Koruma Listesine "Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği" kaydettirildi. Kültürel mirasımızın korunması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda bu listenin giderek artmasını dileriz.

Dergimizi sizler için hazırlama sürecindeyken Türkiye olarak yaşadığımız büyük afetin sarsıntısı ve hasarı bizlere de derinden tesir etti. *Asrın Felaketi* olarak tarihe geçen bu yıkımın yaralarını sarmamız kolay olmayacak. Pek çok vatandaşımızı kaybettiğimiz, bir o kadar da yaralı yurttaşımızın bulunduğu şu günlerde birlik ve beraberlik içinde tek yürek olarak elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Rabbim yardımcımız olsun.

Sağlıklı ve huzurlu bir yıl temennisiyle sevgiler ve saygılar.

Lale Dergisiyle kalın.

Editör
Prof. Dr. F. Çiçek Derman

İçindekiler

01-34

araştırma makalesi | Arş. Gör. Betül SAYIN

**İSTANBULDA MEDFUN HATTATLAR
(1786 -2009)**

ISLAMIC CALLIGRAPHERS BURIED
IN ISTANBUL (1786-2009)

35-45

araştırma makalesi | Dr. Eser ÇALIKUŞU

**ÜFTÂDE CAMİİ VE TÜRBEŞİ'NİN
MİMARİSİ VE BEZEMELERİ**

ARCHITECTURE AND DECORATIONS OF
ÜFTÂDE MOSQUE AND TOMB

46-59

araştırma makalesi | Arş. Gör. Betül GÜNDÜZ – Dr. Hüseyin GÜNDÜZ

**HZ. MUHAMMED'İN ÖZELLİKLERİNİN YAZI
İLE ANLATIMI; HİLYE-İ ŞERİFELE**

THE EXPRESSION OF THE CHARACTERISTICS OF
HZ. MUHAMMED BY WRITING

60-63

inceleme makalesi | Azade AKAR

**PARİS LOUVRE MÜZE DEPOSUNDA BULUNAN
27 ADET İZNİK ÇİNİ KAROSUNA DAİR BİR ARAŞTIRMA**

A SURVEY OF 27 İZNİK TİLES IN THE STORAGE OF
THE LOUVRE MUSEUM PARİS

64-77

makale | Mustafa ARMAĞAN

**İSLAM:
SANAT VE ESTETİK**

ISLAM:
ART AND AESTHETICS

78-92

makale | Prof. M. Uğur DERMAN

**TA'LİK HATTIYLA YAZILAN
KIT'ALARA DAİR...**

ON VERSES WRITTEN
IN TA'LİK SCRIPT

93-96

deneme | Dr. F. İnci AYAN BİROL

**DİLE GELEN
SANAT**

ART THAT
PRESENTS ITSELF

97-103

tanıtım | Mehmet Selim AKIŞ

**TÜRKİYE MİLLİ KÜLTÜR VAKFI
GELENEKLİ SANATLAR MÜZESİ**

MUSEUM OF ARTS WITH TRADITION

104-105

tanıtım | Doç. Dr. İrem PALA – Dr. Zeynep AROL

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR
FAKÜLTESİ GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BÖLÜMÜ**

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY FACULTY OF FINE ARTS
DEPARTMENT OF TRADITIONAL TURKISH ARTS

106-113

tanıtım | Şeyma AKCAN

HOCA ALİ RIZA SERGİSİ

HOCA ALİ RIZA EXHIBITION

114-119

tanıtım

**GELENEKTEN GELECEĞE
PROJESİ**

FROM TRADITION TO
THE FUTURE PROJECT

120-130

tanıtım

YENİ ÇIKANLAR

NEW RELEASES

131-132

yazım kuralları

LALE DERGİSİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

LALE JOURNAL

AUTHOR GUIDELINES

133-136

yayın politikası

LALE DERGİSİ

YAYIN POLİTİKASI

LALE JOURNAL

PUBLICATION POLICY

Görsel 1
Abdülfettah Efendi
Kabri, II. Mahmud
Türbesi Haziresi

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

İSTANBUL'DA MEDFUN HATTATLAR (1786 -2009)

Betül SAYIN¹

Geliş Tarihi: 24.06.2022 Kabul Tarihi: 12.01.2023

ÖZ

Bu çalışmada İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın kaleme almış olduğu *Son Hattatlar* isimli kitabında bulunan İstanbul'da medfun hattatların defnedildikleri yerler hakkında bilgi sunulması amaçlanmaktadır. Kitapta adı geçen 331 hattattan 162'sinin 1786 - 2009 yılları arasında vefat etmiş oldukları ve İstanbul'da defnedildiği tespit edilmiştir. Hattatın adı, vefat yılı, defnedildiği semt, mezarlık veya hazire isimlerini içeren bir liste oluşturulmuştur. Kabri ve mezar taşı farklı yerlerde bulunanlar, bir mezarlık veya hazirede medfun olmayan hattatların tarif edilen defin yerleri, kabri kayıp olanlar, mezar taşı bulunmayanlar kaynakta geçtiği şekilde ayrıca bugün mevcut olmayan ve ismi değişen kabristanlar tespit edilerek listede ilave bilgi başlığı altında sunulmuştur. *Son Hattatlar* kitabı neşredildiğinde hayatta olan hattatlardan İstanbul'da medfun olduğu bilinenlerin vefat tarihleri ve defin yerleri de listeye eklenmiştir. Asırlardır hat sanatı için önemli bir merkez olan İstanbul'da XVIII. yüzyıl Osmanlısından XXI. yüzyıl Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan süreçte burada defnedilmiş olan hattatların bir başlık altında sunulması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hat Sanatı, İstanbul'da Hat Sanatı, Medfun Hattatlar, İstanbullu Hattatlar

ABSTRACT

ISLAMIC CALLIGRAPHERS BURIED IN ISTANBUL (1786-2009)

In this study, it is aimed to present information about the places where the buried calligraphers are buried in Istanbul, in the book titled *Son Calligraphy* written by Ibnulemin Mahmud Kemal İnal. It has been determined that 162 of the 331 calligraphers mentioned in the book were buried in Istanbul and died between 1786-2009. A list was created including the name of the calligrapher, the year of his death, the district where he was buried, the cemetery or the cemetery. Those whose graves and tombstones were found in different places, the burial places of calligraphers who were not buried in a cemetery or burial ground, those whose graves were lost, those whose grave-stones were not found, as mentioned in the source, as well as the graves that do not exist today and whose names have changed, were identified and presented under the heading of additional information in the list. When *Son Hattatlar* published, among the calligraphers alive at that time; the death dates and burial places of those who were known to be buried in Istanbul were also added to the list. Presenting the calligraphers who were buried in Istanbul, which has been an important center for calligraphy for centuries, from the Ottoman Empire in the XVIII century to the Republic of Turkey in the XXI century, under a single title, makes this study important..

Keywords: Ottoman Calligraphy, Calligraphy in Istanbul, Buried Calligraphers, Calligraphers from Istanbul

¹ Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, ORCID: 0000-0002-6366-8978, bsayin@fsm.edu.tr

Görsel 2
Ali Haydar Bey'in
Mezar Taşı Kitabesi,
Yahya Efendi Dergâhı
Haziresi

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

Giriş

Hat sanatı İslamiyet'in gelişiyle beraber Arap yarı-madasında gelişim göstermeye başlamış ve Kuran-ı Kerim'i en güzel ve kurallı şekilde yazma çabası yüz-yıllar boyunca devam etmiştir. Kûfe, Şam, Bağdat ve Kahire'den sonra fetihten itibaren hat sanatının gelişmesine yön veren merkezin İstanbul olduğu ve burada kemale erdiği bilinmektedir. Hat sanatında Osmanlı son döneminde dahi Batı tesirinde kalan diğer sanatlara mukabil bir gerileme olmayışını Uğur Derman şu üç sebebe bağladığını belirtmektedir:

"1. Bünyesine tesir edebilecek, benzeri bir sanatın Avrupa'da bulunmayışı,

2. Üslûp sahibi hattatlar elinde usta-çırak esasına göre sağlam kaidelerle nesilden nesile intikâli,

3. Zamanla, kendi bünyesi içinde yenilenme kabiliyetine sahip oluşu." (Derman, 2013, s. 482-483).

Bugün hâlâ dünyanın herhangi bir yerinde klasik olarak hat çalışan sanatkârlar gerek sülüs-nesih, ta'lik, rik'a, divanî yazılarda gerek celî yazılarda İstanbul'da yaşamış ve farklı üsluplar ortaya koymuş Osmanlı hattatlarının yazılarını örnek almaktadırlar.

İstanbul'da Medfun Hattatlar (1786-2009) isimli bu çalışma hat sanatında bu denli tekamülü sağlamış İstanbullu hattatların defnedildikleri yerlerin liste hâlinde gün yüzüne çıkarılmasını amaçlamaktadır. İbnü'l-Emin İbnülemin M. Kemal İnal'ın Son Hattatlar isimli eserinde adı geçen İstanbul'da medfun hattatların isimleri, vefat tarihleri, defnedildiği yerlerin belirtildiği bir liste hazırlanmıştır. Bu listede kabir taşı bulunmayanlar, kabri kayıp olanlar, defin yeri tarif edilenler, mezar taşı kitabesi bulunanlar, mezarlık veya hazire ismi değişenler, bugün mevcut olmayan mezarlıklar, kitabe metni bilinenler ve bunların içinde ketebe kaydı olanlar ayrıca belirtilmiştir.

İstanbul'da Hat Sanatı

"Kur'an-ı Kerim Hicaz'da nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı."

Hz. Peygamber (sav) döneminde Kur'an-ı Kerim ezber ve yazı ile kayıt altına alınmış, Hz. Ebubekir (ra) döneminde kitap hâline getirilmiş ve Hz. Osman (ra) döneminde çoğaltılmıştır (Serin, 2019, s. 89-117). Asr-ı Saadette yazı çeşitleri 1. meşk (katibine göre farklılık gösteren el yazısı) ve 2. cezm² (geometrik ve kurallı yazı) olarak gruplandırılmıştır. Kısa bir süre vahiy her iki yazı türü ile yazılmış fakat daha sonra hendesî yazı Kur'an-ı Kerim'e tahsis edilmiştir (Serin, 2006, s. 248-254).

Emevî devrinde (661-750) hat sanatının merkezi önce **Kûfe** sonra **Şam** olmuştur. Saray kâtiplerinden Kutbe El-Muharrir (ö. 771) yazıda ilk defa tekâmülü sağlamış, cezm yazısının köşeli hatlarının yuvarlatılmasıyla ortaya çıkan kûfî hattından dört çeşit yazı (celîl, tomâr, sülüseyn ve sülüs) icat etmiştir. Konusuna göre kâğıdı ve kâğıt boyutuna göre kalem kalınlıkları da belli olan bu yazı çeşitlerine mevzun hatlar denilmiştir (Serin, 1982, s. 39). Abbasiler devrinde (750-1258) hat sanatının gelişmesine yön veren merkez **Bağdat** olmuştur. İbni Mukle (ö. 940) noktayı birim ölçü kabul etmiş, daire sistemi (*hendesetü'l huruf*) içerisinde harflerin kalem kalınlığına göre en boy oranlarını düzenleyerek yazının kural ve kaidelerini ortaya koymuştur. Nispet ve kaidelere bağlanmış bu yazılara ise mensub hatlar denilmiştir. İbni Bevvab (ö. 1022), İbn Mukle'nin düzenlemiş olduğu yazıların sayısını sekize indirmiş, aklam-ı sittenin teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır. Yakut Musta'simî (ö. 1298) aklam-ı sitteyi (sülüs, nesih, muhakkak, reyhani, tevkii, rika') bugünkü geçerli ölçülerine ulaştırmış, ilk defa kalemin ucunu meyilli kesmiş, murakkaa' albümü ve kıt'a geleneğini başlatmıştır. Ayrıca mushaf kitabesinde Yakut tertibi³ olarak bilinen sayfa düzenlemesini oluşturmuştur (Serin, 2019, s. 117). Yakut Müsta'simi'nin ölümünden sonra Moğol istilasıyla beraber yetiştirmiş olduğu yedi öğrencisi (*esatize-i seb'a*) farklı coğrafyalara dağılmış

2 Bulunduğu bölgeye göre mekkî, medenî, küfî, basrî gibi isimler almıştır.

3 Muhakkak ve sülüs kısımlar uzun ve tek satır olarak, reyhanî ve nesih kısımlar kısa ve beş satır olarak yazılır. Sırayla muhakkak-reyhanî, sülüs-nesih ve muhakkak olarak yazılır.

ve Bağdat üslubu **Kahire**'ye geçmiştir. Bu dönemde ise hat sanatı ile ilgili Kalkaşendi, Subhu'l-A'şâ gibi ilmi kitap çalışmaları yapılmış, hat eğitimi metodu ve müfredat sistemi geliştirilmiştir (Serin, 2019, s. 163).

İstanbul'un fethiyle beraber çeşitli ülke ve şehirlerden davet edilen sanatçılar **İstanbul**'un bu dönem itibarıyla bir sanat merkezi olmasına zemin hazırlamıştır. XV. yüzyılda Yahya Sufî ve Ali b. Yahya Sufî celi sülüs yazıda Osmanlı'da yeni bir üslup kurmuşlardır. Açtıkları bu çığır, XVII. yüzyıl sonuna kadar önemli bir gelişme göstermeden devam etmiştir (Ayverdi, 1989, s. 458). Şeyh Hamdullah (ö. 1520) Sultan Bayezid'in de teşvikiyle Yakut Musta'simî'nin yazısına canlılık ve hareket getirerek İstanbul'da kendi üslubunu ortaya koymuş ve Yakut terkibi mushafda farklı yazı çeşitlerinden doğan okuma zorluğunu kaldırarak nesih hatla mushaf yazma geleneğini başlatmıştır. Aynı dönemde Ahmed Şemsettin Karahisarî (ö. 1556) Yakut üslubunu yeni bir yorumla canlandırmıştır (Alparslan, 2004, s. 35). Hafız Osman (ö. 1698) Şeyh Hamdullah yazılarından beğendiği harfleri seçmiş, kelime ve harf aralıklarında, harflerin artistik duruş ve bünyelerinde daha güzel nispetler sağlayarak kendi üslubunu 1679 yılı ile ortaya koymuştur. İlk defa bugün bilinen şekliyle sülüs-nesih hattı ile hilye kompozisyonu oluşturmuştur (Derman, 1997, s. 98-100). Mustafa Rakım (ö. 1826) Hafız Osman'ın harflerini celiye taşıyarak estetik ölçü ve nispetleri sağlayıp kendi mektebini kurmuş ve padişah tuğralarını ıslah ederek son şeklini vermiştir (Alparslan, 2004, s. 118-119). Aynı dönemde yaşamış olan Mahmud Celeleddin (ö. 1829), Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman'ın harflerinden faydalanarak sülüs-nesih kendine özgü bir tarz ortaya koymuştur (Derman, 2003, s. 359). Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1876) sülüs ve nesih yazılarında Hafız Osman, celi yazılarında zaman zaman Mustafa Rakım yolunda eserler vermişse de kendine has bir üslup ortaya koymuştur (Serin, 2019, s. 396). Mehmed Şevki Efendi (ö. 1887) Hafız Osman, Yedikuleli Abdullah ve Rakım Efendi'nin yazılarını inceleyerek 1860'lı yıllardan sonra (bilhassa 1873 yılından itibaren) sülüs-nesih yazıya estetik olarak son şeklini vermiş ve kendi üslubunu ortaya koymuştur. Şevki Efendi Mektebi, XIX. yüzyıldan günümüze kadar son merhale olarak kabul edilmektedir (Derman, 2003b, s. 532-533). Daha çok nesih yazı ile yapmış ol-

duğu çalışmalarla bilinen Hasan Rıza Efendi'nin (ö. 1920) basılmak üzere düzenlendiği âyet-berkenar⁴ mushafı, mushaf kitabesinde yeni bir çığır açmıştır (Serin, 2019, s. 447).

Bir başka yazı çeşidi olan nesta'lik, kadîm ta'lik hattının grift ve karmaşık çizgilerden arındırılmasıyla bir rivayete göre de nesih yazıyla birleşmesiyle oluşmuştur. Bir başka rivayete göre ise XIV. yüzyılda İran'da Mir Ali Tebrizî (ö. 1446) ta'lik yazıyı sanat yazısı hâline getirebilecek kaideleri ortaya koyup şahsiyet kazandırmıştır. Nesta'lik yazı İran'da; XIV. yüzyıl ortalarına doğru Abdurrahim Harizmî ile batı, Mirza Cafer-i Tebrizî Baysungur ve Azhar-ı Tebrizî ile doğu (Horasan) üslubu olarak iki ayrı yolda gelişme göstermiştir. XV. yüzyılda Sultan Ali Meşhedî (ö. 1520) ve Mir Ali Herevî (ö. 1544) nesta'lik yazıya yeni bir üslup kazandırmışlardır. Şah I. Abbas zamanında yaşayan Mir İmadü'l-Haseni (ö. 1615), Mir Ali Herevî ve Babaşah İsfehânî'nin tavırlarını geliştirerek kendi üslubunu oluşturmuştur (Alparslan, 2007, s. 11-15).

Bugün Türkiye'de ta'lik olarak adlandırılan nesta'lik hattı, Osmanlı'da İstanbul'un fethinden sonra Azerbaycan ve İsfahan'dan saraya gelen hattatlar⁵ ile hızla yayılmaya başlamıştır. İlk yıllarda İran batı üslubu benimsenmiş daha sonra Horasan üslubuna dönülmüştür. Buharalı bir Türk olan Derviş Abdi Mevlevî (ö. 1647) Osmanlı ta'lik zincirinin ilk büyük ustası olmuş ve böylece İmad tarzı ta'lik yazı, sanat seviyesinde İstanbul'da kabul görmüştür. Osmanlı ta'lik silsilesi, başta Mahmud Tophanevî (ö. 1670) olmak üzere Abdi Mevlevî'nin talebeleriyle devam etmiştir. Abdülbaki Arif Efendi (ö. 1713) ise Mir Ali Herevi ve İmad'ın yazılarını inceleyerek yetişmiş bir hattat olup İstanbul'da ta'likin ikinci kurucusu kabul edilmiştir (Alparslan, 2007, s. 11-15). XVIII. yüzyılda Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi (ö. 1768), Katipzâde Mehmed Refii (ö. 1769), Mehmed Esad Yesarî (ö. 1798) İmad üslubunda en güzel yazı örneklerini vermişlerdir. Yesarî'nin ilk yazıları İmad üslubunda olsa da 1782-1786 yılları arasında yazdığı yazılarda harfleri büyütüp küçülterek üslup arayışında olduğu (Alparslan, 2007, s. 168) özellikle 1776 yılından sonra çanaklı ve küplü harflerde insicamı sağlayarak Türk ta'lik tavrına zemin hazırladığı ve kendi üslu-

4 Ayetler sayfa başında başlayıp sonunda biter ve her sayfasında on beş satır bulunur.

5 Sâbir, Hamidi, Esedullah Kırmancı gibi.

bunu ortaya koyduğu kabul edilmektedir (Derman, 2013c, s. 486-487). Türk ta'lik üslûbunun kurucusu Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi (ö. 1849) başlangıçta babası Yesarî Mehmed Esad Efendi'nin yolunu takip etmiş 1820'den sonra bu tavrı geliştirerek harf bünyeleri ve bağlantılarındaki incelik ve kalınlığın kesin nispet ve kaidelerini ortaya koymuş ve ta'lik yazıyı en güzel ahenge ulaştırmıştır. İran'da görülen sıkışıklık ve daralma Yesarîzâde mektebinde yerini ferahlığa ve açıklığa bırakmış, çanak ve küpler genişlemiştir. İran üslubunda satır nizamı, harflerin boyları, çanak ve küplerin genişliği, keşidelerin uzunluğu farklılıklar gösterirken Yesarîzâde'de kaideler ve kesin ölçüler belirlenmiştir (Derman, 2006, s. 307-309).

Sami Efendi (ö. 1912) Osmanlı son döneminde yaşamış bir hattat olup sülüs, nesih, ta'lik, divanî, rik'a gibi birçok yazı çeşidini çalışmıştır. Celî sülüs yazıda Mustafa Rakım'ın, celî ta'likte Yesarîzâde'nin tavrını geliştirerek son şeklini vermiştir. Öğrencisi Hulusi Efendi (ö. 1940) ta'lik yazının son güçlü hattatı olarak bilinmektedir (Serin, 2013, s. 356-357).

Aklam-ı sitte dışında gelişen bir diğer yazı çeşidi olan divanînin, Osmanlılara XV. yüzyılda Akkoyunlular yoluyla gelen kadim ta'lik⁶ yazısının değişikliklere uğramasıyla, Türk hattatlar tarafından icat edildiği bilinmektedir⁷. Divan-ı Hümayun'da resmî yazışmalarda kullanılması sebebiyle divanî ismini almıştır. Matrakçı Nasuh (ö. 1564), Tacibeyzâde Cafer Çelebi (ö. 1515), Kanunî Devrinde iki defa Reisü'l-Küttâblık yapan Tacizâde Mehmed Çelebi ve öğrencileri de bu yazıyı İran etkisinden çıkararak okunması-yazımı daha kolay ve sanatlı bir hâle getirmiştir. Padişah fermanları ve menşurları divanî hat ile yazılmıştır. Divanînin irisi anlamına gelen celî divanî ise hareketsiz yazılan divanî hattına mukabil hareke ve tezyînî işaretlerle doldurularak belirli bir formun içerisinde boşluk olmaksızın uygulanmaktadır. Devletin üst seviyesindeki yazışmalarda kullanılmış, Divan-ı Hümayun'a mahsus kılınmıştır. Celî divanî hattının tekamülünde XVI. yüzyılda Taceddin'nin katkısı olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılda Divan-ı Hümayun'da en güzel şekli-

ne ulaşmıştır. Mümtaz Efendi (ö. 1871), Şefik Bey (ö. 1880), Ferid Bey (ö. 1925), Sami Efendi (ö. 1912), İsmail Hakkı Bey (ö. 1946) Osmanlı celî divanî hattatlarıdır (Alparslan, 2004, s. 191-198).

Rik'a yazısı XIX. yüzyılın başlarında Bab-ı Âli kalemelerinde geliştirilmiş, divanî karakterinde bir yazı çeşididir. Divanîdeki ayrıntıların ortadan kaldırılarak harf bünyelerinin kolay ve hızlı yazılması için basitleştirilmesiyle Osmanlılarda ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Divan-ı Hümayun'da kullanılmaya başlanmış, günlük hayatta, mektuplarda, resmî yazılarda, hükûmet dairelerinde yazılmıştır. Mümtaz Efendi, Bab-ı Ali kaleminde geliştirilen bu yazıyı üsluplaştırarak bir ekol oluşturmuştur. Galatasaray Sultanisi güzel yazı muallimi Mehmed İzzet Efendi, (ö. 1903) Mümtaz Efendi'den sonra bu yazıyı kesin kural ve ölçülerle düzenleyerek sanatlı bir hâle getirmiştir. Talebesi Mehmed Hamdi Efendi de rik'a hattatlarıdır (Demirci, 2019, s. 29-30).

Osmanlı son dönem ve Cumhuriyet dönemi hattatlarından olan Halim Özyazıcı (ö. 1964) ve Hamid Aytaç (ö. 1982) sülüs-nesih, rik'a, ta'lik, divanî ve celî divanî yazıları en güzel şekilde yazarak günümüze ulaşmasına vesile olan zincirin belki de en önemli halkalarından olmuşlardır. Ömer Vasfi Efendi (ö. 1928), Mehmed Aziz Efendi (ö. 1934), Kâmil Akdik (ö. 1941), Emin Yazıcı (ö. 1945), Necmeddin Okyay (ö. 1976) ve Kemal Batanay (ö. 1981) bazı Cumhuriyet dönemi hattatlarıdır.

İstanbul'da Medfun Hattatlar (1786-2009)

İstanbul'da Medfun Hattatlar (1786-2009) isimli bu çalışmada öncelikle İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın kısaca hayatı ve Osmanlı döneminde hattatlar ile ilgili yazılmış en çok bilinen kitaplar hakkında özetle bilgi verilecek; ardından İbnülemin'in *Son Hattatlar* kitabından yola çıkılarak eserde adı geçen İstanbul'da medfun hattatlardan oluşan bir liste sunulacaktır.

⁶ İran sahasında yer alan kadim ta'lik hattı İslam devletlerinin resmî yazışmalarında kullanılmıştır.

⁷ Süheyl Ünver *Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Bilgiler* kitabının (1953) 19. sayfasında Türklerin divanîyi Selçuklulardan itibaren kullanmaya başladığından bahsetmiş fakat Muhittin Serin bu örneklerin divanînin gelişmemiş örnekleri olduğunu kaydetmiştir. Ali Alparslan ise, hat konusunda önemli ilk kaynaklardan olan Şubhu'l-a'şâ ve Câmî-i Mehasin'de (XV. yüzyıl) bu adda bir yazı çeşidinden bahsedilmediğini belirtmektedir. Fatih Sultan Mehmed devri örneklerine istinaden divanî yazının bu tarihten daha önce meydana çıkmış olduğu anlaşılır fakat bu döneme ait yazılarda divanîlerin sade olmasına karşılık sonraki dönemlerde oldukça tekâmül ettiği görülmüştür (Alparslan, 1994, s. 445).

17 Kasım 1871'de Beyazıt'ta dünyaya gelen İbnülemin Mahmud Kemal İnal ilk resmî eğitimine Mercan Ağa Sıbyan Mektebinde başlamıştır. 1885'te Süleymaniye Camii İmaretindeki Şehzâde Rüşdiyesinden mezun olmuş, kaydolduğu Mekteb-i Mülkiyenin yatılı kısmını tamamlamadan ayrılmış dinleyici sıfatıyla Mekteb-i Hukuk derslerine devam etmiştir. Kardeşi Ahmed Tevfik ile devam ettikleri bu resmî eğitimin dışında küçük yaşlardan itibaren babalarından, konaklarına gelen hocalardan ve devrin tanınmış ulemalarından cami dersleri almışlardır. Ayrıca Hasan Tahsin Efendi'den hüsn-i hat meşk ederek icazet aldıkları da bilinmektedir. İbnülemin 1889'da Bab-ı Ali Vilayet-i Mümtâze Kaleminde stajyer olmuş, 1892'de Sadaret Mektubî Kalemî, 1895'te Teftiş-i İslahat Komisyonu başkatipliği görevlerinde bulunmuştur. 1897'de yeniden döndüğü Sadâret Mektubî Kaleminden sonra 1908'de Sadaret Mektubî kalemî müdürlüğüne tayin edilmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra birtakım ara hizmetler yanında çeşitli komisyonlarda üyelik ve temsilcilik görevleri almış, 1911'de Yıldız Sarayı evrakının tetkik ve tasnifi ile birikmiş journalerin tasfiyesi işine memur edilmiştir. Vakıflara ait sanat eserlerini kaybolmak ve yabancı diyarlara gitmekten kurtarmak için bir müze kurulması amacıyla 1914'te Süleymaniye Camii İmaretinde Evkaf-ı İslâmiyye Müzesi'ni (Türk İslam Eserleri Müzesi) kurmuş yerine getirdiği hizmetlerden dolayı kendisine üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı verilmiştir. Muhâfaza-i Âsâr-ı Atıka Komisyonu, Hariciye Nezâreti komisyonu, Bâbîâli Müdevvenât-ı Kânûniyye Dairesi müdürlüğü, Takvîm-i Vekayi'in müdürlüğü, Eyâlât-ı Mümtâze ve Muhtâre Kalemî ve çok sayıda resmî görevde bulunmuştur. Yazar, tarihçi, edebiyat tarihçisi, müzeci, mutasavvıf ve Osmanlı Devleti'ne 33 yıl boyunca çeşitli görevlerde hizmet etmiş olan Mahmut Kemal İnal 1957 yılında vefat etmiş Merkezefendi Mezarlığına defnedilmiştir (Akün, 2000, 249-262).

Tarih boyunca hat sanatı ve hattatlarla ilgili ilmi çalışmalar yapılmış, hattatlara dair kitaplar yayımlanmıştır. Konumuzun kaynağı olan *Son Hattatlar* kitabına gelmeden önce Osmanlı'da neşredilmiş öne çıkan bazı çalışmalardan kısaca bahsedebiliriz. Gelibolulu Mustafa Ali Efendi tarafından Sultan III. Murad döneminde 1587 yılında kaleme alınan ve Hoca Sâdeddin Efendi'ye ithaf edilen *Menakıb-ı Hünerveran*'da 1591 tarihine kadar olan hattatlar zikredilmiştir. İbnüle-

min M. Kemal çeşitli kaynaklarda bulunan yazmaları karşılaştırarak Âli Mustafa'nın hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında önemli bir inceleme ile 1926'da eserin tenkitli neşrini hazırlamış, daha sonra ise Müjgân Cunbur, 1982 yılında İbnülemin Mahmud Kemal'in neşrini esas alarak eseri günümüz Türkçesine çevirmiştir (Nuhoğlu, 2004, s.110-111). Diğer bir çalışma; XVII. yüzyılda Sultan IV. Murad'a sunulmuş olan Nefeszâde İbrahim'in kaleme almış olduğu *Gülzar-ı Savab* isimli kitaptır. Sonraki dönemlerde Kilisli Rifat Bilge tarafından 1938'de tertip ve tashih edilerek neşredilmiştir (Nuhoğlu, 1996, s.260). Hattatlara dair yazılan bir diğer kitap ise Suyolcuzaâde Mehmed Necib Efendi'nin *Devhatü'l-Küttab* isimli eseridir. 1737 yılında Bab-ü's-Sa'de ağasının muhasibi İsmail Ağa'nın teşvikiyle yazılmış ve bu seneye kadar yaşamış hattatların biyografilerine yer verilmiştir. Kilisli Muallim Rifat 1942'de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan nüshayı (Emanet Hazinesi, nr. 1232/3) esas alarak bu eseri günümüz Türkçesine çevirmiştir (Serin, 2010, s.2). Osmanlı'da bu üç kitaptan sonra hattatlarla ilgili yazılmış en kapsamlı bir diğer eser Müstakimzâde Süleyman Saadettin Efendi'nin 1759-60 yılında tamamladığı *Tuhfe-i Hattatin* isimli kitabıdır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in yazarın hayatı ve eserleri hakkındaki ilavesiyle harf inkılabının arkasından 1928 yılında -eski harflerle son kitap olarak- basılmıştır (Derman, 2012, s. 353). Bu kitap Mustafa Koç takdimiyle 2014 yılında tekrar yayımlanmıştır. Ayrıca Hakkakzâde Mustafa Hilmi Efendi'nin *Mizanü'l-Hat*, Şeyhülislam Sadettin Efendi'nin *Defter-i Paki Erbabı Daniş*, Hattat Müfti Mehmet Şem'i Efendi'nin *Tezki-retü'l-Hattatin*, Habib Efendi'nin *Hat ve Hattatan ve Eğinli Süleyman Efendi'nin Mir'at-ı Hattatin*, Gazanfer Ağa Müzesi müdürü İsmail Baykal'ın *Enderunlu Sanatkârlar ve Hocaları* ile Nurullah Tilgen'in *Eyüplü Hattatlar* isimli kitaplar da yine hattatlara dair yazılan önemli kaynak eserlerdendir.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in (1871-1957) kaleme almış olduğu *Son Hattatlar* kitabı 1955 yılında Marif Vekaleti Yayınevinde Ankara'da neşredilmiştir. Kitabın ikinci baskısı 1970'te Milli Eğitim Basımevinde İstanbul'da ve üçüncü baskısı Uğur Derman'ın takdimiyle 2021'de Ketebe Yayınları tarafından İstanbul'da basılmıştır. Cumhuriyet devrinde yazılan ve neşredilen *Son Hattatlar*, *Tuhfe-i Hattatin* isimli kitabın bıraktığı tarihten itibaren Osmanlı hattatlarını

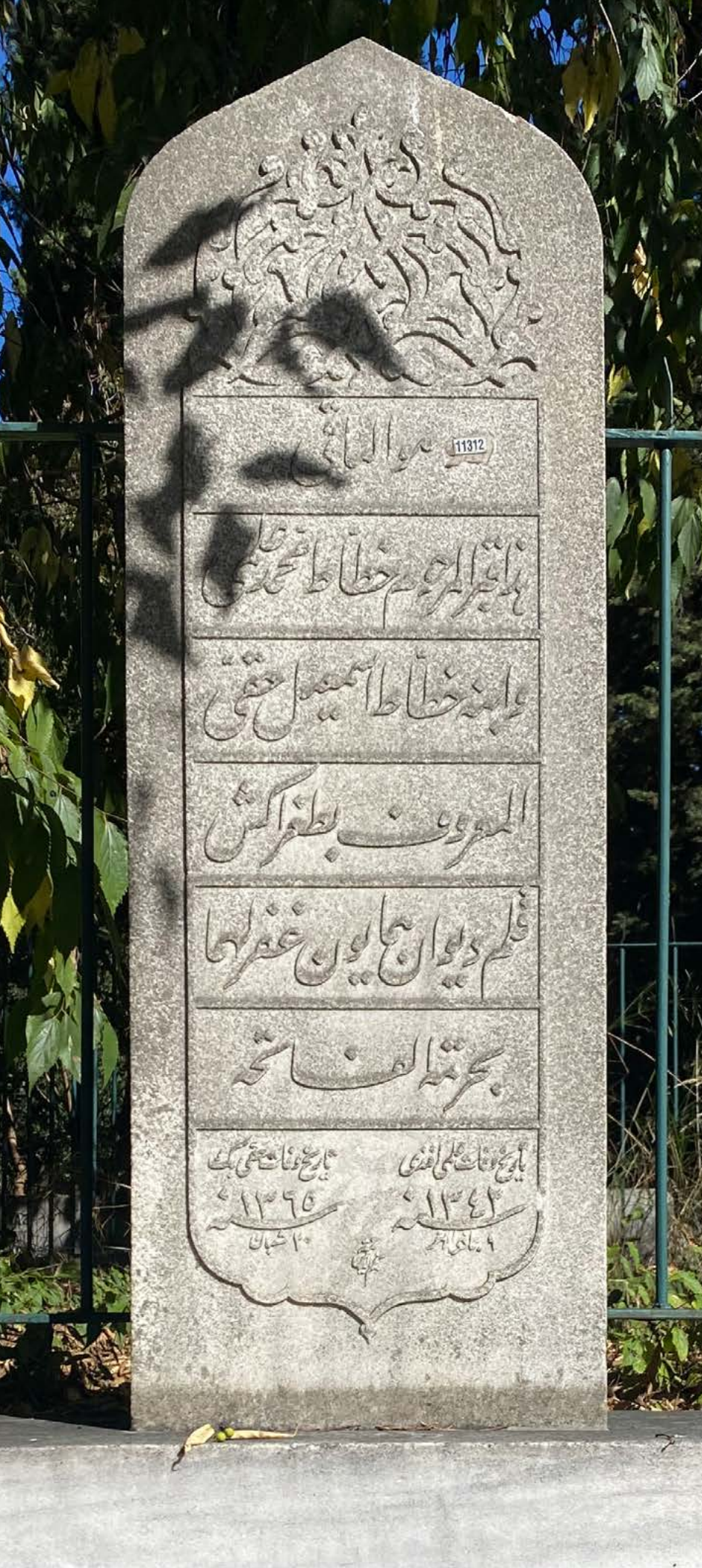
inceleyerek *Tuhfe-i Hattatin* kitabının tamamlayıcısı mahiyetinde görülmektedir.

İbnülemin'in bu çalışmasında başlıklarda 331 hattat ismi geçmektedir. Hattatları; 1. *Sülüs, nesih ve celî hattatlar* (207 hattat), 2. *Ta'lik hattatları* (58 hattat), 3. *Rık'a hattatları* (30 hattat) ayrıca ilave olarak 4. *Zeyl-sülüs* (26 hattat) ve 5. *zeyl-Ta'lik hattatları* (10 hattat) başlıklarında gruplandırmıştır. Bu başlıklarda geçen isimlerden tekrar edilenler ve başlıkta ismi geçmeyip metin içerisinde bahsedilen hattatlar da mevcuttur. Uğur Derman'ın takdimiyle yayımlanan son baskısında bazı düzeltme ve eklemelere yer verilmiştir.

İstanbul'da Medfun Hattatlar (1786-2009) isimli bu çalışmada *Son Hattatlar* kitabında zikredilen hattatların içerisinde İstanbul'da defnedildiği belirtilen isimler tespit edilmiştir. Zikredilen eserde başlıklarda adı geçen 331 hattattan 162'sinin İstanbul'a defnedildiği ortaya çıkmıştır. İstanbul'da medfun olduğu bilinen 162 hattatın isminin bulunduğu bir liste hazırlanmış, İstanbul'da yaşamış fakat defin yeri zikredilmeyen hattatlar hazırlanan listeye dâhil edilmemiştir.

"İstanbul'da Medfun Hattatlar Listesi" hattat isimlerine göre alfabetik olarak sıralandırılmış; 1. Hattatın Adı / Vefat Tarihi, 2. Defnedildiği Mezarlık İsmi / Semti ve 3. İlave Bilgi başlıklarından oluşmaktadır. İlk başlıkta hattat isimleri ve parantez içerisinde vefat tarihleri belirtilmiş, ikinci başlıkta defnedildikleri mezarlık ve semt adları verilmiş, eğer hattat bir mezarlıkta medfun değil ise sadece kaynaktan tarif edilen semtin adı belirtilmiştir. Üçüncü başlık olan ilave bilgi içeriğinde ise tespit edilen güncel bilgiler, değişen mezarlık ve hazire isimleri, bugün mevcut olmayan kabristanlar, tarif edilen medfen mahalli, vefat günü, kabir taşı yazısının hattatı ile yazı çeşidi ve eğer biliniyorsa vefat günü, nerde ve ne sebeple vefat ettiği belirtilmiştir. Bazı mezarlık, hazire ve dergâh isimlerinde bugün değişiklikler tespit edilmişse de listede kaynaklarda geçtiği şekilde isimlendirilmiş ilave bilgi kısmında güncel isimler eklenmiştir. *Son Hattatlar'da* başlıklarda adı geçen hattatlardan defin yeri belli olanların isimlerinden oluşan listeye eserinin yayımlandığı tarihten sonra vefat eden hattatlar da dâhil edilmiştir.

Görsel 8
İsmail Hakkı
Altunbezer Mezar
Taşı, Karacaahmet
Mezarlığı

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

İSTANBUL'DA MEDFUN HATTATLAR LİSTESİ

No	Hattatın Adı / (Vefat Tarihi)	Defnedildiği Mezarlık / (Semt)	İlave Bilgi
1	Abdülkadir Efendi (ö.1896)	II. Mahmud Türbesi Haziresi; (Çemberlitaş, Fatih)	Vaniköy'deki yalısında vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 43) Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 1.
2	Abdülkadir Efendi (ö. 1923)	Murad-ı Buhârî Dergâhı Haziresi; (Nişanca, Eyüp)	Dergâhın şeyhi olan babasının irtihali üzerine tayin olunmuş, vefatından sonra dergâhın haziresinde babası Şeyh Süleyman Efendi'nin yanına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 491) Murad-ı Buhârî Dergâhı bugün Şeyh Murat Tekkesi olarak bilinmektedir.
3	Abdülkadir Hamdi Efendi (ö. 1795)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Şeyh Hamdullah'ın yakınında medfundur. (İnal, 1970, s. 29)
4	Abdülkadir Kadri Şeker (ö. 1942)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Karacaahmet Mezarlığında Harmanlık'tan Miskinler'e giden yolun sağ tarafında kamus mütercimi Asım Efendi'nin civarına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 494)
5	Abdülkadir Saynaç (ö. 1967)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	Edirnekapı Mezarlığına defnedilmiştir.
6	Ahmed Arifi Paşa (ö. 1895)	Bostan İskelesi Kabristanı (Eyüp)	Cağaloğlu'ndaki konağında verem hastalığından vefat etmiştir. Babası Haricîye nazırı Mehmed Şekib Paşa'nın yanında medfundur. Mezar taşı kitabesi metni şöyledir: "Hüve'l-Bâki efahim-i vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden meclis-i mahsus-ı vükelâya memur iken irtihali baka eden sadr-ı esbak merhum ve mağfur cennet mekân Ahmed Arifi Paşa ibn-i Mehmed Şekib Paşa'nın ruhiçün rızâen lillahi teâlâ el-Fâtîha 18 Cemaziyelahir 1313 yevmi pencüşenbih" (İnal, 2021, s. 499) Bostan İskelesi Kabristanı bugün mevcut değildir.
7	Ahmed Râkım Efendi (Küçük Râkım) (ö. 1865-66)	Şeyh Vefa Tekkesi Haziresi (Vefa, Fatih)	Uğur Derman h. 1279'da vefat ettiğini belirtmiştir. (İnal, 2021, s. 231)
8	Ahmed Ziya Bey (ö. 1938)	Silivrikapı Mezarlığı (Zeytinburnu)	18 Nisan 1938'de vefat etmiştir. M. Kemal İnal; cenazesinde bulunmak üzere Beyazid Camii'ne giderken şu mısra sanih oldu, "alem-i fennin ziyası kalmadı" demiştir. (İnal, 1970, s. 474) Silivrikapı Mezarlığı bugün Silivrikapı ve Ayvalık Mezarlıkları olarak bilinmektedir.
9	Alaeddin Bey (ö. 1887)	(Eyüp)	Eyüp Şah Sultan Dergâhı karşısındaki kabristana defnedildiği belirtilmiştir fakat bugün böyle bir mezarlık bulunmamaktadır. (İnal, 1970, s. 39)
10	Ali Alparslan (ö. 2006)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	24 Ocak 2006'da vefat etmiştir.
11	Ali Fuat Bey (ö. 1885)	Süleymaniye Camii Haziresi (Fatih)	29 Temmuz 1885'te vefat etmiştir. Sadr-ı esbak Ali Paşa'nın oğlu olup, babasının yanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesi metni şöyledir: "Hüve'l-Bâki Sadr-ı esbak merhum Seyyid Mehmed Emin Ali Paşa'nın nec-li kebiri olup vergi emini iken irtihali-i dâr-ı beka eyleyen Seyyid Ali Fuat Bey Efendi'nin ruh-i şerifiçün rızâen lillah el-Fâtîha 16 L (Şevval) sene 1302" (İnal, 2021, s. 504)
12	Ali Haydar Bey (ö. 1870)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	28 Haziran 1870'te vefat etmiştir. Kabir kitabesinin talebesi Sâmi Efendi tarafından yazıldığı belirtilmiştir (Derman, 1989, s. 396). Mezar taşı kitabesi: "Hüve'l-Bâki vasıl-ı rahmet-i hak sadr-ı esbak Melik Muhammed Paşazâde Abdülkadir Bey Efendinin necl-i mükerremi ve esbak daru'l-Hilafeti'l-İlmiye kadısı Reisü'l-Hattatın Ali Haydar Beyefendi ruhiçün Fâtîha 1287" Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 2.
13	Ali Paşa (ö. 1871)	Süleymaniye Camii Haziresi (Fatih)	7 Eylül 1871'de Bebek'teki yalısında vefat etmiştir. Mezar taşı kitabesi metni şöyledir: "Def'a-i hamîse-i sadârette irtihali-i dâr-i beka eyleyen Mehmed Emin Ali Paşa'nın ruhiçün Fâtîha 21 Cemaziyelahir 1288" (İnal, 2021, s. 497)
14	Ali Rıza Efendi (ö. 1905)	Selimiye Dergâhı Haziresi (Üsküdar)	Selimiye Dergâhı Haziresinde medfundur.

Görsel 3
Bakkal Arif Efendi
Mezar Taşı Kitabesi,
Edirnekapı Mezarlığı

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

15	Ali Ulvi Efendi (ö. 1853)	Üsküdar Kabristanı (Üsküdar)	Bugün bu isimde bir kabristan bulunmamaktadır.
16	Ali Vasfi Efendi (ö. 1837)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Şeyh Hamdullah'ın yakınında medfundur. (İnal, 1970, s. 44)
17	Aliyyül Misrî Efendi (ö. 1828)	(Fatih)	Fatih At Pazarını Çırcır Caddesine bağlayan yerin sağ tarafındaki kabristanda medfundur. Mezar taşındaki kitabe: "Hüve'l-Bâki A'lemü'l- Ulemai'l-Mu- hakkîn ve reisi'l-Hattâin merhum ve mağfurun-leh es-Seyyid eş-Şeyh Aliyy- yü'l-Misrîyyü'l-Kemalî aleyhi'r-Rahmetü'l-Bârî hazretlerinin ruhiçün el-Fâtiha 15 N (Ramazan) 1243." (İnal, 2021, s. 56)
18	Arif Efendi (ö. 1826)	Sinan Paşa Medresesi Haziresi (Beyazıt, Fatih)	Divanyolu'nda Sedefçilerdedir. Babası Arabzâde Ataullah Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Bâki kudemâ-yi ulemâ-yı izamdan arif-i billah, vâkıf-ı esrar-ı İlah sâbika Şeyhülislam ve müfti'l-enam Arabzâde el-Hâc Mehmed Arif Efendi hazretlerinin ruh-i pür- fütuhlarına el-Fâtiha 1241" (İnal, 2021, s. 388)
19	Arif Hikmet Bey (ö. 1918)	Kocamustafapaşa Camii Haziresi (Fatih)	13 Kasım 1918 tarihinde bir müddetten beri muzdarip olduğu veremden vefat etmiştir. (https://www.ketebe.org/en/artist/arif-hikmet-bey-155)
20	Aşir Efendi (ö. 1804)	Molla Gürâni Kabristanı (Fatih)	Cenazesi önce Eminönü civarındaki Bahçekapı'da kendi adıyla anılan kü- tüphanenin haziresine defnedilmiş, daha sonra Molla Gürâni Kabristanına nakledilmiştir. Mezar taşı Fındıkzâde'deki Pîrî Mehmed Paşa Dergâhı Hazire- sindedir. (İpşirli, 1989, s. 8) Celî Ta'lik Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hü- ve'l-Hallaku'l-Bâki Reisülküttab-ı esbak el-Hâc Mustafa Efendi merhumun necl-i ekremleri sâbika şeyhülislam ve müfti'l-Enâm merhum ve mebrur el-Hâc Mustafa Âşir Efendi ruhiçün el-Fâtiha 25 Ş. (Şaban) 1219 Hamis"
21	Ataullah Efendi (ö. 1910)	Kulekapısı Mevlevihanesi Haziresi (Karaköy, Beyoğlu)	Mevlevihanede babası Kulekapısı Mevlevihanesi şeyhi Seyyid Mehmed Kudre- tullah Dede Efendi'nin lahdine defnolunmuştur. (İnal, 1970, s. 507) Kulekapısı Mevlevihanesi bugün Galata Mevlevihanesi olarak da bilinmektedir.
22	Ayşe Sütûde Hanım (ö. 2009)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Eyüp Sultan Mezarlığına defnedilmiştir (İnal, 2021, s. 612).
23	Aziz Bey (ö. 1918)	Selimiye Dergâhı Haziresi (Üsküdar)	Babası Pertev Paşazâde Ahmet Cemalüddin'in kabrine defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 513) Aziz Bey'in hicri vefat tarihi kitapta 1337 olarak verilmiştir. Mila- diye göre bu tarih 1333 olmalıdır.
24	Bahaeddin Ersin (ö. 1959)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	10 Temmuz 1959'da vefat etmiştir.
25	Bakkal Arif Efendi (Filibeli) (ö. 1909)	Edirnekapı Mezarlığı -Necatibey (Eyüp)	17 Eylül 1919'da vefat etmiştir. Mezar taşındaki kitabe: "Küllü men aleyhâ fân Allahu sübhânehû ve teâlâ meşahir-i hattatinden Filibevî el-Hâc Ârif Efendi ku- luna rahmet ve mağfîret eyleye el-Fâtiha 2 Ramazan 1327 yevm-i Cuma ketebehu Mustafa Râkım ibnü'l-Merhum ve tilmizihi" (İnal, 2021, s. 67) Mezar taşı kita- besini Sami Efendi tarafından tashih edilmiş, 2004'te Süleyman Berk tarafından varaklanarak kırık olan imza kısmı da tamir edilmiştir (Demir, 2017, s. 32). Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 3.
26	Behçet Efendi (ö. 1857)	Sinan Paşa Medresesi Haziresi (Beyazıt, Fatih)	Sedefçilerde Sinan Paşa Türbesi önünde medfundur. (İnal, 2021, s. 601)
27	Burhaneddin Efendi (ö. 1930)	Heybeliada Kabristanı (Heybeliada)	4 Mart 1930'da vefat etmiştir.
28	Cemaleddin Efendi (ö. 1884)	Haydarpaşa Kabristanı (Kadıköy)	Günümüzde Haydarpaşa Kabristanı isimli bir mezarlık bulunmamaktadır.
29	Cemil Paşa (ö. 1872)	Mustafa Reşit Paşa Tür- besini (Beyazıt, Fatih)	Bükreş dönüş yolunda trende füc'eten vefat etmiş, Okçularbaşı'nda babasının türbesine defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 705)

Görsel 4
Emin Yazıcı Kabri,
Eyüp Sultan Mezarlığı

(Fotoğraf: Habil
İnanç/2022)

30	Cevdet Efendi (ö. 1786)	İsmail Ağa Camii Haziresi (Fatih)	Babası Mehmed Behçet Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: <i>Merhum ve mağfurun-leh hâcegân-ı Divân-ı Hümâyün'dan mukabele-i süvari iken azim-i kurb-ı Rahmânî ve hatt-ı ta'likte İmad-ı sâni olan Behçetzâde Mustafa Cevdet Efendi ruhiçün rizaenlillah el-Fâtîha 27 R (Rebiyülahir) 1201</i> " (İnal, 1970, s. 528)
31	Çarşambalı Arif Bey (ö. 1892)	Yavedûd Kabristanı (Defterdar, Eyüp)	Mezar taşıdaki kitabe: <i>"Hüve'l-Bâki Allahu subhanehü ve Teâlâ Mektubî-i Malye Mukabelecisi meşahir-i hattatinden mekârim-i ahlâk ile mevsuf muhibb-i âl-i abâ el-Hâc Arif Bey kuluna ve bilcümle müminin ve müminâta rahmet eyleye âmin sene 1310</i> " (İnal, 2021, s. 63)
32	Çırcırlı Ali Efendi (ö. 1902)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Mezar taşı kitâbesi Ferid Bey tarafından yazıldığı hâlde yaptırılmadığı ve Karacaahmed Mezarlığında, Tunusbağı'ndan Karacaahmed Türbesine giden caddenin sol tarafına defnedildiği belirtilmiştir. (Derman, 1989, s. 389) <i>Son Hattatlar'da</i> 1906'da vefat ettiği belirtilmiş olsa da Uğur Derman, ellerine geçen taşta oyulmamış mezar taşı kitabesinde 7 Temmuz 1902 tarihinde vefat ettiğinin kayıtlı olduğunu belirtmiştir. (Derman, 2019, s. 387)
33	Elif Efendi (ö. 1927)	Hasırizâde Dergâhı Haziresi (Sütlüce, Beyoğlu)	Hasırizâde Dergâhı bugün Elif Efendi Dergâhı olarak bilinmektedir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: <i>"Hû Hâzâ kabru'l-âlimi'r-Rabbânî ve'l-ârifî's-Samadânî Şeyhî't-Tarikati ve ma'deni'l-Hakikati Mehmed Elif bin eş-Şeyh Ahmed Muhtar eş-Şehir bi-Hasırizâde rahimehumallâh 28 Cemâziyelâhır sene 1345, Kâmil."</i>
34	Emin Bey (ö. 1809)	(Eyüp)	Eyüp Camii civarında validesi Hafize Hanım'ın yanında defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 533)
35	Emin Paşa (ö. 1908)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Soğuk bir günde Yakacık'tan dönüşünde zatürreye tutularak bir hafta sonra Mercan Mahallesindeki hanesinde vefat etmiştir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: (Kabrinin etrafındaki parmaklığın başına konulan küçük taşta) <i>"Hüve'l-Gafur ahyar-ı ümmetten Seyyid Mehmed Emin Paşanın kabridir"</i> (İnal, 2021, s. 512)
36	Esad Bey (ö. 1907)	(Eyüp)	Hiz. Halid Türbesi civarına defnolunmuştur. (İnal, 1970, s. 697)
37	Esmâ İbret Hanım (XVII. yüzyıl)	Murad-ı Buhârî Dergâhı Haziresi (Nişanca, Eyüp)	Eşi Mahmud Celaledin'in yanında medfundur. Murad-ı Buhârî Dergâhı bugün Şeyh Murat Tekkesi olarak bilinmektedir.
38	Ferid Paşa (ö. 1875)	II. Mahmud Türbesi Haziresi (Çemberlitaş, Fatih)	Hicri 2 Muharrem 1292'de miladi 7 Mart 1875'te vefat etmiştir.
39	Feyhaman Duran (ö. 1970)	Edirnekapı Mezarlığı (Sakızağacı) (Eyüp)	6 Mayıs 1970'de vefat etmiştir.
40	Hadi Paşa (ö. 1893)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Rumi 18 Teşrinisani 1309 miladi 30 Kasım 1893'te vefat etmiştir.
41	Hamdi Yazır (El-mahlı) (ö. 1947)	Sahrayı Cedid Kabristanı (Kadıköy)	27 Mayıs 1947'de vefat etmiştir.
42	Hamdi Yavuzvarnalı (ö. 1959)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	24 Mayıs 1959'da vefat etmiştir.
43	Hamit Aytaç (ö. 1982)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	18 Mayıs 1982'de vefat etmiş, Şeyh Hamdullah'ın yanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 6.
44	Hasan Hilmi Efendi (ö. 1900?)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Üsküdar'da Divitçiler'de Kadasker Ahmed Efendi Mahallesi imamı iken tahminen hicri 1318'de vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 579)
45	Hasan Hüsnü Efendi (Karinabadlı) (ö. 1914)	Fatih Camii Haziresi (Fatih)	Hicri 3 Muharrem 1333, miladi 21 Kasım 1914'te vefat etmiştir.
46	Hasan Rıza Efendi (ö. 1920)	Rumeli Mezarlığı (Beşiktaş)	Aşiyân Mezarlığı olarak da bilinmektedir. Mezar taşı için bakınız: Görsel 7.

Görsel 10
Mehmed Hulusi Bey
Mezar Taşı Kitabesi,
Merkezefendi
Mezarlığı

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

47	Haşim Bey (ö. 1920)	Göksu Kabristanı (Beykoz)	Göksu Kabristanı bugün Anadolu Hisarı Mezarlığı olarak bilinmektedir.
48	Haşim Efendi (ö. 1845)	Râkım Efendi Türbesi (Fatih)	Mezar taşındaki celi sülüs kitabe metni şöyledir: “ <i>Yâ Hü hâcegân-ı divân-ı hümâyundan cânib-i darbhane-i mamurede sikke-i hümâyun-u şâhâne ressamı merhum ve mağfur el-Muhtâc ilâ rabbihi'l-Gafûr el-Hâc Mehmed Haşim Efendi ruhiçün el-Fâtiha 22 C (Cemaziyelahir) 1261</i> ” (İnal, 1970, s. 129) Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 12.
49	Hilmi Efendi (ö. 1805)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Şeyh Hamdullah'ın yakınında medfundur. Eğrikapılı Hoca Mehmed Rasim'in talebelerindedir. (İnal, 1970, s. 133)
50	Hüsni Efendi (ö. 1849)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Hicri 7 Ramazan 1265 miladi 27 Temmuz 1849 tarihinde Sadrazam Reşid Paşa'nın konağında iftarda bulunarak evine dönüşte füc'eten vefat ettiği belirtilmiştir (İnal, 2021, s. 152).
51	Hüsni Efendi (ö. 1911)	Eyüp Sultan Mezarlığı - <i>Kırkmerdiven</i> (Eyüp)	Kırk Merdiven Kabristanında medfundur. Kırk Merdiven Eyüp Sultan Mezarlığının bir kısmına verilen isimdir. (İşli, 1995, s. 7-8)
52	İbrahim Efendi (ö. 1902)	(Üsküdar)	Üsküdar'da Harmanlık'ta Seyyid Ahmed Deresi'ne giden yolda sağ taraftadır. (İnal, 1970, s. 560)
53	İbrahim Sükûti Efendi (ö. 1834)	(Edirnekapı, Eyüp)	Edirnekapı La'li Çeşmesi civarında medfundur. Mezar taşındaki kitabe metni şöyledir: “ <i>Hüve'l-Hayyu'l-Bâki kudvetü'l-Hattatin ve'r-Râkımın ve umdetü'l- -Es'atizü'l-Âmilîn âlimü'l-Esrari sahibü'l-Âsâri rahmetüllâhu Teâlâ aleyhi'l-Gaffâr hattat es-Seyyid İbrahim Sükuti Efendi ruhiçün Fâtiha sene 1250 ketebehu damad el-Merhum</i> ” (İnal, 1970, s. 147)
54	İhsan Bey (ö. 1937)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	Hicri 16 Ramazan 1356 miladi 20 Kasım 1937'de vefat etmiştir.
55	İlmi Efendi (ö. 1923)	(Üsküdar)	Karacaahmed'te oğlu İsmail Hakkı Altunbezer'in kabrinde metfundur. Celi ta'lik kitabesi Necmeddin Okyay tarafından yazılmıştır (Derman, 2020, s. 103)
56	İsmail Hakkı Altunbezer (ö. 1946)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	19 Temmuz 1946'da kanser hastalığından vefat etmiştir. Kabri Tunusbağı yolundadır. (Derman, 1989, s. 543-544) Necmeddin Okyay İsmail Hakkı Bey ve babası için ortak olan mezar taşı kitabesini celi ta'lik ile yazmış, kitabe 1957'de yerine konmuştur. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: “ <i>Hüve'l-Bâki Hâzâ kabri'l-merhûm hattat Mehmed İlmi ve ibnihû hattat İsmail Hakkı el-ma'rûf bi-tuğrakeş-i kalem-i divân-ı hümâyûn, gufira lehumâ bi-hürmeti'l-fâtiha Târih-i vefât-ı İlmi Efendi, sene 1342, 9 Cumâdelâhira Târih-i vefât-ı Hakkı Bey, sene 1365, 20 Şâban Nemekahu Necmeddin</i> ” Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 8.
57	İsmail Zühdi Efendi (ö. 1806)	Edirnekapı Mezarlığı - <i>Necatibey</i> (Eyüp)	Baş taşı celi sülüs, ayak taşı celi ta'lik hattıyla kardeşi Mustafa Râkım tarafından yazıldığı gibi manzum kitâbenin metni de ona aittir. Celi sülüs Mezar taşı kitabesi metni şöyledir: -baş kısmı “ <i>Rahmetullahu teâlâ kâtibü's-Sarayı's-Sultani ve hâzinü kelâmî'r-Rabbânî reisü'l-Hattatin merhum İsmail Zühdi Efendi ruhiçün Fâtiha 1221 ketebehu Râkım el-Maruf bi'l-Ahi'l-Merhum.</i> ” -ayakucu kısmı “ <i>Ruhiçün lillahi'l-Fâtiha dirîga hoş-nüvisân-ı zamânın Zühdi-i üstâd vefat etti kim âsârıyla zeynolunmuştu her mahfil kalem dūd-i dilin kaldı mürekkep yazdı târihin kuburu eyledi hattat Zühdi ah kim menzil</i> ” (İnal, 2021, s. 372) Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 9.
58	İsmet Bey (ö. 1897)	Sancaktar Hayreddin Dergâhu Haziresi (Samatya, Fatih)	Babası İhtisab Nezareti başkatibi Mehmet Hasib Efendi'nin yanında medfundur. (İnal, 2021, s. 528) Sancaktar Hayreddin Dergâhu bugün Sancaktar Hayreddin Camii olarak bilinmektedir. Hazire kısmı caminin bulunduğu sokaktadır.
59	İzzeddin Bey (ö. 1906)	Karacaahmed Mezarlığı (Üsküdar)	Mahmud Paşa Camii civarındaki konağında vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 527)

Görsel 12
Mustafa Râkım Efendi
ve Haşım Efendi Ka-
birleri, Rakım Efendi
Türbesi

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

60	Kâmil Akdik (ö. 1941)	Eyüp Sultan Mezarlığı -Gümüştuyu (Eyüp)	23 Temmuz 1941'de vefat etmiş, Gümüştuyu Kabristanına defnedilmiştir. Gümüştuyu, Eyüp Sultan Mezarlığının bir kısmına verilen isimdir. Celî sülüs kitâbesini oğlu Ressam Şeref Akdik yazmıştır. (İşli, 1995, s. 7-8)
61	Kâmil Bey (ö. 1857)	Aziz Mahmud Hüdaî Dergâhı Haziresi (Üsküdar)	Türbe önünde medfundur. (İnal, 1970, s. 575)
62	Kâmil Paşa (ö. 1879)	Haydarpaşa Kabristanı (Kadıköy)	Bugün böyle bir mezarlık ismine rastlanmamaktadır.
63	Kayışzâde Osman Nuri Efendi (ö. 1894)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Mezar taşındaki kitabe: "Hüve'l-Bâki yüz yedinci Mushaf-ı şerifin sure-i Yusuf'taki ersilme me'anâ gaden yerta'ayet-i kerimesine kadar tahrir eden ve teravih namazını kıldırır iken esnâ-yı rükuda vefat eden meşahir-i hattat ve muallim-i sıbyandan Burduri Kayışzâde el-Hâc Hafız Osman Efendi'nin ruhiçün rızaen lillah Fâtiha 4 Ramazan 1311 yevm-i pazartesi" (İnal, 2021, s. 210)
64	Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1876)	Tophane Kadiriye Tekkesi Haziresi (Tophane, Beyoğlu)	Kadiriye Tekkesi bugün Hacı Piri Camii olarak bilinmektedir. Mezartaşı Muhsinzâde Abdullah Bey tarafından yazılmıştır. Mezar taşındaki kitabe: "Hüve'l-Hayyu'l-Kadîr nakîbü'l-Eşraf ve reisü'l-Ulema ve'l-Hattatın cenab-ı pir İsmail-i Rumî -kuddise sırruh- evladından ve Mehmed Can hazretleri hulefasından imam-ı evvel-i cenab-ı tâc dâr-i ve dört defa Rumeli sadâreti ve meclis-i vâlâ âzalığı menasıbı ve meclis-i hâs-ı vükelâya memur iken azim-i tekyegâh-ı beka olan serfiraz-ı erbâb-ı fezail ve kemâlâtan ve tarikât-ı nakşebendiye küberasından camiu'l-Riyasat es-Seyyid el-Hâc Mustafa İzzet Efendi -kuddise sırruh- hazretlerinin kabr-i münevverleridir 27 L (Şevval)1293 ketebehu Muhsinzâde Abdullah min tilâmiz-i müşarun ileyh"
65	Kebecizâde Hafız Mehmed Vasfi Efendi (ö. 1831)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Haziran 1831'de vefat etmiştir.
66	Kemal Batanay (ö. 1981)	Feriköy Mezarlığı (Şişli)	22 Haziran 1981'de vefat etmiştir.
67	Kıbrısizâde Hakkı Efendi (ö. 1862)	Kocamustafapaşa Camii Haziresi (Fatih)	Mezar taşı kitabesi talebesi Sami Efendi tarafından celî sülüs ile yazılmıştır. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Mekke-i Mükerreme pâyelilerinden olup şair ilm-ü kemal ile mevsuf ve talim-i hatt-ı ta'lik ile maruf arif-i billah ve muhib-b-i hanedân-ı Resulullâh olan tarik-i sa'diye meşâyihinden İsmail Hakkı Efendi rahmetullahı aleyh 1279 ketebehu Sami" (İnal, 1970, s. 548)
68	Laz Ömer Vasfi Efendi (ö. 1825)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Şeyh Hamdullah'ın yakınında medfundur. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Hayyu'l-Bâki enderun-ı hümâyun hocası merhum ve mağfur el-Muhtaac ilâ rahmeti rabbihî'l-Gâfir Şeyhü'l-Hattatın Trabzonî Ömerü'l-Vasfi Efendi'nin rûh-ı şerifiçün ve cemi'i ehl-i imanın ervahına lillahi'l-Fâtiha 91 Ş. 1240 nemekahu'l-Fakir Ömer Hilmi çırağı'l-Merhum" (İnal, 2021, s. 215)
69	Macid Ayrıl (ö. 1961)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	17 Mart 1961'de vefat etmiştir. Karacaahmet Sultan Mezarlığına defnedilmiştir. (İnal, 2021, s. 162)
70	Sultan II. Mahmud (ö. 1839)	II. Mahmud Türbesi (Çemberlitaş, Fatih)	28 Haziran 1839'da vefat etmiştir.
71	Mahmud Bedreddin Yazır (ö. 1952)	Sahrayı Cedid Kabristanı (Kadıköy)	Sahrayı Cedid Kabristanına defnedilmiştir.
72	Mahmud Celaleddin (ö. 1829)	Murad-ı Buhârî Dergâhı Haziresi (Nişanca, Eyüp)	Murad-ı Buhârî Dergâhı bugün Şeyh Murat Tekkesi olarak bilinmektedir. Şeyhü'l-İslam Veliyyüddin Efendi (ö. 1182/1768) de burada medfundur. (Tanman, 2010, s. 62-64)
73	Mahmud Celaleddin Paşa (ö. 1898)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	Hicri 6 Ramazan 1316 miladi 18 Ocak 1899'da vefat etmiştir.

هذا قبر المرحوم الحاج عمر وصفي

الاستاذ بنو لي الخطيب

بجامع المحفوظات في الخرقة

الشرقية النبوية والاساتاذ

في المخطوطات المستنوعة

وابوه المرحوم ايوب صبري

وانته المرحومة فاطمة الزهراء

في جنينها كانتا محيطتان في

الحرمات رحم الله رحمة واسعة

لله الفاتح يوم ١٣٥٧
١٣٥٧

74	Mehmed Abdülaziz Rifâî (ö. 1934)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	16 Ağustos 1934'te Fatih Çarşamba'da vefat etmiş, Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 72)
75	Mehmed Ali Efendi (ö. 1915)	(Üsküdar)	Miskinler civarındadır. (İnal, 1970, s. 210)
76	Mehmed Bahir Efendi (ö. 1865)	Kaşgârî Dergâhı Haziresi (Eyüp)	Kaşgari Dergâhı önünde medfundur. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: “ <i>Ya Hazret-i Mevlânâ Şeyhü'l-Hattatın enderun ta'lik hocası merhum ve mağfur el-Muhtâc ilâ rahmeti'l-Gafûr es-Seyyid Mehmed Bahir Efendi'nin ve cemî' ehl-i imanin ervahına Fâtiha 12 Ra (rebiülevvel) 1281</i> ” (İnal, 2021, s. 397)
77	Mehmed Emin Yazıcı (ö. 1945)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Emin Dede 1,5 yıl felçli yaşadıkdan sonra 3 Şubat 1945'te vefat etmiş, Ağabeyi Ömer Vasfî Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesi Hüseyin Kutlu tarafından celî sülüs ile yazılmıştır (Şahin, 2019, s. 26). Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 4. Kitapta vefat tarihi hicri 1364 olarak verilmiştir. Miladiye göre bu tarihin 1362 olması gerekmektedir.
78	Mehmed Esad Yesârî (ö. 1798)	(Fatih)	Fatih'in Gelenbevî semtindeki Tûtî Abdüllatif Efendi Medresesi'nin haziresine gömüldüyse de elli bir yıl sonra yanına defnedilen oğlu Mustafa İzzet Efendi'ninkiyle beraber kabirleri tahminen, 1925 yılında onarılıp genişletilen yolun altında kalmış ve kaybolmuştur. Mezar kitabeleri ise Fâtih Camii haziresine taşınmıştır. (Derman, 2013, s. 486-487) Mezar taşı kitabe metni şöyledir: -kabrin pencere hâlinde bulunan mahallinin üstündeki kitabe “ <i>Küllü nefsin zâikatü'l-mevt merhumân ve mağrurün lehümâ Tutî Abdüllatif ve üstadı Ekrem el-Hâc Mehmed Esadü'l-Yesârî Efendi ruhiçün el-Fâtiha</i> ” -kabir taşındaki kitabe “ <i>Hüve'l-Bâki üstad-ı ekrem merhum ve mağfurun leh hattat el-Hâc Mehmed Esadü'l-Yesârî Efendi ruhiçün el-Fâtiha fi 12 B sene 1213</i> ” Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 16.
79	Mehmed Fehmi Efendi (ö. 1915)	Maçka Mezarlığı (Beşiktaş)	Kitapta vefat tarihi hicri 1337, miladi 1910 olarak kaydedilmiştir. Fehmi Efendi'nin 5 Şubat 1915'te mesane kanserinden vefat ettiği bilinmektedir. Hicri olarak 1333-34 yıllarına tekabül etmektedir. (Derman, 1995, s. 296-297)
80	Mehmed Hulusi Efendi (ö. 1874)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Mezar taşı kitabesi öğrencisi ve yeğeni Şevki Efendi tarafından celî sülüsle yazılmıştır. Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 10.
81	Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	Mezarı kayıptır.
82	Mehmed İzzet Efendi (ö. 1903)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	İki seneden beri kalp hastalığından muzdarip olduğu hâlde Cihangir'deki evinde vefat etmiştir. Mezar taşındaki celî sülüs kitabe: “ <i>Hüve'l-Bâki mekteb-i sultani hüsn-i hat muallimi hattat-ı şehîr Mehmed İzzet Efendi'nin ruhuna Fâtiha 18 Şevval 1320</i> ” (İnal, 2021, s. 151)
83	Mehmed Nazif Bey (ö. 1913)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	Göğsünden ve kalbinden muzdarip olduğu hâlde nüzul isabet ederek 8 Mart 1913'te vefat etmiştir. Mezar taşı bulunmamakta ve kabrinin yeri bilinmemektedir. (Kayhan, 2007, s. 5)
84	Mehmed Said Bey (ö. 1922)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Babası Şevki Efendi'nin yanında medfundur. (İnal, 1970, s. 353)
85	Mehmed Şevket Pektaş (ö. 1969)	Silivrikapı Mezarlığı (Zeytinburnu)	Silivrikapı Mezarlığı bugün Silivrikapı ve Ayvalık Mezarlıkları olarak bilinmektedir. Aile kabristanına defnedilmiştir. (https://www.ketebe.org/sanat-kar/mehmed-sevket-pektas-620)

86	Mehmed Şevket Vahdeti (ö. 1871)	Şeyhül-İslâm Ebüssuûd Efendi Türbesi Haziresi (Eyüp)	Düçar olduğu istiska-yı batın illetinden kurtulamayarak 13 Nisan 1871'de 38 yaşında iken vefat etmiştir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Evlad-ı Ebu-suûd'den ve mevali-i izâmdan İsazâde Sadeddin Efendi merhumun damadı teşri-fati-i divân-ı hümayun kalemi hulefasından ve erbâb-ı meariften hattat merhum ve mağfûrun-leh Mehmed Vahdeti Efendi ruhiçün Fâtiha" (İnal, 2021, s. 343)
87	Muhsinzâde Seyyid Abdullah Hamdi Bey (ö. 1899)	(Eyüp)	Birgün bahçesinde meşgul olduğu sırada felce uğrayıp dört gün sonra kalbine sirayet ettiğinden dolayı vefat etmiştir. Eyüp Sultan türbesi civarına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 20)
88	Muhyiddin İsmet Bey (ö. 1893)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Fatih civarındaki konağında 33 yaşında vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 181)
89	Murtaza Elker (ö. 1969)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	9 Aralık 1969'da vefat etmiştir.
90	Musa Efendi (ö. 1933)	Heybeliada Kabristanı (Heybeliada)	12 Aralık 1933'te Heybeliada'da vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 450)
91	Mustafa Halim Özyazıcı (ö. 1964)	Kozlu Mezarlığı (Zeytinburnu)	20 Eylül 1964'te geçirdiği bir trafik kazası sonucu 30 Eylül 1964'te vefat etmiştir. Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 5.
92	Mustafa Hilmi Bey (ö. 1852)	Beyoğlu Mezarlığı (Beyoğlu)	Beyoğlu Mezarlığının Taksim Caddesinde, bugünkü Tepebaşı semtinden başlayarak Kasımpaşa'ya inen yamaçları kaplayan alanda olduğu ve günümüzde ortadan kalkmış bir mezarlık olduğu bilinmektedir (İşli, 1992, s. 80-81).
93	Mustafa İzzet Yesarîzâde (ö. 1849)	(Fatih)	Üstadın ve babası Esad Yesarî'nin nakledilmeyen kemik bakiyeleri günümüzde adı Yesarîzâde olan caddenin altında kalmıştır. Yesarîzâde'nin mezar kitabesi talebesi Ali Haydar Bey tarafından celî ta'lik hattıyla yazılmıştır. (Derman, 2013, s. 307-309) Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Bâki Yesarîzâde üsta-dî ekrem merhum ve mağfûrun leh el-Hâc Mustafa İzzet Efendi ruhiçün rızaen lillah el-Fâtiha 2 Ş (Şaban) 1265" Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 16.
94	Mustafa Râkım Efendi (ö. 1825)	Râkım Efendi Türbesi (Fatih)	Fatih Atik Ali Paşa Camii batı kısmına defnedilmiş daha sonra eşi tarafından türbesi inşa ettirilmiştir. (Detaylı bilgi için: Çobanoğlu, 2007, s. 430-431) Türbenin taşındaki celî sülüs kitabe: "Sâbika sadr-ı Anadolu ve hâzin-i kela-mü'r-Rabbani hattat Mustafa Râkım efendi ruhiçün Fâtiha 1241 ketebehu Mustafa Râkım Efendi ruhiçün Fâtiha 1241 ketebehu Mustafa Râkım" Bu kitabenin öğrencisi Haşim Efendi tarafından yazıldığı bilinmektedir (İnal, 2021, s. 223). Kabri için bakınız: Görsel 12.
95	Mümtaz Efendi (ö. 1872)	Yenikapı Mevlevihanesi Haziresi (Zeytinburnu)	Hicri 18 Zilkade 1287 miladi 9 Şubat 1871'de vefat etmiştir.
96	Müşerref Çelebi (ö. 2007)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Eyüp Sultan Mezarlığında medfundur.
97	Nafi Efendi (ö. 1858)	(Eyüp)	Annesinin namına inşa ettirdiği zaviye haziresine defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 594)
98	Naili Efendi (ö. 1813)	Yavedü'd Kabristanı (Defterdar, Eyüp)	Yavedü'd kabristanı bugün Yavedü'd Camii ve Abdülvedü'd Sultan Türbesi civarındaki mezarlıktır. Kabristanın bir kısmı yol çalışmasında taşınmış veya yok olmuştur.
99	Nasih Efendi (ö. 1885)	Ramazan Efendi Dergâhı Haziresi (Fatih)	Ramazan Efendi Dergâhı günümüzde Ramazan Efendi Camii olarak bilinmektedir.

100	Nazım Efendi (XIX. yüzyıl)	(Eyüp)	Hız. Halid kabri civarında Kaşgari Abdullah Efendi Dergâhına giden yokuşun sağ tarafındadır. (İnal, 1970, s. 456)
101	Necmeddin Okyay (ö. 1976)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	5 Ocak 1976'da vefat etmiştir.
102	Nezih Bey (ö. 1908)	Pertevniyal Valide Sultan Camii Haziresi (Aksaray, Fatih)	Hicri 28 Zilhicce 1325 miladi 1 Şubat 1908'de vefat etmiştir.
103	Niyazi Efendi (ö. 1882)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	İsmail Zühdi Efendi kabri civarındadır. (İnal, 1970, s. 607)
104	Nizameddin Efendi (ö. 1934)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Annesinin vefat ettiği gün intihar etmiş annesinin yanına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 243)
105	Nuri Korman (ö. 1951)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	12 Eylül 1951'de Beşiktaş Akaretlerdeki ikametgâhında vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 207)
106	Osman Efendi (ö. 1805)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Şeyh Hamdullah'ın yakınında medfun olduğu belirtilmiştir. (İnal, 1970, s. 250)
107	Osman Enveri Efendi (ö. 1926)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	28 Ocak 1926'da vefat etmiştir.
108	Ömer Faik Efendi (ö. /1919)	Bâlâ Kabristanı (Silivrikapı, Zeytinburnu)	Faik Efendi'nin medfeninin Silivrikapı Seyyid Nizam Caddesi Bâlâ Kabristanında set üzerinde olduğu bilinmektedir. (Serin, 1995, s. 101-102) Fakat bugün bu isimde bir kabristan bulunmamaktadır. Bâlâ Süleyman Ağa Camii, Seyit Nizam Caddesinden daha içeride olup ismi geçen cadde üzerinde Silivrikapı ve Ayvalık Mezarlıkları bulunmaktadır.
109	Ömer Vasfi Efendi (ö. 1928)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Hastalığından dolayı Gureba Hastanesinde yatılı olarak tedavi olunmakta iken 25 Kasım 1928'de vefat etmiştir. Kabir taşı kitabesi celî ta'lik ile Hulusi Efendi tarafından yazılmıştır (Şahin, 2019, s. 26). Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 13.
110	Rahmi Bey (ö. 1941)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	26 Haziran 1941'de vefat etmiştir.
111	Raif Efendi (ö. 1898)	Süleymaniye Camii Ha- ziresi (Fatih)	Hicri Zilhicce 1315 miladi Nisan 1898'de vefat etmiştir.
112	Raik Efendi (ö. 1859)	Atik Valide Sultan Camii Haziresi (Üsküdar)	Cenaze namazı Fatih Camiinde kıldıktan sonra Üsküdar'da Atik Valide Sul- tan Camii haziyesinde babasının yanına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 608)
113	Râkım Unan (ö. 1949)	Edirnekapı Mezarlığı (Eyüp)	25 Nisan 1949'da vefat etmiştir. Filibeli Bakkal Arif Bey'in oğludur. (İnal, 2021, s. 234)
114	Rasim Efendi (ö. 1885)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Bir perşembe günü camide ders okuturken hasta olup o gece kalp illetinden 44 yaşında vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 235)
115	Raşid Efendi (ö. 1926)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Hicri 19 Ramazan 1344 miladi 2 Nisan 1926'da vefat etmiştir.
116	Raşid Efendi (ö. 1791)	(İstanbul)	Eğrikapı'da babası Şeyhülislam Dürrizâde Mehmed Arif'in yanında, Karaca- ahmet Mezarlığında ve Edirnekapı Lalizâde çeşmesi yakınında cadde kenarın- da medfun olduğu rivayetleri vardır. (İnal, 2021, s.464)
117	Raşid Efendi (ö. 1823)	Davud Paşa Camii Ha- ziresi (Fatih)	Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâki Yâ İlahi ol mübârek ism-i pâkin izzeti hem resulün fahr-i âlem şâh-ı kevneyn hürmeti eyle kabrin ravza-i cennet ya ilâhe'l-Âlemin gece gündüz eylesinler hur ü gılman hizmeti merhum ve mağfur el-Muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr esbak yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli kalemi ser halifesi olup irtihal-i dâr-ı beka eden hattat Mehmed Raşit Efendinin ruhiçün Fâtiha sene 1239" (İnal, 2021, s. 592)

118	Raşid Efendi (ö. 1855?)	(Üsküdar)	Üsküdar İnadıye civarına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 304) Raşit Efendi'nin h. 1272, m. 1885 tarihinde vefat ettiği kaydedilmiştir fakat hicri-miladi tarih hesabına göre bu yıllar birbirine uymamaktadır. Bu tarihlerin hicriye göre bakılacak olursa h. 1272, m. 1855; miladiye göre ise h. 1302 m.1885 olması gerekmektedir.
119	Recai Efendi (ö. 1874)	(Eyüp)	Bir akşam karnında zuhur eden ve 48 saat devam eden sancının ızdırabına dayanamayarak vefat etmiştir. Hz. Halid Türbesi civarında imaretin karşısındaki hazireye, babası Nureddin Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî cenâb-ı erhamu'r-Rahimîn efadil-ı ricâl-i devlet-i aliyyeden sâbık Bosna vilâyeti kapı kethüdası Mehmed Recai bin el-Hâc Hâfız Nureddin kuluna rahmet eyleye amin lillahi teâlâ Fâtîha 13 L (Şevval) 1291" (İnal, 2021, s. 249-250).
120	Re'fet Yazgan (ö. 1949)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Harbiye Nezareti mümeyyezlerinden babası Cemil Bey'in lahdine defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 321) Kitapta Refet Efendi'nin h. 1269, m.1949 tarihinde vefat ettiği bildirilmiştir. Bu tarihler hicri-miladi takvim hesabına göre birbirine uymamaktadır. Soyadı kanunu 1934'te çıkmış olduğuna göre vefat tarihinin 1949 olma ihtimali muhtemeldir. Bu durumda hicri vefat tarihi 1368'dir.
121	Reşit Bey (ö. 1914)	Sahrayı Cedid Kabristanı (Kadıköy)	26 Haziran 1914'de Göztepe'de vefat etmiştir. (İnal, 1970, s. 745)
122	Reşit Bey (ö. 1898)	Süleymaniye Camii Haziresi (Fatih)	Babası Sadr-ı esbak Ali Paşa'nın yanında medfundur. (İnal, 2021, s. 548)
123	Rıza Bey (ö. 1896)	(Silivrikapı, Zeytinburnu)	Seyyid Nizam Türbesi civarına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 611)
124	Rüşdi Efendi (ö. 1856)	Beyoğlu Mezarlığı (Beyoğlu)	Günümüzde Beyoğlu Mezarlığı mevcut değildir.
125	Rüşdi Efendi (ö. 1813)	(Üsküdar)	Hicri Zilhicce 1228 miladi Kasımın 1813'te vefat etmiştir.
126	Sadullah Efendi (ö. 1843)	Sinan Paşa Medresesi Haziresi (Beyazıt, Fatih)	Fatih Camii'nde ikinci namazına müteakiben Sultan Abdülmecid Han'ın da bulunduğu cenaze namazının ardından divan yolunda ecdadının kabrinin yanına defnolunmuştur. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Bâkî Şeyhü'l-İslam-ı esbak Arapzâde Ârif Efendi merhumun necl-i mükerremleri Reisü'l-Ulemâ sâbika sadr-i Rumeli merhum ve mağfûr Mehmed Sadullah Efendi ruhiçün el-Fâtîha sene 1259" (İnal, 1970, s. 615)
127	Said Bey (ö. 1938)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Kadıköy'deki evinde vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 554)
128	Said Efendi (ö. 1874)	(Üsküdar)	Çarşamba günü Çarşamba'daki hanesinde vefat etmiştir. Üsküdar'da Seyyid Ahmed Deresi'nde babası Mehmed Salih Efendinin yanında medfundur. (İnal, 2021, s. 470)
129	Said Efendi (ö. 1798)	Ekmeleddin Dergâhı (Fatih)	Ekmeleddin Tekkesi bugün Ekmel Tekkesi (Sofular Baba) olarak bilinmektedir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Bâkî merhum ve mağfur el-Muh-tâc ilâ rahmeti rabbihi'l-Gafûr gedikliyan-ı dergâh-ı âli züamalarından sâbika Kasapbaşı vekili merhum Hattat Mehmed Said Efendi ruhiçün el-Fâtîha sene 1213" (İnal, 2021, s. 278)
130	Salih Efendi (ö. 1789)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Selimiye Caddesi tarafındadır. Babası Berber İsmail Ağa'nın yanında medfundur. (İnal, 1970, s. 355)
131	Sami Efendi (ö. 1912)	Fatih Camii Haziresi (Fatih)	Felçli olduğu hâlde 1 Temmuz 1912 Pazartesi günü Horhor'a inen sokağın başındaki evinde vefat etmiştir. Mezar taşı kitabesi Kâmil Akdik tarafından celi sülüs ile yazılmış, tezyinatı Tuğrağesi İsmail Hakkı Bey tarafından yapılmıştır. (Derman, 2009, s. 72-74). Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Hallaku'l-Bâkî fezail-i ahlakı ve hutût-ı mütenevviada olan kemal-i ehliyet ve iktidarı sebeple memduh ve makbul-i enâm olarak veda-yı âlem-i fânî eden mütehâyızan-ı ricâl-i devlet-i Aliyyeden sâbikan nişan-ı hümâyün kalemi mümeyyizi üstâd-ı muhterem merhum ve mağfurun-leh edib-i bî müdani Mevlâna İsmail Hakkı Sami Efendinin ruh-u şerifine el-Fâtîha 1330 ketebehu tilmizü'l-Merhum el-Hâc Kâmil" Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 14.

132	Senih Efendi (ö. 1900)	Selimiye Dergâhı Haziresi (Üsküdar)	Göztepe'deki köşkünde vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 556) Küçük Selimiye Camii, Çiçekçi Camii, Çiçekçi Camii Tekkesi olarak da anılmıştır. (Tanman, 2009, s. 438-439) Selimiye Dergâhı bugün ise Çiçekçi Küçük Selimiye Camii olarak bilinmektedir.
133	Sırrı Efendi (ö. 1907)	Rumeli Mezarlığı (Beşiktaş)	Annesinin ve kızının yanına defnedilmiştir. (İnal, 2021, s. 295)
134	Sırrı Efendi (ö. 1793)	(Topkapı, Fatih)	Topkapı haricinde Rami'ye giderken sol koldaki kabristandadır. Mezar taşı kitabesi celî sülüstür. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: <i>"Merhum ve mağfur el-Muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Kerim fahrü'l-Müderrişin ders-i âm İmamzâde hâfzî'l-Kur'ân hattat es-Seyyid el-Hâc Ahmed Sırrı Efendi ruhuna rızaenillah el-Fâtîha sene 1208"</i> (İnal, 2021, s. 292)
135	Sırrı Efendi (ö. 1877-8)	(Fatih)	Kıztaşı'nda Sofular Caddesindeki caminin arkasında bulunan Rufai dergâhının şeyhi olup orada medfundur. (İnal, 1970, s.237)
136	Sırrı Efendi (ö. 1914)	Karacaahmet Mezarlığı (Üsküdar)	Cuma günü dergâhta Hayy ismi şerifi okunurken vefat etmiştir. Karacaahmed civarında Hazreti Şems'in türbesi yakınında defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 625)
137	Sırrı Paşa (ö. 1895)	II. Mahmud Türbesi Haziresi (Çemberlitaş, Fatih)	II. Mahmud Türbesi Haziresinde medfundur.
138	Sultan Abdülmecid (ö. 1861)	Yavuz Sultan Selim Camii Haziresi (Fatih)	Tüberküloz hastalığına yakalanarak 25 Haziran 1861'de henüz 39 yaşında iken İhlamur Köşkü'nde vefat etmiştir (Küçük, 1988, s. 263).
139	Suudu'l-Mevlevi (ö. 1948)	Merkezefendi Camii Haziresi (Zeytinburnu)	Suud Yavsi Ebüsuudoğlu hattat Vahdeti'nin torunudur. 28 Ağustos 1948'de vefat etmiştir. Mezar taşı celî sülüs ile Halim Özyazıcı'ya aittir. (Serin, 2009, s. 579-580)
140	Süleyman Bey (ö. 1885)	(Eyüp)	Köstence'de vefat etmiş naaşı İstanbul'a getirilerek Sadr-ı Esbak Tunuslu Hayreddin Paşa kabri civarına defnedilmiştir. (İnal, 1970, s. 766) Bugün bu civarda Mihrişah Valide Sultan Haziresi bulunmaktadır.
141	Süleyman Hikmeti Efendi (XIX. yüzyıl)	Eyüp Sultan Mezarlığı -Gümüşsuyu (Eyüp)	Süleyman Hikmeti Efendi'nin tam olarak vefat tarihi belli olmamakla birlikte en son 1275 (1858) tarihli bir Kur'an sayfası bulunduğu bilinmektedir. Kerimzâdesi, musiki üstadı Münir Bey; Eyüp'te Gümüşsuyu kabristanında medfun olduğunu belirtmiştir. (İnal, 1970, s. 376) Gümüşsuyu, Eyüp Sultan Mezarlığı'nın bir kısmına verilen isimdir.
142	Şefik Bey (ö. 1880)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	Celî Ta'lik mezar taşı kitabe metni şöyledir: <i>"Ah mine'l-mevt cün ecel geldi ana olmaz amân cürmünü afveyle yâ rabbe'l-menân mağfîret kıl olmasın hâli yaman mazhar-ı nûr-ı şefâat kıl her zamân muzîka-i hümayun hocası Hattat Şefik Bey ruhuna Fâtîha sene 1297"</i> Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 11.
143	Şekib Paşa (ö. 1854)	Bostan İskelesi Kabristanı (Eyüp)	25 Aralık 1854'te vefat etmiştir. Celî Ta'lik mezar taşı kitabe metni şöyledir: <i>"Hüve'l-Gafûr namdaşı Seyyid âlem Şekib Paşa bu sâl meclis-i vâlâ reisiyken idüb terk-i cihan pür keren vâlâ himem bir gevher-i irfan iken hayf kim gencine-veş oldu zemin içer nihan dehr elinden der zeban-ı hâl ile her zerre-i hâk biz de geldik âleme yandık yakıldık bir zaman ref' idüb hakka dü destim söyledim tarihini eyleye firdevs-i âlâda Şekib Paşa mekân 4 R (Rebiyülahir) 1271 nemekahu hatib-i cami-i gül malikü'l-fakir"</i> Bostan İskelesi Kabristanı bugün mevcut değildir.
144	Şevket Paşa (ö. 1860)	Bostan İskelesi Kabristanı (Eyüp)	24 Şubat 1860'da vefat etmiştir. Mezar taşı kitabesini Hattat Vahdeti yazmıştır. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: <i>"Rahmetullâhi teâlâ aleyh vüzera-yı izâm-ı saltanat-ı seniyyeden ve meclis-i âli-i tanzimat âzasından olup irthal-i dâr-i beka eden es-Seyyid Süleyman Şevket Paşanın ruhiçün Fâtîha 22 Şaban 1276 leyletü'l-Cuma"</i> (İnal, 2021, s. 320)
145	Şevki Efendi (ö. 1948)	Eyüp Sultan Mezarlığı (Eyüp)	Hicri 12 Muharrem 1368 miladi 14 Kasım 1948'de vefat etmiştir.
146	Şevki Efendi (ö. 1864)	Küçük Emir Efendi Türbesi Haziresi (Eyüp)	Küçük Emir Efendi Türbesi günümüzde Şimşir Baba veya Şimşir Dede Türbesi olarak bilinmektedir.
147	Şevki Efendi (ö. 1887)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	Dayısı ve hocası Hulusi Bey'in yanına defnolunmuştur. Kitabesi oğlu ve talebesi Mehmed Said Bey tarafından celî sülüs ile yazılmıştır. (Derman, 2003, s. 532-533) Mezar taşı kitabesi için bakınız: Görsel 15.

148	Tahir Efendi (ö. 1847)	Yahya Efendi Haziresi (Beşiktaş)	Mezar taşı kitabe metni şöyledir: “Hüve’l-Hayyu’l-Bâki tarikat-ı aliyye-i nakşibendiyeden eş-Şeyh el-Hâc es-Seyyid Mehmed Nuri Şemseddin Efendi hulefasından merhum ve mağfur es-Seyyid hattat Mehmed Tahir Efendinin ruhiçün Fâtiha 16 Cemaziyevvel 1263” (İnal, 2021, s. 332)
149	Tahir Efendi (ö. 1846)	Eyüp Sultan Mezarlığı -Kırkmerdiven (Eyüp)	Sicilli Osmani’de Yahya Efendi Kabristanına defnedildiğinin yanlış olarak belirtildiği aslında Hat ve Hattatan isimli eserde Eyüp’te Kırk Merdiven’e defnedildiği ayrıca Nurullah Pertev Bey de Hâkim Kutbüddin mektebi yanındaki Kırk Merdiven Kabristanına defnedildiğini bildirmiştir. (İnal, 1970, s. 421) Kırk Merdiven Eyüp Sultan Mezarlığının bir kısmına verilen isimdir.
150	Tahsin Bey (ö. 1861)	Mihrîşah Valide Sultan Türbesi Haziresi (Eyüp)	Hız. Halid’in türbesi civarındadır. Hicri 11 Safer 1278 miladi 18 Ağustos 1861’de vefat etmiştir (İnal, 1970, s. 811).
151	Tahsin Efendi (ö. 1912)	Eyüp Sultan Mezarlığı -Kırkmerdiven (Eyüp)	Çukurcuma mahallesinde evinde vefat etmiş, Kırk Merdiven Kabristanına defnedilmiştir. Kabir taşı yaptırılmamıştır. Oğlu Mahmud Bey “güya valideye ve biradere bu yolda vasiyet etmiştir.” demiştir. (İnal, 1970, s. 425) Kırk Merdiven Eyüp Sultan Mezarlığının bir kısmına verilen isimdir. (İşli, 1995, s. 7-8)
152	Tahsin Efendi (ö. 1915)	(Eyüp)	Bahariye sırtındaki kabristanda kızının yanına defn olunmuştur. <i>Son Hattatlar</i> ’da 5 Safer 1332’de (3 Ocak 1914) belirtilmişse de Uğur Derman Tahsin Efendi’nin hicri 3 Safer 1334 miladi 13 Aralık 1915 tarihinde vefat ettiğini belirtmiştir (İnal, 2021, s. 335).
153	Tevfik Efendi (ö. 1924)	İçerenköy Kabristanı (İçerenköy, Ataşehir)	M. Kemal İnal, <i>mezarına henüz taş dikilmedi</i> olarak belirtmiştir. (İnal, 1970, s. 434.)
154	Vahdeti Bey (ö. 1895)	Merkezefendi Mezarlığı (Zeytinburnu)	1 Nisan 1895’te düşer olduğu hastalıktan kurtulamayarak Süleymaniye civarında Kirazlı Mescit karşısındaki evinde vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 346)
155	Vasıf Efendi (ö. 1852)	(Eyüp)	Eyüp Camii’nin solunda bulunan Beybaba Sokağı’nda yola yakındır. Celî sülüs Mezar taşı kitabe metni şöyledir: “Hüve’l-Hayyu’l-Bâki cennet-mekân Firdevs-aşıyan gazi Sultan Abdülhamit Han tâbe serâh hazretlerinin vakf-ı şerifi kaymakam-ı esbak-ı ser-levha-i hattatın merhum ve mağfur el-Hâc Mustafa Vasıf Efendi ruhiçün el-Fâtiha 1269” (İnal, 1970, s. 447)
156	Vehbi Efendi (ö. 1953)	Topkapı Mezarlığı (Topkapı, Fatih)	15 Mart 1953’te vefat etmiştir. Büyük Derviş Ali (ö. 1084/1673) ve Durmuşzâde Ahmed Efendi (ö. 1129/1717) de Topkapı Mezarlığında medfundur.
157	Vehbi Efendi (ö. 1857)	Eğrikapı (Edirnekapı, Eyüp)	Laz Ömer Vasfi Efendi’nin öğrencilerindendir.
158	Yahya Hilmi Efendi (ö. 1907)	Süleymaniye Camii Haziresi (Fatih)	Hicri 17 Şevval 1325 miladi 23 Kasım 1907’de vefat etmiştir.
159	Zahide Selma Hanım (ö. 1895)	Süleymaniye Camii Haziresi (Fatih)	Babası Sadr-ı Esbak Ali Paşa’nın kabri civarına defnedilmiştir. Celî sülüs mezar taşı kitabe metni şöyledir: “Hüve’l-Bâki sadr-ı esbak es-Seyyid Mehmed Ali Paşa merhumun kerimesi ve piyâde reis-i sânisî Hüseyin Nazım Paşanın halile-i muhteremesi hattata-ı şehire merhume ve mağfûrun leha Zahide Selma Hanımefendinin ruhiçün rızaen lillah el-Fâtiha sene 1313 sevvedehu Vasfî” (İnal, 2021, s. 471)
160	Zeki Dede (ö. 1881)	Üsküdar Mevlevihanesi Haziresi (Üsküdar)	Hicri 9 Safer 1299 miladi 31 Aralık 1881 tarihinde vefat etmiştir.

161	Zeynelabidin Efendi (ö. 1818)	Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi (Çapa, Fatih)	Üsküdar Sultantepe'deki konağında vefat etmiştir. (İnal, 2021, s. 487) Molla Gürani'de Ceddi İsmail Asım Efendi'nin civarına, Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesinin hazîresine defnedilmiştir. Ancak külliyenin 1918 yangınında tamamen harap olmasının ardından 1956'da cadde genişletilirken hazîrede kalan mezar taşları caddenin karşı tarafına taşınmıştır. Zeynelabidin Efendi'nin mezar taşı halen Aksaray Fındıkzâde'de Özbek Süleyman caddesi başındaki sette, Molla Gürânî Camii karşısında bulunmaktadır. (Özcan, 2013, s. 366-367) Bugün bahsedilen mahalde Fındıkzâde Özbek Süleyman Efendi Sokak'ta Karamani Pîrî Mehmed Paşa Camii ve karşı tarafında hazire bulunmaktadır. Molla Gürani Camii ve Kabristanı ise Vefa/Fatih'tedir. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Bâkî Şeyhülislam-ı sâbık merhum Çelebizâde İsmail âsım Efendi hafîdi şeyhülislam-ı esbak merhum ve mağfûr el-Hâc es-Sey-yid Mehmed Zeynülabidin Efendi ruhiçün el-Fâtiha 1239" (İnal, 1970, s. 647)
162	Zihni Efendi (ö. 1865)	(Silivrikapı, Zeytinburnu)	Silivrikapı haricindeki mezarlıkta medfundur. Mezar taşı kitabesi hattat Sami Efendi tarafından celi sülüs ile yazılmıştır. Mezar taşı kitabe metni şöyledir: "Hüve'l-Hayyu'l-lezî lâyemût Allahu subhanehû ve teâlâ hazretleri hâzin-i ulûm-i rabbani ve vâsıl-ı dar-ı naim-i samedani hattat Mehmed Efendi kuluna ve kâffe-i ehl-i imana rahmet eyleye lillahi'l-Fâtiha 1282 ketebehu Sami" (İnal, 2021, s. 368)

Sonuç

Asr-ı Saadette Hz. Peygamber'e gelen vahiy önce ezber daha sonra yazı ile kayıt altına alınmıştır. Kuran-ı Kerim'in sonraki nesillere korunarak ulaşması ve en güzel şekilde yazılması amacıyla ortaya çıkan hat sanatı, başlangıcından bugüne devamlı bir tekâmül içerisinde. XV. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar altı asırdır hat sanatına yön veren merkezin İstanbul olduğu düşüncesi hâkimdir. Şeyh Hamdullah, Hafız Osman, Mustafa Râkım Efendi, Şevki Efendi, Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi, Sami Efendi gibi hattatlar İstanbul'da kendi üsluplarını oluşturmuşlar ve diğer coğrafyalardaki hattatlar da bu tarzları takip etmişlerdir, hâlâ etmektedirler.

İstanbul'da Medfun Hattatlar (1786 -2009) isimli bu çalışma, İstanbul'da ortaya çıkan hat sanatı üslup ve mekteplerinin İslam yazılarının gelişimine sağladığı katkıya binaen burada medfun hattatların bulunduğu yerleri tespit ederek topluca bir liste ile derlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmamızın 1786-2009 tarih aralığında olması *Son Hattatlar*'da adı geçen İstanbul'da defnedilmiş hattatların bu yıllar arasında vefat etmiş oldukları dolayısıyladır.

Çalışma kapsamında İbnülemin'in *Son Hattatlar* kitabında adı geçen 331 hattattan İstanbul'da defnedildiği bilinen 162 hattat olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlk olarak İstanbul'da medfun olan hattatlar ve defin

yerleri belirtilmiştir. Kitapta verilen bilgilerin dışında ismi geçen hattatlar araştırılarak defnedildikleri mahaller, kitabın neşredildiği tarihten sonra vefat eden hattatların ölüm tarihleri ve defnedildikleri yer bilgileri tespit edilmiştir. Listede; hazire ve mezarlıklar kaynağa geçtiği şekilde isimlendirilmiş, bugün farklı isimlerle anılanlar listenin ilave bilgi kısmında belirtilmiştir. Medfun olduğu yer tarif edilen hattatların listede defnedildiği yer kısmına semtin adı yazılmış ilave bilgi kısmında defin mahalli belirtilmiştir. *Son Hattatlar* kitabının Uğur Derman'ın takdimiyle gerçekleşen 2021 baskısında bahsedilen hicri ve miladi tarihlerdeki tutarsızlıklar üzerine listede ismi geçen bütün hattatlar Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi gibi kaynaklardan, çeşitli makale ve yayınlardan araştırılarak vefat tarihleri gözden geçirilmiş ve hicri-miladi tarih çevirisi yapılması neticesinde tespit edilen farklılıklar listede ilave bilgi kısmında belirtilmiştir. Mezar taşı kitabe metinleri verilenler üzerinden ketebe kaydı bulunanlar tespit edilmiştir.

Son Hattatlar kitabında ismi geçen Beyoğlu Mezarlığı, Bostan İskeleyi Kabristanı, Haydarpaşa Kabristanı, Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi Haziresi, Bâlâ Kabristanı ve Üsküdar Kabristanı bugün mevcut olmayıp, Eyüp Kırk Merdiven ve Gümüşsuyu Mezarlıkları Eyüp Sultan Mezarlığına dâhil edilmiştir.

Bugün kaynaklarda geçtiği isimlerden farklı olarak bilindiği tespit edilen 11 mezarlık ismi ise şöyledir;

Görsel 14
Sami Efendi Kabri, Fatih
Camii Haziresi

(Fotoğraf: Betül Sa-
yın/2022)

Görsel 15
Şevki Efendi Kabri, Merkezefendi
Mezarlığı

(Fotoğraf: Betül Sayın/2022)

Görsel 16
Yesarı Esad Efendi ve Yesarızâde
Mustafa İzzet Efendi Mezar Taşla-
rı, Fatih Camii Haziresi

(Fotoğraf: Betül Sayın/2022)

Görsel 5
Halim Özyazıcı
Kabri, Kozlu
Mezarlığı

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2022)

Görsel 6
Hamit Aytaç Kabri,
Karacaahmet Me-
zarlığı

(Fotoğraf: Betül Sa-
yın/2022)

Görsel 7
Hasan Rıza
Efendi ve Sü-
reyya Saltuk
Mezar Taşları,
Rumeli Me-
zarlığı

(Fotoğraf: Betül
Sayın/2018)

Görsel 9
İsmail Zühdi Efendi Celî Sülüs
Mezar Taşı Kitabesi, Edirne-
kapı Mezarlığı

(Fotoğraf: Betül Sayın/2022)

1. Ekmeleddin Dergâhı - Ekmel Tekkesi (Sofular Baba)
2. Göksu Kabristanı - Anadolu Hisarı Mezarlığı
3. Hasırızâde Dergâhı Haziresi - Elif Efendi Dergâhı Haziresi
4. Kadiriye Tekkesi Haziresi - Hacı Piri Camii Haziresi
5. Kulekapısı Mevlevihanesi Haziresi - Galata Mevlevihanesi Haziresi
6. Küçük Emir Efendi Türbesi Haziresi - Şimşir Baba (Dede) Türbesi Haziresi
7. Murad-ı Buhârî Dergâhı Haziresi - Şeyh Murat Tekkesi Haziresi
8. Ramazan Efendi Dergâhı Haziresi - Ramazan Efendi Camii Haziresi
9. Sancaktar Hayreddin Dergâhı Haziresi - Sancaktar Hayreddin Camii Haziresi
10. Selimiye Dergâhı Haziresi - Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Haziresi
11. Silivrikapı Mezarlığı - Silivrikapı ve Ayvalık Mezarlıkları

Kaynakta ismi geçen 16 hattatın kabrinin kayıp olduğu tespit edilmiştir (Bknz Grafik 4). Bugün mevcut olmayan Üsküdar Kabristanında Ali Ulvi Efendi, Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi Haziresinde Zeynelabidin Efendi, Beyoğlu Mezarlığında M. Hilmi Bey ve Rüşdi Efendi, Haydarpaşa Kabristanında Cemaleddin Efendi ve Kâmil Paşa, Bostan İskelesi Kabristanında Ahmed Arifi Paşa, Şekib Paşa ve Şevket Paşa, Bâlâ Kabristanında Ömer Faik Efendi medfundur, dolayısıyla kabir yerleri kayıptır. Ayrıca İçerenköy Kabristanında medfun Tefik Efendinin, Karacaahmet Mezarlığında Çırcırlı Ali Efendi'nin, Eyüp Sultan Mezarlığına defnedilmiş olan Tahsin Efendinin ve Yahya Efendi Dergâhı Haziresinde medfun olan Nazif Bey'in mezar taşları bulunmadığı için bugün kabir yerlerinin tespit edilmesi mümkün değildir. Bunların dışında Hulusi Bey'in Edirnekapı Mezarlığında medfun olduğu bilinmesine rağmen kabir yeri bilinmemektedir. Yine Esad Yesarî ve oğlu Yesarîzâde'nin kabir yerleri belli olmamakla birlikte bugün Yesarîzâde Caddesi denilen yerde olduğu belirtilmektedir. Son olarak Raşid Efendi'nin Eğrikapı, Karacaahmet ve Edirnekapı Mezarlığına defnedildiği hakkında farklı rivayetler olmasından dolayı kabir yerinin tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. Ayrıca bir mezarlıkta bulunmayan fakat defnedildiği

yer tarif edilen 23 hattat bulunmaktadır. Bu hattatlar semtlere göre bakılacak olursa Eyüp'te 11, Üsküdar'da 6, Fatih'te 3, Zeytinburnunda 2, tam olarak İstanbul'da nerede defnedildiği bilinmeyen 1 hattat bulunmaktadır (Bk. Grafik 3).

Ayrıca bazı hattatların kabirlerinin ve mezar taşlarının farklı yerlerde olduğu görülmektedir. Mehmed Esad Yesarî ve oğlu Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin kabirleri günümüzde Yesarîzâde olarak bilinen caddenin altına kaldığı, mezar taşlarının Fatih Camii Haziresine taşındığı bilinmektedir. Aşir Efendi'nin kabri Aşir Efendi Kütüphanesi Haziresinden Molla Gürânî Kabristanına nakledilmiş mezar taşı ise Piri Mehmed Paşa Dergâhı Haziresinde bulunmaktadır. Zeynelabidin Efendi'nin kabri ise 1918 yangınında yok olan Ömer Efendi Külliyesi Haziresinde, mezar taşı ise Fındıkzâde Pîrî Mehmed Efendi Camii karşı-sındaki kabristandadır.

İsmail Zühdi Efendi mezar taşı celî sülüs ve celî ta'lik ile Mustafa Râkım Efendi, Yesarîzâde M. İzzet Efendi mezar taşı celî ta'lik ile Ali Haydar Bey, Sami Efendi mezar taşı celî sülüs ile Kâmil Akdik, Çırcırlı Ali Efendi mezar taşı Ferid Bey, İ. Hakkı Bey mezar taşı celî ta'lik ile Necmeddin Okyay, Hakkı Efendi ve Zihni Efendi mezar taşları celî sülüs ile Sami Efendi, Hulusi Efendi mezar taşı celî sülüs ile Şevki Efendi ve Suudü'l-Mevlevi mezar taşı celî sülüs ile Halim Efendi Ömer Vasfi Efendi mezar taşı celî ta'lik ile Hulusi Efendi tarafından yazılmıştır. Kazasker M. İzzet Efendi mezar taşı Muhsinzâde Abdullah Bey, Şevki Efendi mezar taşı celî sülüs ile oğlu M. Said Bey, Bakkal Arif Efendi mezar taşı celî sülüs ile oğlu Râkım Efendi, Laz Ömer Vasfi Efendi mezar taşı öğrencisi Ömer Hilmi Efendi, Şevket Paşa mezar taşı Şevket Vahdeti, Kebecizâde Hafız M. Vasfi Efendi mezar taşı Hacı Tahir Efendi, Selma Hanım mezar taşı celî sülüs ile Vasfi Efendi, Emin Yazıcı'nın mezar taşı celî sülüs ile Hüseyin Kutlu tarafından yazılmıştır. Mustafa Râkım Efendinin celî sülüs ile yazılan mezar taşı kitabesinde kendi ketebesini bulunmakta fakat bu kitabenin öğrencisi Haşim Efendi tarafından yazıldığı bilinmektedir.

Semtlere göre medfun hattatlara bakılacak olursa Eyüp'te 45, Üsküdar'da 36, Fatih'te 36 Zeytinburnu'nda 18, Beşiktaş'ta 11 hattat medfun olduğu tespit edilmiştir. Kadıköy'de 5, Beyoğlu'nda 5, Hey-

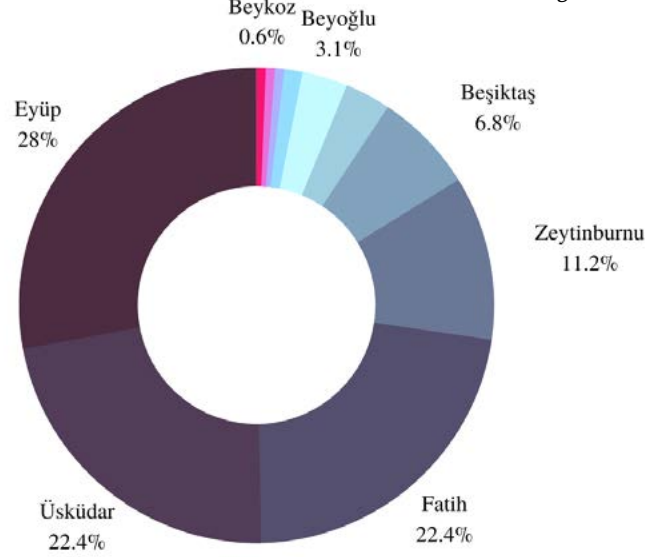
beliada'da 2, Şişli'de 1, Beykoz'da 1 ve Ataşehir'de 1 hattat medfun olduğu ortaya çıkmıştır (Bk. Grafik 1). Kabristanlara göre medfun hattat sayısına bakılacak olursa Karacaahmet Mezarlığında⁸ 22, Eyüp Sultan Mezarlığında 12, Merkezefendi Mezarlığında 11, Edirnekapı Mezarlığında 10, Yahya Efendi Haziresinde 8, Süleymaniye Camii Haziresinde 6 hattatın medfun olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların dışında 45 farklı kabristanda daha hattatların defnedildiği sonucuna ulaşılmıştır (Bk. Grafik 2).

Ayrıca *Son Hattatlar* kitabının başlıklarındaki hattatlar dışında bazılarının altında da hattat isimleri geçmektedir. Kitapta başlıklarda geçen 331 hattatın dışında 34 hattattan daha bahsedilmiştir. (Bk. Ek-3) Bunlardan Naili Efendi oğlu Hafız İbrahim Efendi (ö. 1812) (İnal, 1970, s. 225) Yavedüd Kabristanında, Raşid Efendi oğlu Tevfik Efendi (ö. 1928) (İnal, 1970, s. 311) Bostancı Kabristanında, M. Rıfat Efendi (ö. 1288) (İnal, 1970, s. 332), İbrahim Rüşdi Efendi (ö. 1267) (İnal, 1970, s. 345) Şeyh Hamdullah civarında Karacaahmet Mezarlığında ve M. Sadık Efendi (ö. 1252?) (İnal, 1970, s. 348) Merkezefendi civarında medfun olduğu belirtilmiştir.

Son olarak; listede belirtilen tarih aralığının dışında da İstanbul'da medfun çok sayıda hattat bulunmaktadır. Bu ayrı bir araştırma konusu olup bugüne kadar İstanbul'da defnedilmiş hattatlar ve mezar taşları ile ilgili bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Hat sanatının İstanbul'da bu denli gelişim göstermesine karşılık İstanbul'da medfun Osmanlı hattatlarının tespit edilmesi ve bugün kabirlerinin ne durumda olduğu araştırılarak bu konu üzerine bir çalışma yapılması önem arz etmektedir. Bu çalışma bugüne kadar yapılmamış olan İstanbul'da defnedilen hattatların bir başlık altında araştırılmasının önem ve gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Sayın, Betül; "İstanbul'da Medfun Hattatlar (1786-2009)", *Lale Dergisi*, S.7, Ocak - Temmuz 2023, İstanbul, s. 01-34

Grafik 1
Semtlere Göre
Medfun Hattat
Dağılımı

Ek- 1

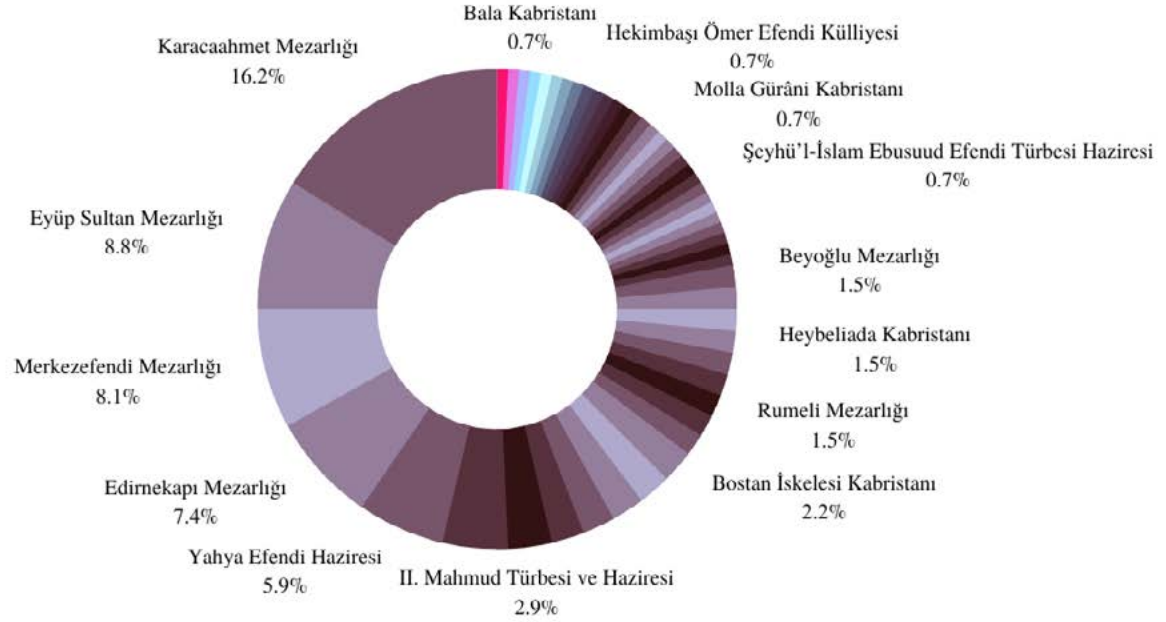
Grafikler

Beykoz	1 ⁹
Ataşehir	1
Şişli	1
Heybeliada	2
Beyoğlu	5
Kadıköy	5
Beşiktaş	11
Zeytinburnu	18
Fatih	36
Üsküdar	36
Eyüp	45

⁸ Ali b. Yahya Sufi (XV. Yüzyıl), Şeyh Hamdullah (ö. 926/1520), Mustafa Dede, (ö. 945/1538), Şükruallah Halife (ö. 951/1544) ve Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1166/1753) de Karacaahmet Mezarlığında medfundur.

⁹ Semtlerin karşısında verilen sayılar belirtilen semtlerde bulunan medfun hattat sayısıdır.

Grafik 2
Kabristanlara Göre
Medfun Hattat Da-
ğılımı

Karacaahmet Mezarlığında

1. Abdülkadir Hamdi Efendi (ö. 1795)
2. Abdülkadir Kadri Şeker (ö. 1942)
3. Ali Alparşlan (ö. 2006)
4. Ali Vasfi Efendi (ö. 1837)
5. Bahaeddin Ersin (ö. 1959)
6. Çırçırılı Ali Efendi (ö. 1906)
7. Hamit Aytaç (ö. 1982)
8. Hasan Hilmi Efendi (ö. 1900)
9. Hilmi Efendi (ö. 1805)
10. İsmail Hakkı Altunbezer (ö. 1946)
11. İzzeddin Bey (ö. 1906)
12. Kebecizâde M. Vasfi Efendi (ö. 1831-2)
13. Laz Ömer Vasfi Efendi (ö. 1825)
14. Macid Ayrıl (ö. 1961)
15. Muhyiddin İsmet Bey (ö. 1893)
16. Murtaza Elker (ö. 1969)
17. Necmeddin Okyay (ö. 1976)
18. Osman Efendi (ö. 1805)
19. Osman Enveri Efendi (ö. 1926)
20. Said Bey (ö. 1938)
21. Salih Efendi (ö. 1789)
22. Sırrı Efendi (ö. 1914)

Eyüp Sultan Mezarlığında

1. Ayşe Sütude Hanım (ö. 2009)
2. Hüsnî Efendi (ö. 1849)
3. Hüsnî Efendi (ö. 1911)
4. Kâmil Akdik (ö. 1941)
5. Mehmed Emin Yazıcı (ö. 1945)
6. Müşerref Çelebi (ö. 2007)
7. Ömer Vasfi Efendi (ö. 1928)
8. Raşid Efendi (ö. 1926)
9. Süleyman Hikmeti Efendi (XIX. yüzyıl)
10. Şevki Efendi (ö. 1948)
11. Tahir Efendi (ö. 1846)
12. Tahsin Efendi (ö. 1912)

Merkezefendi Camii Haziresinde

1. Emin Paşa (ö. 1908)
2. Hadi Paşa (ö. 1893)
3. Kayışzâde Osman Nuri Efendi (ö. 1894)
4. Mehmed Hulusi Efendi (ö. 1874)
5. Mehmed Said Bey (ö. 1922)
6. Nizameddin Efendi (ö. 1934)
7. Rasim Efendi (ö. 1885)
8. Ref'et Yazgan (ö. 1949)
9. Suudu'l-Mevlevî (ö. 1948)

10. Şevki Efendi (ö. 1887)
11. Vahdeti Bey (ö. 1895)

Edirnekapı Mezarlığında

1. Abdülkadir Saynaç (ö. 1967)
2. Bakkal Arif Efendi (ö. 1909)
3. Hamdi Yavuzvarnalı (ö. 1959)
4. İhsan Bey (ö. 1937)
5. İsmail Zühdi (ö. 1806)
6. Mehmed Abdülaziz Rifâî (ö. 1934)
7. Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940)
8. Niyazi Efendi (ö. 1882)
9. Râkım Unan (ö. 1949)
10. Feyhaman Duran (ö. 1970)

Yahya Efendi Dergâhı Haziresi

1. Ali Haydar Bey (ö. 1870)
2. Mahmud Celaleddin Paşa (ö. 1898)
3. Mehmed İzzet Efendi (ö. 1903)
4. Mehmed Nazif Bey (ö. 1913)
5. Nuri Korman (ö. 1951)
6. Rahmi Bey (ö. 1941)
7. Şefik Bey (ö. 1880)
8. Tahir Efendi (ö. 1847)

Süleymaniye Camii Haziresi

1. Ali Fuat Bey (ö. 1885)
2. Ali Paşa (ö. 1871)
3. Raif Efendi (ö. 1898)
4. Reşit Bey (ö. 1898)
5. Yahya Hilmi Efendi (ö. 1907)
6. Zahide Selma Hanım (ö. 1895)

II. Mahmud Türbesi ve Haziresi

1. Abdülfettah Efendi (ö.1896)
2. Ferid Paşa (ö. 1875)
3. Sultan II. Mahmud (ö. 1839)
4. Sırrı Paşa (ö. 1895)

Atık Valide Sultan Camii Haziresi

Raik Efendi (ö. 1859)

Aziz Mahmud Hüdayi Dergâhı Haziresi

Kâmil Bey (ö. 1857)

Bâlâ Kabristanı

Ömer Faik Efendi (ö. 1919)

Davud Paşa Camii Haziresi

Raşid Efendi (ö. 1823)

Ekmeleddin Dergâhı Haziresi

Said Efendi (ö. 1798)

Feriköy Mezarlığı

Kemal Batanay (ö. 1981)

Göksu Kabristanı

Haşim Bey (ö. 1920)

Hasırizâde Dergâhı Haziresi

Elif Efendi (ö. 1927)

Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi

Zeynelabidin Efendi (ö. 1818)

İçerenköy Kabristanı

Tevfik Efendi (ö. 1924)

İsmail Ağa Camii Haziresi

Cevdet Efendi (ö. 1786)

Kaşgârî Dergâhı Haziresi

Mehmed Bahir Efendi (ö. 1865)

Kozlu Mezarlığı

Mustafa Halim Özyazıcı (ö. 1964)

Kulekapısı Mevlevihanesi Haziresi

Ataullah Efendi (ö. 1910)

Küçük Emir Efendi Türbesi

Şevki Efendi (ö. 1864)

Maçka Mezarlığı

Mehmed Fehmi Efendi (ö. 1915)

Molla Gürâni Kabristanı

Aşir Efendi (ö. 1804)

Mustafa Reşit Paşa Türbesi

Cemil Paşa (ö. 1872)

Pertevniyal Valide Sultan Camii Haziresi

Nezih Bey (ö. 1908)

Ramazan Efendi Dergâhı Haziresi

Nasih Efendi (ö. 1885)

Sancaktar Hayreddin Paşa Dergâhı Haziresi

İsmet Bey (ö. 1897)

Şeyh Vefa Tekkesi Haziresi

Ahmed Râkım Efendi (ö. 1865-66)

Şeyhül-İslâm Ebüssuûd Efendi Türbesi Haziresi

Mehmed Şevket Vahdeti (ö. 1871)

Tophane Kadirihane Tekkesi Haziresi

Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1876)

Topkapı Mezarlığı

Vehbi Efendi (ö. 1953)

Üsküdar Kabristanı

Ali Ulvi Efendi (ö. 1853)

Üsküdar Mevlevihanesi Haziresi

Zeki Dede (ö. 1881)

Yavuz Sultan Selim Camii Haziresi

Sultan Abdülmecid (ö. 1861)

Mihrişah Valide Sultan Türbesi Haziresi

Tahsin Bey (ö. 1861)

Yenikapı Mevlevihanesi Haziresi

Mümtaz Efendi (ö. 1872)

Eyüp

1. İbrahim Sükuti Efendi (ö. 1834)
2. Alaeddin Bey (ö. 1887)
3. Emin Bey (ö. 1809)
4. Esad Bey (ö. 1907)
5. Muhsinzâde Seyyid Abdullah Bey (ö. 1899)
6. Nafi Efendi (ö. 1858)
7. Nazım Efendi (XIX. yy)
8. Recai Efendi (ö. 1874)
9. Süleyman Bey (ö. 1885)
10. Vasıf Efendi (ö. 1852)
11. Tahsin Efendi (ö. 1916)
12. Vehbi Efendi (ö. 1857)

Üsküdar

1. İbrahim Efendi (ö. 1902)
2. İlmi Efendi (ö. 1923)
3. Mehmed Ali Efendi (ö. 1915)
4. Raşid Efendi (ö. 1885)
5. Rüşdi Efendi (ö. 1814)
6. Said Efendi (ö. 1874)

Fatih

1. Aliyyül Misri Efendi (ö. 1828)
2. Sırrı Efendi (ö. 1877-8)
3. Sırrı Efendi (ö. 1793)

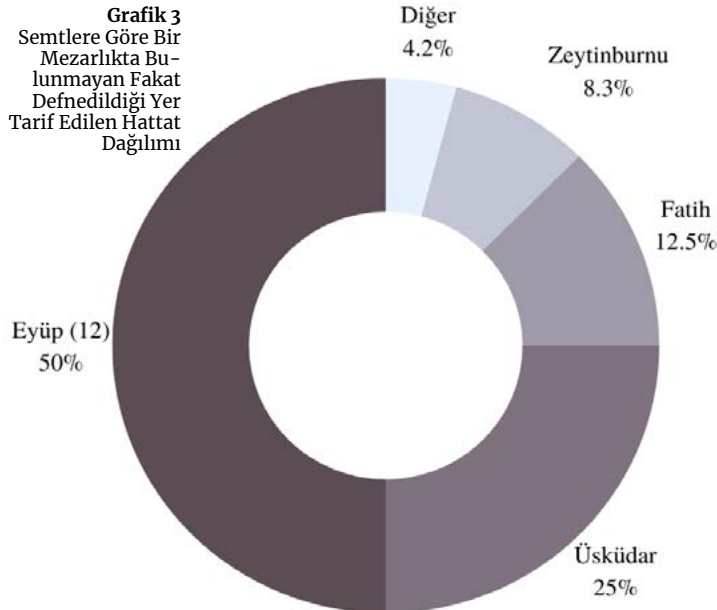
Zeytinburnu

1. Rıza Bey (ö. 1896)
2. Zihni Efendi (ö. 1865)

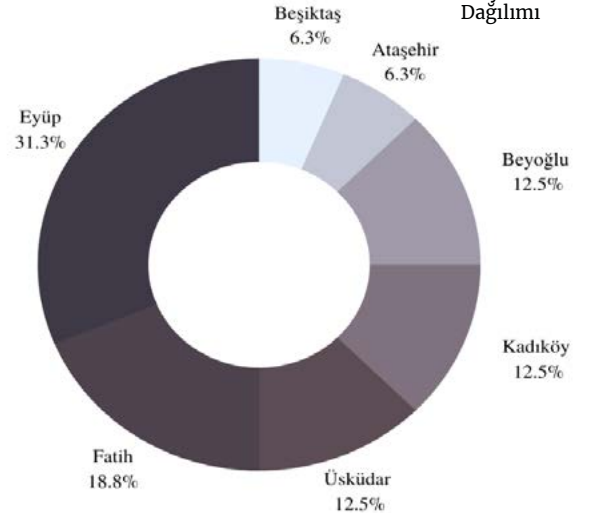
Diğer

1. Raşid Efendi (ö. 1791)

Grafik 3
Semtlere Göre Bir Mezarlıkta Bulunmayan Fakat Defnedildiği Yer Tarif Edilen Hattat Dağılımı

Grafik 4
Semtlere Göre Kabri Kayıp (Bilinmeyen) ve Mezar Taşı Bulunmayan Medfun Hattat Dağılımı

Beşiktaş

1. Mehmed Nazif Bey (ö. 1913)
Yahya Efendi Dergâhı Haziresi

Ataşehir

1. Tevfik Efendi (ö. 1924)
İçerenköy Kabristanı

Üsküdar

1. Ali Ulvi Efendi (ö. 1853)
Üsküdar Kabristanı
2. Çırçırılı Ali Efendi (ö. 1906)
Karacaahmet Mezarlığı

Beyoğlu

1. Mustafa Hilmi Bey (ö. 1852)
Beyoğlu Mezarlığı
2. Rüşdi Efendi (ö. 1856)
Beyoğlu Mezarlığı

Kadıköy

1. Cemaleddin Efendi (ö. 1884)
Haydarpaşa Kabristanı
2. Kâmil Paşa (ö. 1879)
Haydarpaşa Kabristanı

Fatih

1. Mehmed Esad Yesarî (ö. 1798)
Fatih
2. Mustafa İzzet Yesarîzâde (ö. 1849) - Fatih
3. Zeynül Abidin Efendi (ö. 1818) - Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi
4. Ömer Faik Efendi (ö. 1919) - Bâlâ Kabristanı

Eyüp

1. Ahmed Arifi Paşa (ö. 1895) - Bostan İskelesi Kabristanı
2. Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940) - Edirnekapı Mezarlığı
3. Şekib Paşa (ö. 1854) - Bostan İskelesi Kabristanı
4. Şevket Paşa (ö. 1860) - Bostan İskelesi Kabristanı
5. Tahsin Efendi (ö. 1912) - Eyüp Sultan Mezarlığı

EK -2 Son Hattatlar'da Başlıkların Altında İsmi Geçen Hattatlar

1. Zühdi Efendi (ö. 1268)
(İnal, 1970, s.19)
2. Abdurrahman Hilmi Efendi -Ömer Vasfı Efendi'nin talebesi
(İnal, 1970, s. 133)
3. Abdullah Hulusi Efendi
(İnal, 1970, s. 139)
4. Hafız İbrahim Efendi (ö. 1812) -Naili Efendi (ö. 1813) oğlu-
(İnal, 1970, s. 225)

Eyüp'te Yavedüd Kabristanında medfundur.

5. Hacı Rıfat Efendi -Nasih Efendi oğlu-
(İnal, 1970, s. 234)
6. Osman Efendi (ö. 1250) -Ömer Vasfı Efendi oğlu-
(İnal, 1970, s. 265)
7. Elhac Mustafa Rakım Efendi
(İnal, 1970, s. 292)
8. Esseyyid Mehmed Rasim
(İnal, 1970, s. 303)
9. Esseyyid Mehmed Rasim
(İnal, 1970, s. 303)
10. Esseyyid Rasid
(İnal, 1970, s. 305)
11. Esseyyid Elhac Ali Rasid
(İnal, 1970, s. 305)
12. Tevfik Efendi (ö. 1928) -Rasid Efendi (ö. 1926) oğlu-
(İnal, 1970, s. 311)

Bostancı Kabristanında medfundur.

13. Elhac Yusuf Rıfat Efendi
(İnal, 1970, s. 332)
14. Mehmed Rıfat Efendi (ö. 1288)
(İnal, 1970, s. 332)

Karacaahmet Mezarlığında medfundur.

15. Hafız Hasan Rıfat
(İnal, 1970, s. 332)
16. Osmanulrusdi
(İnal, 1970, s. 341)
17. İsmail Rüşdi Efendi
(İnal, 1970, s. 344)
18. İsmail Rüşdi Efendi
(İnal, 1970, s. 344)
19. Ahmed Rüşdi Efendi
(İnal, 1970, s. 345)
20. Esseyyid Mustafa Rüşdi Efendi -Ispartalı-
(İnal, 1970, s. 345)
21. Katibzade Halil Rüşdi Efendi
(İnal, 1970, s. 345)
22. Elhac İbrahim Rüşdi Efendi (ö. 1267)
(İnal, 1970, s. 345)
*Karacaahmette Şeyh Hamdullah civarında me-
dfundur.*
23. Esseyyid Ahmed Rüşdi Efendi -Karahisarlı-
(İnal, 1970, s. 345)
24. Mehmed Sadık Efendi (ö. 1228)
(İnal, 1970, s. 348)
25. Mehmed Sadık Efendi (ö.1252?)
(İnal, 1970, s. 348)
Merkezefendi civarında medfundur.
26. Mehmed Sadık Efendi
(İnal, 1970, s. 348)
27. Esseyyid Mehmed Zihni Efendi -Karahisarlı-
(İnal, 1970, s. 468)
28. Ali Zihni Efendi
(İnal, 1970, s. 468)
29. Esseyyid Hafız Ömer Zihni Efendi
(İnal, 1970, s. 468)
30. Ahmed Zihni Efendi
(İnal, 1970, s. 468)
31. Mustafa Zihni Efendi
(İnal, 1970, s. 469)
32. Esseyyid Aliyyü'z-Zihni Efendi

(İnal, 1970, s. 469)

33. Hasan Zihni Efendi
(İnal, 1970, s. 469)

34. Bahaeddin Efendi (ö. 1907) -Nazım Efen-
di oğlu-
(İnal, 1970, s. 601)

Kaynakça

Akün Ö. F. (2000). İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 21, s. 249-262). İstan-
bul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çobanoğlu, A. V. (2007). Râkım Efendi Medresesi ve
Türbesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 34, s. 430-
431). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (1989). Ali Efendi, Çırçırılı. *Diyanet İs-
lam Ansiklopedisi* (cilt 2, s. 389). İstanbul: Türkiye Di-
yanet Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (1989). Ali Haydar Bey. *Diyanet İslam
Ansiklopedisi* (cilt 2, s. 395-396). İstanbul: Türkiye
Diyanet Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (1989). Altunbezer, İsmail Hakkı. *Di-
yanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 2, s. 543-544). İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (1995). Fehmî. *Diyanet İslam Ansiklo-
pedisi* (cilt 12, s. 296-297). İstanbul: Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (2003). Mehmed Şevki Efendi. *Diyanet
İslam Ansiklopedisi* (cilt 28, s. 532-533). Ankara: Tür-
kiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (2009). Sami Efendi, İsmail Hakkı. *Di-
yanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 36, s. 72-74). İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Derman, M. U. (2013). Osmanlı İstanbulu'nda Hat Sa-
natı. Ed.: F. M. Emecen, E. S. Gürkan, *Osmanlı İstan-
bulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu
Bildirileri*. İstanbul: İBB Yayınları.

- Derman, M. U. (2013). Yesarî Mehmed Esad. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 43, s. 486-487). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Derman, M. U. (2013). Yesarîzâde Mustafa İzzet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 31, s. 307-309). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Derman, U. (2012). Tuhfe-İ Hattâtîn, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (c. 41, s. 351-353). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Derman, U. (2019). Osmanlı Çağında Hat Sanatı ve Hattatlara Dair Yapılan Araştırmalar, *Ömrümün Bereketi: 3*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat. İnal, M. K. (1970). *Son Hattatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Derman, M.U. (2020) "Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey", *Ömrümün Bereketi: 1*, s.103.
- İnal, M. K. (2021). *Son Hattatlar*. Hazırlayan: Uğur Derman. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- İpşirli, M. (1989). Aşir Efendi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 4, s. 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İşli, N. (1992). Beyoğlu Mezarlığı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 6, s. 80-81). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İşli, N. (1995). Eyüp Mezarlığı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 12, s. 7-8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kayhan S. (2007). *Hattat Nazif Efendi ve Eserleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- ketebe.org*. (2022, Şubat). <https://www.ketebe.org/en/artist/arif-hikmet-bey-155>
- ketebe.org*. (2022, Şubat). <https://www.ketebe.org/sanatkar/mehmed-sevket-pektas-620>
- Küçük, C. (1988). Abdülmecid. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 1, s. 259-263). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nuhoğlu H. Y. (1996). Gülzar-ı Savab, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (c. 14, s. 260.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nuhoğlu H. Y. (2004). Menâkıb-ı Hünerverân, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (c. 29, s.110-111). Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, T. (2013). Zeynelabidin Efendi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 44, s. 366-367). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Serin M. (2010). Suyolcuzâde Mehmed Necib, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (c. 38, s. 2.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Serin, M. (1995). Faik Efendi, Ömer. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 12, s. 101-102). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Serin, M. (2009). Suud Yavsi Ebüsuudoğlu. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 37, s. 579-580). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin A. (2019) *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimari Eserlerdeki Yazıları*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Tanman, M. B. (2009). Selimiye Tekkesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 36, s. 438-439). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanman, M. B. (2010). Şeyh Murad Tekkesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (cilt 39, s. 62-64) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÜFTÂDE CAMİİ VE TÜRBEŞİ'NİN MİMARİSİ VE BEZEMELERİ

Eser ÇALIKUŞU¹

Geliş Tarihi: 19.01.2023 Kabul Tarihi: 22.02.2023

ÖZ

Üftâde Camii ve Türbesi, başlangıçtan günümüze birçok tarihî dönemi barındıran Bursa'nın en eski yerleşim yeri olan Hisar'da yer almaktadır. Osmangazi ilçesi, Kavaklı mahallesinde yer alan her iki yapı doğu-batı yönünde yan yana konumlanmıştır. Ayrıca Üftâde Camii'nin kuzeyinde ve doğusundaki Üftâde Türbesi'nin kuzeyinde birer hazire de bulunmaktadır.

Üftâde Hazretleri, Bursa için geçmişte ve günümüzde tasavvufi açıdan öne çıkan, her dönem sevilen ve sayılan önemli bir zattır. Bu sebeple inşa ettirdiği cami ve türbeye de değer verilmiş ve yapılar farklı dönemlerde onarımlar görmüştür. Cami ve türbenin ilk inşa edildikleri 16. yüzyıldaki mimari ve bezeme özelliklerinin, depremlerin de etkisiyle zamanla yapılan onarımlar sebebiyle değiştiği bilinmektedir. Günümüzde var olan yapıların kitâbelerinden 19. yüzyılda onarım gördükleri anlaşılmaktadır. Her iki yapıda da mimari ve bezeme açısından hem 16. yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı sanatının hem de 19. yüzyıl Geç Dönem Osmanlı sanatının özellikleri görülebilmektedir.

Anahtar kelimeler: Bursa, Üftâde Camii, Üftâde Türbesi, Onarımlar, Kalemîşi Bezemeler

ABSTRACT

ARCHITECTURE AND DECORATIONS OF ÜFTÂDE MOSQUE AND TOMB

Üftâde Mosque and Tomb is located in Hisar, the oldest settlement of Bursa, which holds many historical periods from the beginning to the present. Located in Osmangazi District, Kavaklı Neighborhood, both structures are located side by side in the east-west direction. There is also a burial ground to the north of Üftâde Mosque and to the north of Üftâde Tomb to the east of the mosque.

Üftâde is an important person who has come to the fore in terms of Sufism both in the past and today, is loved and respected in every period. For this reason, the mosque and tomb he built were also valued and the structures were repaired at different times. It is known that the architectural and ornamental features of the original mosque and tomb of the 16th century have changed due to earthquakes and the repairs made over time. It is understood from the inscriptions of the existing buildings that they were repaired in the 19th century. In terms of architecture and decoration, the features of both 16th century classical period Ottoman art and 19th century late period Ottoman art can be seen in both buildings.

Keywords: Bursa, Üftâde Mosque, Üftâde Tomb, Repairs, Hand-Drawn Decorations

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORCID: 0000-0003-2526-1664, ecalikusu@bandirma.edu.tr

Giriş

Üftâde Camii ve Türbesi Bitinya, Roma, Bizans ve Osmanlıların yaşadığı bilinen Bursa'nın en eski yerleşim yeri olan doğal kayalıklar üzerinde kurulu Hisar'da yer almaktadır. Osmangazi ilçesi, Kavaklı mahallesinde yer alan her iki yapı doğu-batı yönünde yan yana konumlanmıştır. Caminin ve türbenin mülkiyeti günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir.

Ayrıca Üftâde Camii'nin kuzeyinde ve doğusundaki Üftâde Türbesi'nin kuzeyinde birer hazire bulunmaktadır (Görsel 1). Hazirelerin etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. Üftâde Türbesi'nin kuzeyindeki hazirede Üftâde Hazretlerinin torunu Kutub İbrahim Sadık Efendi'nin mezarı da yer almaktadır.

Türbenin yanında Şeyh Burhâneddin Efendi döneminde H. 1257- M. 1841'de bir köşkün yaptırıldığı bilinmektedir. Bu yapı günümüze iki bölümlü türbedar odası şeklinde gelerek, şu an cami ve türbeyi yaşatma derneği olarak kullanılmaktadır (Erhan, 2016, s. 193).

Üftâde Hazretleri Bursa için geçmişte ve günümüzde tasavvufi açıdan öne çıkan her dönem sevilen ve sayılan önemli bir zat olmuştur (Yardımcı, 1980, s. 27-30; Bahadıroğlu, 1995, s. 33-66; Azamat, 2012, s.282, 283). Bu sebeple inşa ettirdiği cami ve türbeye de değer verilmiş ve yapılar farklı dönemlerde onarımlar görmüştür. Hatta Padişah IV. Murad'ın Bursa'ya gelerek Üftâde'nin torunu olan Kutup İbrahim'i ziyaret edip duasını aldığı bilinmektedir (Baykal, 1950, s. 60).

Üftâde Camii

Üftâde Camii, Üftâde Mehmed Muhiddin tarafından H. 987-M. 1579 yılında yaptırılmıştır (Görsel 2). Üftâde Hazretleri, Padişah Kanunî Sultan Süleyman'dan izin alarak, daha önce kilise temelleri bulunan Yerkapı semtinde 20 kese akçe ve dönemin ileri gelen devlet adamlarının da yardımıyla camiyi inşa ettirmiştir (Erhan, 2016, s. 191). Eskiden caminin yerinde kilise olduğu söylenmekteyse de tarihçiler tarafından Üftâde Camii'nin temelden tekrar inşa edildiği bildirilmektedir (Baykal, 1950, s. 60). Günümüzde de yapıda, kiliseye dair herhangi bir yapı parçası bulun-

mamaktadır. Caminin doğu duvarında ise devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir (Görsel 3). Caminin bulunduğu Hisar semti Bursa'nın en eski yerleşim yeri olması sebebiyle günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda hâlen Roma ve Bizans dönemlerine ait birçok kalıntı çıkarılabilmektedir.

Cami depremde yıkılmış, Hz. Üftâde'nin torunu Kutub İbrahim Efendi camiyi H. 1081-M.1670 tarihinde yeniden inşa ettirmiştir. Ayrıca aynı tarihte dedesi Üftâde Hazretlerinin cami yanında bulunan türbesini de onardığı bilinmektedir. Şeyh Burhâneddin Efendi zamanında, H. 1259-M.1843 yılında Vali Rıza Paşa camiyi ve türbeyi tamir ettirmiştir. H. 1271-M. 1855'teki Bursa'da meydana gelen büyük depremde cami ve türbe büyük hasar görmüştür. H. 1283-M. 1866 yılında Rıza Paşa (Serasker Hasan Rıza Paşa) tarafından yeniden onarıldığı, caminin cümle kapısı üzerindeki kitâbesinde, Şeyh Saîd Efendi tarafından belirtilmiştir. 1969 yılında ve daha sonraki tarihlerde cami ve türbede dernek tarafından bazı onarımlar yapıldığı bilinmektedir. 2004 yılında yapılan onarımda caminin içerisinde 19. yüzyıla ait kalemişi bezemelerinin sıva altından ortaya çıkarıldığı ve yenilendiği bilinmektedir (Erhan, 2016, s. 191, 193; Mehmed Şemseddin, 1997, s. 36, 37, 42, 43; Kepecioğlu, 2009, s. 203; Türkün Dostoğlu ve Dostoğlu, 2011, s. 205).

Dikdörtgen planlı caminin kare planlı asıl ibadet mekânı ve önünde üç bölümlü son cemaat yeri vardır (Görsel 4). Cami 19. yüzyılda yenilenmesine karşın Erken Dönem ve Klasik Dönem Osmanlı camilerinde görülen taş-tuğla örgü dokusunu kaybetmemiştir. Caminin ana beden duvarları bir, iki ya da üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taşla örülüdür. Caminin bir dönem üst örtüsünün ahşap, çatılı ve kiremitle örtülü olduğu bilinmekteydi. Fakat yapının başlangıçta klasik Osmanlı cami plan şemasında olduğu tek kubbeli asıl ibadet mekânı ve önünde üç kubbeyle örtülü bir son cemaat yerinin bulunduğu bilindiği için, sonraki onarımlarda kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Türkün Dostoğlu ve Dostoğlu, 2011, s. 205). 1855 yılındaki büyük depremde asıl ibadet mekânının kubbesinin yıkıldığı, son cemaat yerindeki kubbe ve kemerlerin ise çatladığı bilinmektedir. Bu sebeple Rıza Paşa camiyi 1866'da esaslı bir onarımdan geçirmiştir. Bu onarımda duvar üst kotunun düşürüldüğü, mertekler dikildiği, yapının her yönünde

birer ahşap tonoz oluşturulduğu bilinmektedir. Ayrıca yapının ortasında dört ahşap sütunun üzerine yine ahşaptan 2 metre yükseklikte kasnağa sahip bir aydınlık fener kubbesi yapılmıştır. Yapının güney ve batı cephelerinde ise cephede çıkıntı olarak görülebilen ikişer taş-tuğla örülü payanda eklenmiştir (Görsel 5). Yamaç üzerinde yer alan ve depremden zarar gören yapının sağlamlaştırılması için payandalar eklenmesiyle yapı iki cephede hareketlilik elde etmiştir. Üç bölümlü son cemaat yerinin üzerinin ise yine ahşapla kaplı kâgir kubbelerden oluştuğu ve üzerinin de kurşunla kaplandığı bilinmektedir (Beşbaş ve Denizli, 1983, s. 199; Keskin, 2015, s. 164-166).

1962'de Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından minaresi onarılan camide, yapının harap durumda olduğu fark edilmiştir. 1866 yılındaki onarımdan sonra ahşaptan yapılan ve dıştan kurşunla kaplanan caminin üst örtüsünün, uzun yıllar tamir edilmediğinden çökme durumuna geldiği, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Başkanı Kâzım Baykal tarafından belirtilmektedir. Bu sebeple Kurum tarafından Vakıflar Şubesi Müdürü Ali Saim Ülgen'e haber verilmiştir. Başlangıçta Ali Saim Ülgen tarafından yapının özgününe göre hazırlanan proje, kendisinin vefatı sebebiyle gecikmeye uğramıştır. Kurum, Vakıflar Genel Müdürlüğünden tekrar proje yapılmasını istemiş ve Mimar Cahide Tamer ile Ankara'dan yetkililer yeni bir proje hazırlamıştır. Fakat bu proje Ülgen'in projesinden farklı olarak caminin özgününde olduğu hâliyle değil, mevcut durumda olduğu şekliyle onarılacağını göstermektedir. Proje, Kâzım Baykal ve kurumca benimsenen anıtların inşa edildiği dönemin üslubunu yansıtarak restorasyon yapılması düşüncesini yansıtmasa da Anıtlar Yüksek Kurulunca onaylanmıştır. 1969 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından bu projeye göre caminin onarımı gerçekleştirilmiştir. Duvarların raspalanması, duvardaki çatlakların dikilmesi, derzlerin yenilenmesi, çatıdaki ahşapların değiştirilmesi, aydınlık fenerli kubbenin onarımı, kurşunların değiştirilmesi gibi tamiratlardan geçen yapı, 1970 yılında tekrar ibadete açılmıştır (Baykal, 1971, s. 25-27, 30; Keskin, 2015, s. 79, 89, 164-166).

Buradan anlaşıldığı üzere 1855 depreminin yıkıcı etkisi sebebiyle 1866'da cami onarılırken âdeta yeniden inşa edilmiş ve 19. yüzyılın dönem üslubu etkilerini

Görsel 1
Üftâde Camii, Üftâde Türbesi ve hazirelerin genel görünümü

yansıtmıştır. 19. yüzyılda gerçekleştirilen büyük onarımdaki mimari düzenin ve dönem üslubu etkilerinin şimdi de korunduğu gözlemlenmektedir. Günümüzde caminin üzeri kırma çatı ve ortasında 19. yüzyılın özelliklerini gösteren sekizgen yüksek kasnaklı aydınlık fenerli küçük bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnağında dıştan profillerle belirlenmiş ve basık kemerli sekiz pencere yer alır. Kubbenin etrafı ise içten ana beden duvarlarına bağlanan tonozlarla örtülüdür. Kubbenin ve tonozların üzeri dıştan kurşunla kaplıdır. Sekizgen kasnaklı kubbe içeriden ise dört ahşap sütuna oturmaktadır. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Sütun başlıkları ise İyon üslubunda olup, 19. yüzyılın özelliklerini yansıtmaktadır. Kuzey yönünde yer alan üç bölümlü son cemaat yerinin üzeri, ortadaki daha yüksek olmak üzere üç kubbe ile örtülüdür. Kubbeler dıştan kurşunla kaplıdır. Günümüzde üç bölümlü son cemaat yeri kesme taş ve üç sıra tuğla ile örülü biçimdedir. Son cemaat yeri revakı kuzey cephede üç kemerle, doğu ve batı yönlerde ise birer kemerle dışa açılmaktadır. Revakın tuğla kemerleri dört kademeli olarak görülmektedir. En içte tuğla dizileriyle örülen yuvarlak kemer, ikinci sırada yatay olarak dizilen tuğla iç dolgu, üçüncü sırada tuğla dizileriyle örülen sivri kemer, en dışta ise zincir biçimindeki tuğla süslemeler, ince bir kontur şeklinde yer almaktadır. Sadece kuzey cephenin orta bölümünün tuğla kemeri iki bölümlü olup, sivri kemerin dış kısmında zincir biçiminde tuğla süslemeler, ince bir kontur hâlinde görülmektedir. Günümüzde revak kısmı demir parmaklıklarla kapalı durumdadır. Asıl ibadet mekânına giriş kapısının iki yanında yer alan yuvarlak kemerli iki mihrapçığın da 1866 onarımın-

da dönem üslubuna göre onarıldığı bilinmektedir (Görsel 6) (Beşbaş ve Denizli, 1983, s. 199).

Pencereler doğu cephede on (Görsel 7), batı cephede on, güney cephede sekiz, kubbe kasnağında sekiz ve kuzey cephede ise beş adettir. Camide alt pencerelerin tümü dikdörtgen formlu ve dışarıdan sivri kemerli alınlıklıdır. Üst pencerelerin tümü ise sivri kemerlidir. Aynı pencere formu kullanımı yani alt pencerelerin dikdörtgen formlu ve dışarıdan sivri kemerli alınlıklı olup üst pencerelerin sivri kemerli olması, İstanbul'daki 16. yüzyıla ait Gülfem Hatun Camii'nin günümüze orijinal olarak gelen güney cephesinde de görülebilmektedir (Ekim, 2021, s. 421, 428). Kubbe kasnağı ise basık kemerli pencerelere sahiptir. Doğu, batı ve güney cephelerdeki üstte yer alan ikişer pencerenin moloz taş ile örülerek kapatıldığı bilinmektedir (Beşbaş ve Denizli, 1983, s. 200). Muhtemelen yapının daha dayanıklı olmasını sağlamak amacıyla 1866 yılındaki esaslı onarımda pencerelerin kapatılıp moloz taş örüldüğü düşünülebilir.

Caminin kuzeydoğu köşesinde, ana beden duvarları üzerindeki minareye son cemaat yerinde yer alan bir kapıdan çıkılmaktadır. Tuğla malzemeden örülü minarede üçgenlerden oluşan kuşaktan sonra silindir gövde yer alır (Görsel 8). Şerefe altı, beş sıra mukarnasıdır. 1963 yılında Üftâde Camii'nin minaresinin lodos sebebiyle zarar gören külâhının ve şerefesine kadar olan kısmının tekrar inşa edildiği bilinmektedir (Keskin, 2015, s. 77).

Üftâde Camii'nin asıl ibadet mekânına giriş kapısı üstünde, yapının Rıza Paşa tarafından H.1283-M.1866 yılında onarıldığını gösteren mermer kitâbesi bulunmaktadır (Görsel 9). Küçük boy talik harflerle Türkçe yazılan, 0,75x1,20 metre boyutlarındaki altı satırlık ve 22 mısralık onarım kitâbesinde şunlar yazılıdır (Baykal, 1950, s. 176-177; Beşbaş ve Denizli, 1983, s. 199-200):

*Şehinşahi cihan Abdülâziz Hân-ı Hudâvendâ
Hemişe eyle iclâli müebbetle serir ârâ
Zamanı şevketinde serteser âbad olup âlem
Nice âsarı hayriyyet (ni) sar olmaktadır peydâ.*

*Cenabı kutbu devran Pir Üftâde Efendi kim
Çeküb bir daire pergâr-ı himmet ile ol dâna
Edüb nakdine-i derc-i kerâmatın o dem masruf
Bu ziba camii te'sis edüb kılmiş idi inşa.*

*Zamanından-berû mâmur-u âbadan iken âhir
Harab âfet nâgehzuher oldu o sertâpâ
Bursayı ziyaret kasdile eyleyüb teşrif
Harâbe gördü bu cây-ı ferahzayı Rıza Paşâ.*

*Tevevül eyleyüb kalben cenabı Pirden ol an
İcazet aldığın imarına itmiş idi îmâ*

Görsel 2
Üftâde Camii

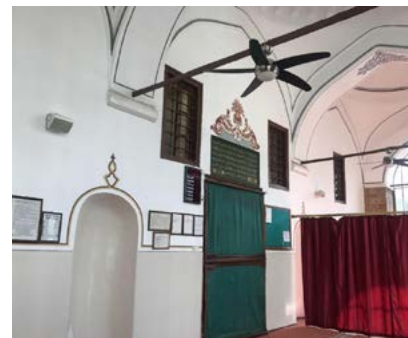
Görsel 3
Üftâde Camii'nin doğu cephesinde devşirme taş malzeme

Görsel 4
Üftâde Camii'nin son cemaat yeri

Görsel 5
Üftâde Camii'nin batı cephesi ve payandaları

Görsel 6
Üftâde Camii'nin son cemaat yeri

Görsel 7
Üftâde Camii'nin doğu
cephesinde pencere
dizilimleri

Görsel 8
Üftâde Camii'nin tuğla
minaresi

Görsel 9
Üftâde Camii'nin cümle
kapısı ve kitâbesi

Görsel 10
Üftâde Camii'nin cüm-
le kapısı üzerindeki
kitâbesi ve kalemîşi
bezemeleri

*Nihayet ol sipehsâlâr-ı devran eyleyüb himmet
Rasanet ile yaptı ez ser-i nev cami' vâlâ.*

*Namazı pencgâna ta ki oldukça eda bunda
Ola ol dâverin reşk âver-i ikbali hep dünyâ
Huda ihsan edüb âmâli ma fi'l-balini yekser
Ola her an şahsi şöhret-ü şânı cihan peymâ.*

Nemekahu el-fakir Sâida söyledim tarihi cevherdar tamirin

Bu ziba camii kıldı Rıza Paşa zehi ihya-Mehmed Rif'at 1283 H.

Kitâbeden, metnin şairinin Said, hattatının Mehmed Rif'at olduğu anlaşılmaktadır.

Kalemîşleri

2004 yılında camide gerçekleştirilen onarım sırasında sıva altından çıkan kalemîşi bezemeleri 19. yüzyılın Geç Dönem Osmanlı sanatının üslubunu yansıtmakta olup, Türk baroğu özelliklerini taşımaktadır. Cümle kapısındaki kitâbenin üzerinde 19. yüzyıl üslubunda bir kalemîşi bezeme yer alır (Görsel 10). Vazodan çıkan natüralist üslupta çiçekler bir sehpa üzerinde resmedilmiştir. Sehpanın kaidesi üçayaklı olup, aynı zamanda ters lâle görünümünde iki yanda ise volüt biçiminde kıvrılan akantus yapraklarının uç kısımlarından ortadaki vazoya doğru uzanan yine natüralist üslupta çiçekler yer alır. Kahverenginin tonlarıyla yapılan kompozisyonun alt kısmında ise gölge niteliğinde kompozisyon çizgilerine uygun bir bezeme yer alır. Koyu gri konturlu bu gölgenin içi açık gridir.

Son cemaat yerinin orta kubbesinde kubbe göbeğinde gri ve siyah tonlarıyla gölgelendirilmiş, on altı yapraklı bir çiçek, etrafında onu gölgelendiren yine on altı bölümlü gri yıldız motifi, beyaz zeminden sonra baklava dilimli bir şerit motifi onun etrafında ise gri renkli iç bükey ve dış bükey olarak hareketlendirilmiş ve uçlarından baklava dilimli bir işlemeden sonra püskülleri sarkan motif yer alır (Görsel 11). Bu motifin en dışında ise Antik Dönemde de sıklıkla karşılaşılan üzüm ve asma yaprağı motifi, dallar üzerinde hareketli bir biçimde resmedilmiştir. Kubbe kasnağına yakın kısımda ise gri ve siyah şeritten oluşan kalemîşi bezeme kompozisyonu tamamlar. Kubbe kasnağında mukarnaslar yer alır, kubbe geçişler ise pandantiflidir.

Revakların sivri kemer içlerinde bitkisel bezemeler yer alır (Görsel 12). Gri renkli bezemelerin gölgeleri ise siyah olarak yapılmıştır. Kuzey-güney yönünde rumilerin birleşimiyle meydana gelen palmetler içerisinde iki yönde aynalanmış olarak sekiz yapraklı bir çiçek motifi yer alır. Bu motiften her iki yönde de üç yapraklı iki dal motifi çıkar. Çiçeğin üzerinde iki dal motifinin arasında stilize gonca motifi yer alır. Kompozisyon en uçta küçük bir palmet motifiyle tamamlanır. Doğu-batı yönündey-

se ortada lotus çiçeği, etrafında rumilerden oluşan bir palmet motifi ve onun dış kısmında karşılıklı rumiler yer alır. En üstte ise kompozisyon, iki ruminin birleşimiyle tamamlanır.

Son cemaat yerinin doğu ve batısındaki kubbe göbeğinde ise yine gri tonları ve siyah rengin kullanıldığı motifler yer alır (Görsel 13). Kubbe göbeğinde koyu renk gri on altı iri yaprak motifinin etrafında açık gri ile gölgelendirilmiş bir çiçek motifi yer alır. Çevresinde ise yine gri tonlarında yapılan zeytin dallarının iki yanında yer alan stilize edilmiş çiçek buketleri birbirlerine üç boyutlu ve hareketli bir kurdele motifleriyle bağlanmıştır.

Asıl ibadet mekânında (Görsel 14) kubbe göbeğinde ortada natüralist üslupta oluşturulmuş bir çiçek buketi çevresinde hareketli bir biçimde bezenmiş dökümlü bir perde motifi yer almaktadır (Görsel 15). Bu ana perde motifinden püsküller, yine dökümlü perdeler arasından sarkan çiçek buketleri ve iki akantus yaprağının birleşimiyle oluşturulmuş sekiz adet hat yazılarının olduğu bezemeler bulunmaktadır. Sekiz adet her bir hat yazısında, Allah'ın isimleri "Yâ Hennan", "Yâ Mennan" "Yâ Deyyan" "Yâ Sübhan" "Yâ Sultan" "Yâ Burhan" "Yâ Gufran" "Yâ Rahman" olarak yazılmaktadır (Görsel 16). Bezemelerde kahverengi ve tonları kullanılmış, gri ve tonlarıyla ise gölgelendirmeler yapılmıştır.

Pendantiflerin üzerinde yer alan sekizgen kubbe kasnağının her bir yüzeyinde kahverengi ve tonlarıyla yapılan bezemeler yer alır (Görsel 17). Alt kısımdaki büyük bordürde ortada sekiz yapraklı bir rozet çiçek, iki yanında ise volüt biçiminde kıvrılan akantus yapraklarından oluşan kaidede içerisinde beş dilimli bir bitkisel motif vardır. Vazonun üstünde ise natüralist üslupta çiçekler yer alır. Çiçeklerin gövdesinde kıvrımlı stilize edilmiş yapraklar, her iki yanında ise C kıvrımlı yukarıda birleşen yapraklar vardır. Üstteki dar bordürde ise natüralist üslupta çiçekler birbirlerine dalgalı bir şeritle bağlanmıştır. Şeritin orta kısımlarında ise üç yapraklı süslemeler yer alır.

Asıl ibadet mekânında güney, doğu ve batı yönlerde ikinci kademedeki pencerelerin üzerinde yukarıya doğru genişleyen uçları dilimli bir vazodan çıkan natüralist üslupta çiçekler yer alır (Görsel 18 ve 19). Vazo kaidesinin alt kısmında ise iki yana açılan volüt biçiminde kıvrılan akantus yapraklarının uçlarında yine natüralist üslupta çiçekler yer alır. Bezemeler kahverengiyle yapılmış olup koyu kahverengi ile de gölgeleri verilmiştir.

Asıl ibadet mekânındaki tonoz yüzeylerinde ise kahverenginin açık ve koyu tonlarıyla bir merkezde yer alan çiçek motifinden gelişen kıvrımlı çiçek dalları ve dört yöne uzanan bir baklava dilimi motifi yer alır (Görsel 20). Dört yöne doğru gelişen baklava dilimi motifi, beş yapraklı çiçek formlarıyla sonlanmaktadır.

Görsel 11
Üftâde Camii'nin son cemaat yeri orta kubbesinde yer alan kalemîşi bezemeleri

Görsel 12
Üftâde Camii'nin son cemaat yeri kemer içi kalemîşi bezemeleri

Görsel 13
Üftâde Camii'nin son cemaat yeri yan kubbelelerindeki kalemîşi bezemeler

Görsel 14
Üftâde Camii'nin batı cephesi ve payandaları

Görsel 15
Üftâde Camii'nin sekizgen kasnaklı kubbesinde kalemîşi bezemeler

Görsel 16
Üftâde Camii'nin kubbe göbeğindeki kalemîşi bezemeler

Görsel 17
Üftâde Camii'nin kubbe kasnağındaki kalemişi bezemeler

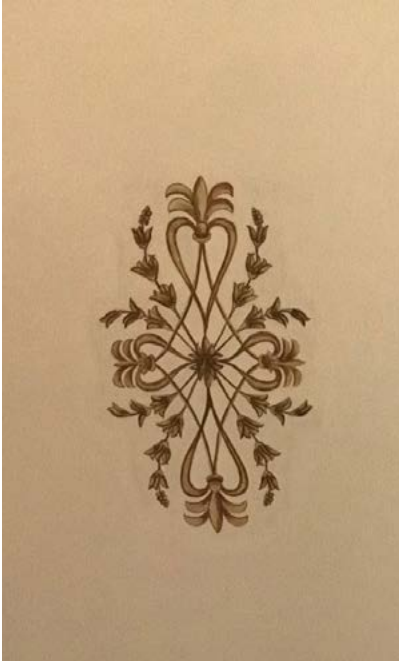
Görsel 18
Üftâde Camii'nin doğu cephesinin iç mekân pencereleri

Görsel 19
Üftâde Camii'nin pencere üstlerindeki kalemişi bezemeler

Görsel 20
Üftâde Camii'nin asıl ibadet mekânındaki tonozların kalemişi bezemeleri

Görsel 21
Üftâde Camii'nin mihrap bezemeleri

Mihrap ise camideki diğer bezemelerden farklı olarak 16. yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı üslubundadır (Görsel 21). Mukarnasların hemen üstünde lâle, karanfil ve şakayık çiçeklerinden oluşan bir kompozisyon yer alır. Etrafında önce bordo, sonra gri üzerine siyah dalga motifi, üçüncü olarak altınla ince bir bordür, dördüncü bordürde ise sepet örgü biçiminde daha kalın bir bordür vardır. Mihrap dolgusunda öncelikle şakayık, lotus, lâle, hançer yaprağından oluşan bitkisel bir dolgu bezemesi yer alır. Bu bezemede mavi, gri ve altın renkleri kullanılmıştır. Her iki yanda da bu bezemenin ortasında altınla boyanmış gülbezek motifleri yer alır. Mihrapta ikinci bir dolgu bezemesi olarak gri üzerine altınla boyanmış rumilerin iç içe geçmesiyle oluşan bezeme yer alır. Bu bezemenin etrafında yine gri tonlarında küçük palmetlerden oluşan bir bordür vardır. Bordürün her iki yanında ise bordo konturlar yer alır. Mihrabın sağ bölümünden başlayıp, sola doğru devam eder şekilde, on kartuş içerisinde açık mavi zemin üzerine altınla Kelime-i tevhid yazılmıştır. Hatta en üstteki cümleler birbirini tamamlar şekilde mihrabın sağında ve solunda yarım kartuşlar şeklinde yapılmıştır. Kelime-i tevhid kartuşları başlamadan önce mihrabın sağında ve solunda alt kısımlarda ise bir tam, bir yarım kartuş içerisinde olmak üzere lâle, lotus ve yapraklı çiçek formları bir kompozisyon hâlinde görülmektedir. Bordo renkteki bir konturdan sonra üçgen formunda zikzaklar üç boyutlu olarak yer almıştır. Yeşil, altın ve tekrar yeşil renkte ince bordürlerden sonra her iki yanı kırmızı bordürlerle geçilen, altın zemin üzerinde, içerisinde stilize çiçeklerin olduğu on sekiz adet kartuş yer alır. Bu kartuşların en altta yer alanları yarım kalmış, en üst köşelerde olanlar ise L biçiminde dönüş sağlamıştır. Son olarak mihrap yeşil renk ince bir konturle tamamlanmıştır.

Mihrabın üst bölümünde Kelime-i tevhid kartuşlarının devamında Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 201. ayetteki "Rabbenâ âtina fid'dünyâ haseneten ve fil'âhireti haseneten ve kınâ azâbennâr. Birahmetike yâ Erhamerrahimîn" yazdığı görülmektedir.

Mihrap kavsarası yedi sıra hâlinde mukarnaslıdır. Mukarnaslar altınla boyanmış olup konturları yeşil ve bordodur. Mukarnaslı kavsaranın altında üç bölüme ayrılan etrafı örgülerle çevrili dikdörtgenler bulunmaktadır. Her üç dikdörtgenin altında ise her biri bakıldığında ayrı bir mihrap görüntüsü sunan dilimli kaş kemer biçiminde, kemer içleri mavi zemin

üzerine altın rumilerle dolgulanmış, kaş kemerin ortasından ise zincirli bir kandil motifi sarkmaktadır. Kandil motifi tamamen altından yapılmış görünümüyle ve siyah konturlarla yapılan gölgeleriyle dikkati çekmektedir. Kandilin kaidesinden ışık görünümünde iki küçük yaprak motifi çıkmaktadır. Kandilin gövdesi ise spiral biçiminde kıvrık dallı rumilerden oluşmuştur. Kıvrık dallar üzerinde ara ara küçük yapraklar bezenerek alevler belirtmeye çalışılmıştır. Yukarıdan sarkan zincir motifinde palmetlerle sonlanan altı köşeli yıldız motifi vardır. Bu zincir motifi kandil gövdesinde üç zincirle bağlanmıştır. Mihrabın alt kısmında kaş kemerli kısımların her iki yanındaki bordürde gri zemin üzerine bordo ve beyaz renklerle yapılan palmet motifleri dönem üslubunu yansıtmaktadır. Bu bordürün yanında ise her iki tarafta birer sütunçe yer alır. Sütunçenin başlığında mavi zemin üzerine siyah konturlarla büyük ve küçük üçgenlerden oluşan geometrik bir kompozisyon yer almaktadır.

Asıl ibadet mekânının kuzeyinde cümle kapısının doğu ve batısında ahşap kadınlar mahfili yer alır (Görsel 22). Kadınlar mahfilinin girişi, son cemaat yerinin batısındaki bir kapıdandır. Kadınlar mahfilinin mimarisinde köşe dönüşlerinin yuvarlak formda olması, batılılaşma döneminde barok etkilerinin bu yapıdaki varlığını göstermektedir. Batıdaki mahfilin üst katında ahşap kafes bulunmaktadır. Batıdaki mahfilin alt katı ve doğudaki kadınlar mahfilinin her iki katı ise ahşap korkulukludur.

Üftâde Türbesi

Üftâde Camii'nin doğusunda Üftâde Türbesi bulunmaktadır (Görsel 23). H. 988-M. 1580 yılında vefat ettiği bilinen Üftâde Mehmed Muhiddin'in ilk türbesinin 16. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Hz. Üftâde'nin torunu Kutub İbrahim Efendi tarafından H. 1081-M. 1670 yılında ve Şeyh Burhâneddin Efendi zamanında ise H. 1259-M. 1843 yılında Rıza Paşa tarafından türbe onarılmıştır. H. 1271-M. 1855'deki büyük depremde hasar gören türbe H. 1283-M. 1866 yılında Rıza Paşa (Serasker Hasan Rıza Paşa) tarafından yeniden esaslı bir tamir geçirmiştir. 1969, 1986, 2004, 2009 yıllarında da türbede çeşitli onarımlar yapıldığı bilinmektedir (Erhan, 2016, s. 191, 193, 200; Mehmed Şemseddin, 1997, s. 36, 37, 42, 43; Kepecioğlu, 2009, s. 203; Türkün Dostoğlu ve Dostoğlu, 2011, s. 205; Üftâde Camii, t. y.).

Üftâde Türbesi'nin giriş kapısı üzerinde, yapının Rıza Paşa tarafından H. 1259-M. 1843 yılında onarıldığını belirten talik ile yazılmış on altı satırlık bir kitâbesi yer almaktadır. Bu cephede yeşil zemin üzerine altın harflerle yazılmış 60x75 cm boyutlarında altı adet kitâbe bulunmaktadır. Kitâbelerde sağdan sola (batıdan doğuya doğru) sıra ile şu kıtalar yazılıdır (Baykal, 1950, s. 177; Beşbaş ve Denizli, 1983, s. 292):

Görsel 22
Üftâde Camii'nin kuzeyindeki ahşap kadınlar mahfili

Görsel 23
Üftâde Türbesi

Görsel 24
Üftâde Türbesi'nin giriş kapısı

Görsel 25
Üftâde Türbesi'nin giriş kapısının bezemeleri

Görsel 26
Üftâde Türbesi'nin batı
cephesindeki kitâbesi

Görsel 27
Üftâde Türbesi'nin ba-
sık kemerli pencereleri

Görsel 28
Üftâde Türbesi'nin iç
mekânı Camii

Görsel 29
Üftâde Türbesi'nin
ahşap tavanı ve beze-
meleri

Hilâfet Abdülmecid Han Cihanbanın,
Muizz-i şevket-ü şân sipihdarı Rıza Paşa,
Ziyaret kasdına mebni edince Bursa'yı teşrif,
Olub etrab-ı ehl-ullah'a sertâpâ cebinfersa.

Gördüğüm kiblegâh-ı ehl-i celvet pir Üftâde,
Karin-i inhidam olmuş vâlâ Kâbe-tül ulyâ (el kâbei ulya),
Esasından edüb tecdide nakd-ı himmetin masruf,
Bu güne celb-i feyzile ola dad ve (sid) ferma,

Bu ol kutbü'l-himem gavs-i muazzamdır ki dergâhı,
Mahall-i secdedir kerrûbeyane arşdan vâlâ,
Bu ol revnak-tırâz lânei cud-i-himmedir kim,
Eder edna zübabı feyzhemhassiyet uneka,

Budur bî şüphe lâ havf-ün aleyhim sırrına mazhar,
Ve lâhüm yahzenün âsarı züvvare olur peyda,
Eder rühsûd-û kâin reşte havf-i hüzdündür ân,
Fakat sıdk-ı hulûs ister bu Şah Melek istiğna
(3. ve 4. kıt'a kapının üzerinde ve aynı taş üzerinde
yan yana yazılıdır)

Füyuzatı muhit olsun seraser mânevi surî,
Dil-i bâniyi kim olmuştu akdem bâ ederûsâ,
O rütbe hamdenlillâh buldu rif'at tak vâlâsı,
Ulûv-vü kadrine reşk etse lâyıık (şayan tarım mina).

Bu şevkile sena-han-ı kadim Zaik-ı ahkar,
İki tarih sebet (Nakş) etti cevahirden dahi âlâ,
Yapıldı meşhed-i kutb-i cihan Üftâde pek dilkeş 1259,
Rıza Paşa edüp cûd-ü himem sarfile nev bâlâ 1259.²

Son kıtadan kitâbenin şairinin Zâik (vefatı H.1269-M.1852) olduğu anlaşılmaktadır (Baykal, 1950, s. 178).

Türbe kare planlı olup üzeri ahşap kırma çatı ile örtülüdür. Türbenin kuzey cephede yer alan giriş kapısı mermerden olup yenilediği tarih olan 19. yüzyıldaki Geç Dönem Osmanlı üslubunu yansıtan üst kısmı mermer profilli ve her iki yanda bu mermer profilli destekleyen S ve C kıvrımlarını gösteren birer mermer konsol bulunmaktadır (Görsel 24 ve 25). Konsolların üzerindeyse mermerden oyularak altın yaldızla ters lâle motifleri, aralarında birer inci motifi ile sıralanmıştır. Zemin rengi yeşil olup kompozisyon konsolun altında perde püskülü biçiminde bitirilmiştir. Konsolların yanında kapı köşelerinde ise kare bir form üzerinde dönem üslubuna göre kıvrımlı olarak işlenmiş dört yönlü bir çiçek motifi yer almaktadır.

² Baykal, parantez içindeki kelimelerin, Zaik divanından alındığını söylemektedir.

Türbenin batı duvarında sülüs yazı ile Üftâde Mehmed Muhiddin'in H. 988-M. 1580 yılında vefat ettiği ni belirten 35x75 cm boyutlarında bir mermer kitâbe bulunmaktadır (Görsel 26). Kitâbede; “*Nakl edilecek dedim ana tarih=Göçd (ü) Üftâde Bursa'nın kutbu sene 988 H.*” satırları yer almaktadır (Baykal, 1950, s. 178; Beşbaş ve Denizli, 1983, s. 293). Buradan Üftâde'nin H. 988-M. 1580 tarihinde vefat ettiği öğrenilmektedir.

Türbenin doğu, batı ve güney cephelerinde beşer adet basık kemerli pencereler yer almaktadır (Görsel 27). Kuzey cephede ise dört adet basık kemerli pencere yer almaktadır. Toplamda on dokuz adet pencereye sahip olan türbenin pencereleri dıştan ise demir parmaklıklara sahiptir.

Türbede Üftâde Hazretlerinin yanı sıra çocukları Mustafa, Mehmed, Hayreddin ve Ahmed ile kimliği belirsiz dokuz kişinin ahşap sandukaları da vardır (Görsel 28) (Baykal, 1950, s. 60; Kaplanoğlu, 1994, s. 122).

Ahşap Bezemeleri

Türbenin iç mekânında çıtalarla hareketlendirilip süslenen düz ahşap tavan göbeğinde geometrik geçme yıldız motifleri yer almaktadır (Görsel 29). Altı köşeli büyük yıldız motiflerinin birleşim noktalarında yine altı köşeli daha küçük ebatta yıldız motifleri vardır. Ahşap tavanla duvarın birleşim yerlerinde köşe bölümler ile duvarların orta kısmında ahşap süslemelerin devam ettirildiği görülür. Bu süslemlerde 19. yüzyılın üslubuna uygun olarak S ve C kıvrımlı profillerin de kullanıldığı görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Mimari ve süsleme özellikleri açısından değerlendirildiğinde cami, kare planlı ve kubbeyle örtülü harim mekânı, sivri kemerli pencereleri, son cemaat yerindeki sivri kemerli revak kısmı ve mihrap bezemeleriyle Klasik Dönem özellikleri göstermekte ise de kubbesi, basık kemerli kubbe pencereleri, içteki sütun başlıkları, kalemîşi bezemeleri ile 19. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Caminin kalemîşi bezemeleri, 1855 depreminden sonra onarım gören Bursa'daki diğer camilerin bezemelerine kompozisyon ve renk kullanımı açısından benzemektedir. Örneğin

kubbe göbeğinde yer alan dökümlü perde motifi ve natüralist üslupta çiçek demetleri bezemesinin benzeri yine kahverengi tonlarında, Bursa Ulu Camii'nin kubbe yüzeylerinde de yer almaktadır (Çalıklıuşu, 2010, s. 72, 73). Üftâde Camii revakının sivri kemerlerinin iç yüzeyinde yer alan bitkisel bezemelerin kompozisyon ve motif olarak benzeri Orhan Camii'nin kemer içi yüzeyinde de görülebilmektedir (Çalıklıuşu, 2010, s.35). Ayrıca yine Hüdâvendigâr Câmîi tabhâne mekânının tonoz yüzeyindeki bezemeler de Üftâde Camii kemer içi yüzeyindeki bezemelere genel kompozisyon açısından benzemekteyse de renk kullanımı açısından daha farklıdır (Çalıklıuşu, 2010, s. 46,47). Üftâde Camii'nin Bursa'daki diğer cami yapılarındaki kalemîşi bezemelerle olan benzerliği, onarımın aynı ustalar tarafından yapılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

Türbe'nin de 19. yüzyılda yenilendiği basık kemerli pencereleri ve kapı üzerindeki süslemelerinden anlaşılmaktadır. Buna karşılık ahşap tavan göbeğinde Türk sanatında yüzyıllardır kullanıldığı bilinen geometrik yıldız motifleri kullanma geleneği ise yapının Klasik Dönem Osmanlı sanatı özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

Sonuç olarak Üftâde Camii ve Türbesi'nin ilk inşa edildikleri 16. yüzyıldaki mimari özelliklerinin, depremlerin de etkisiyle zamanla yapılan onarımlar sebebiyle değiştiği bilinmektedir. Günümüzde var olan yapıların onarım kitâbelerinden hangi padişah döneminde onarım gördükleri ve üslupları öğrenilebilmektedir. Üftâde Türbesi'nin 1843 yılında Sultan Abdülmecit zamanında, Üftâde Camii'nin ise 1866 yılında Sultan Abdülaziz döneminde onarım gördüğü günümüze gelen mimari formlarından anlaşılmaktadır. Kitâbeler, yaptıran kişiler ve hattat isimleri açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Böylelikle her iki yapıda da mimari ve bezeme özellikleri açısından, hem 16. yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı sanatının hem de 19. yüzyıl Geç Dönem Osmanlı sanatının özellikleri görülebilmektedir. 16. yüzyıldan itibaren Bursa'nın manevi odak noktalarından biri olan Üftâde Camii ve Türbesi, önünde yer alan hazire bölümleriyle birlikte hâlen kent en önemli yapıları arasında yer almaktadır.

Çalıkıuşu, Eser; “Üftâde Camii Ve Türbesi'nin Mimarisi Ve Bezemeleri”, *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 35-45

Kaynakça

Azamat, N. (2012). Üftâde. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (42), 282-283.

Bahadıroğlu, M. (1995). *Celvetiye'nin piri Hz. Üftâde ve Divân'ı*. Bursa: Üftâde Kur'an Kursu Öğrencilerini Korumaya Derneği Yayınları.

Baykal, K. (1950). *Bursa ve anıtları*. Bursa: Aysan Matbaası.

Baykal, K. (Yay. Haz.). (1971). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1967, 1968, 1969, 1970 yılları çalışmaları*. Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları.

Beşbaş, N. ve Denizli, H. (1983). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler III*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Çalıkıuşu, E. (2010). *Bursa dini mimarisinde Türk barok bezemeleri*. Ankara: Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.

Ekim, Z. E. (2021). Gülfem Hatun Camii ve Onarımlarının Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (44), 419-432.

Erhan, M. S. (2016). *Bir zamanlar Bursa'ydı bir pâyi-tahtın pâyimali*. İstanbul: Sufi Kitap.

Kaplanoğlu, R. (1994). *Bursa anıtlar ansiklopedisi*. Bursa: Yenigün Yayınları.

Kepecioğlu, K. (2009). *Bursa Kütüğü* (Cilt 4). Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.

Keskin, D. (2015). Türkiye'de yerel sivil toplum kuruluşlarının mimari korumaya katkıları: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu ve restorasyon faaliyetleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Mehmed Şemseddin. (1997). *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-i Şemsi*. Bursa: Uludağ Yayınları.

Türkün Dostoğlu, N. ve Dostoğlu, H. (2011). *Bursa kültür varlıkları envanteri: Anıtsal eserler*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Üftâde Camii. (t. y.). Erişim adresi: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/uftade-cami-89/>

Yardımcı, İ. (1980). *Hak âşığı Hazret-i Üftâde*. İstanbul: Sinan Yayınları.

HZ. MUHAMMED'İN ÖZELLİKLERİNİN YAZI İLE ANLATIMI; HİLYE-İ ŞERİFELE

Betül GÜNDÜZ¹
HÜSEYİN GÜNDÜZ²

Geliş Tarihi: 21.12.2022 Kabul Tarihi: 19.01.2023

ÖZ

Muhammed'i tasvir eden minyatürlerde de yüzü, peçe ile örtülü bir şekilde resmedilmiştir. Sanatkârlar gerektiğinde O'nu tanıyanların ve görenlerin tariflerinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in özelliklerini yazıyla anlatma yoluna gitmişlerdir.

Hilye Arapça bir kelimedir ve "süs, zinet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz" gibi anlamlara gelmektedir. Hilye-i şerîf, hilye-i nebevî, hilye-i saâdet, ve hilye-i şerîfe gibi isimlerle de anılmaktadır. İslam edebiyatı ve hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel, insani ve ahlaki özelliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen isimdir.

Hz. Muhammed, kızı Hz. Fâtıma'nın, bir daha yüzünü göremeyeceği endişesini dile getirmesi üzerine damadı Hz. Ali'ye "Hilyemi yaz; benden sonra onu gören, beni görmüş gibi olur" demiştir.

Hat sanatında nesih yazısına yön veren Hattat Hâfız Osman'ın (1642-1698) levha olarak tasarlayıp yazdığı bu metin, günümüze kadar hattatların en çok tercih edip yazdıkları hilye formu olarak benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hilye, süs, Hz. Muhammed, Hâfız Osman, gül

ABSTRACT

THE EXPRESSION OF THE CHARACTERISTICS OF HZ. MUHAMMED BY WRITING

Muslim artists have refrained from painting the holy persons. Hence, except for a few miniaturists, no artist dared or felt the need to paint a picture of Prophet Muhammad. In the miniatures depicting Prophet Muhammad, his face is depicted as covered with a veil. When necessary, the craftsmen chose to describe the characteristics of Muhammad in writing, based on the descriptions of those who knew and saw the Prophet.

Hilya is an Arabic word and it means "ornament, adornment, gem, beautiful adjectives, beautiful face". Hilya, also known as hilye-i şerîf, hilye-i nebevî, hilye-i saâdet, and hilye-i şerîfe in Turkish, is the name given to work that describes the physical, human and moral characteristics, attitude and behaviour of Prophet Muhammad in Islamic literature and calligraphy.

When Prophet Muhammad expressed his concern that his daughter Fatima would never see his face again, he told his son-in-law Ali: "Write my hilya; whoever sees it after I am gone, it will be as if they see me."

The hilya, which was designed and written by the calligrapher Hafiz Osman (1642-1698), who pioneered the naskh script in calligraphy, has been adopted as the most preferred and written hilya form by calligraphers until this day.

Keywords: Hilye, süs, Hz. Muhammed, Hâfız Osman, gül

1 Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Tezhip Anasanat Dalı, ORCID: 0000-0003-3443-7393, betul_gunduz@hotmail.com

2 Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Hat Sanatı Anasanat Dalı, ORCID: 0000-0001-7455-597, huseyin.gunduz@msgsu.edu.tr

Giriş

XVIII. yüzyılda tezhip sanatındaki durgunluğa karşı hat sanatında önemli gelişmeler görülmektedir. Özellikle hat sanatında nesih yazısına yön veren Hattat Hâfız Osman'ın (1642-1698) levha olarak tasarlayıp yazdığı hilye-i şerîfeler, günümüze kadar hattatların en çok tercih edip yazdıkları hilye formu olarak benimsenmiştir.

Müslüman sanatkârlar, kutsal kişilerin resimlerini yapmaktan kaçınmışlardır. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in resmini yapmaya birkaç minyatür dışında hiçbir sanatkâr cesaret edememiş ve gerek duymamıştır. Hz. Muhammed'i tasvir eden minyatürlerde de O'nun yüzü, peçe ile örtülü bir şekilde resmedilmiştir. Sanatkârlar gerektiğinde Hz. Peygamber'i tanıyanların ve görenlerin tariflerinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in özelliklerini yazıyla anlatma yoluna gitmişlerdir.

Hilye Arapça bir kelimedir ve "süs, ziynet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz" gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 1984, s. 442). Hilye-i şerîf, hilye-i nebevî, hilye-i saâdet, ve hilye-i şerîfe gibi isimlerle de anılan hilye, İslam edebiyatı ve hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel, insani ve ahlaki özelliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen isimdir.

Hz. Muhammed, kızı Hz. Fâtıma'nın, bir daha yüzünü göremeyeceği endişesini dile getirmesi üzerine damadı Hz. Ali'ye "Hilyemi yaz; benden sonra onu gören, beni görmüş gibi olur" demiştir (Acar, 1999, s. 151-152). Hilyelerin çoğu Hz. Ali, Hz. Ayşe ve Hz. Hasan'ın, bazılarını da Abdullâh bin Ömer, Enes bin Mâlik, Ebû Hüreyre, ibn-i Hâlid, Ebû Tufeyl gibi güvenilir hadis râvîlerin ifadeleri ve aktardıkları hadislerden oluşur. Hz. Muhammed'le ilgili bu bilgiler bir eser durumuna gelmeden önce, kişilerin belleğinde saklanır veya siyer ve hadis kitaplarında parçalar hâlinde yazılı olarak bulunurdu (Acar, 1999, s. 152).

Hz. Muhammed'i görmüş, tanımış ve sohbetinde bulunmuş kişiler, onun özelliklerini kendi ilim ve idrakleri ölçüsünde tespit etmeye çalışmışlar; bu durum, hilye konusunda farklı rivayetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu rivayetlerde Hz. Peygamber'i anlatabilmek için dönemin Arapçasında çok sık kullanılmayan kelimelere başvurulmuştur. Bu sebeple rivayetlerin anlaşılması için bunlara şerh³ düşülmesi yoluna gidilmiştir.

Hilyelerde çoğunlukla Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerine yer verilmiştir. Bazı eserlerde ruhi yapısıyla ilgili özellikler de anlatılmıştır. Zaman içinde diğer peygamberler, Hulefâ-yi Râşidîn⁴ ve Aşere-i Mübeşşere⁵ ile din büyükleri için de hilyeler yazılmıştır.

Hat Sanatında Hilyeler

Levha Hilyeler

Hz. Muhammed'in hilyeleri önce Müslümanlar arasında bir saygı göstergesi olarak göğüs cebinde taşınmak üzere nesih hattıyla yazılmıştır. Hilye metinlerinin, ilk defa XVII. yüzyılın en meşhur hattatı Hâfız Osman tarafından levha şeklinde yazıldığı kabul edilmektedir. (Görsel 1)

Hâfız Osman, hilye için bu klasik formu geliştirmeden önce katlanıp göğüs cebinde taşınabilecek ölçüde nesih hattıyla, Türkçe mealli hilyeler yazmıştır. 22x14 cm ölçüsünde, dikey dört sütun üzerine düzenlenmiş olan, asıl hilye metni düz satır hâlinde, Türkçe tercümesi ise ince bir nesih hattıyla üçgen oluşturacak şekilde yazılmıştır. Bu örnekten sonra, Hâfız Osman'ın asırlarca itibar görüp devam edecek olan hilye formu için, Hz. Ali rivayetinin Arapça metnini yazmaya başladığı görülmektedir (Taşkale-Gündüz, 2011, s.26). (Görsel 2)

Hâfız Osman, hilyelerde besmele, ayet ve dört halifenin isimlerini sülüs, hilye metnini nesih, imzayı ne-

3 Şerh, bir ibareyi veya eseri açıklama, bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap anlamındadır.

4 İlk dört halife: Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali.

5 Hz. Muhammed tarafından sağlıklarında cennetlik oldukları müjdelenen on kişi (Hz. Ebû Bekir bin EbîKuâfe, Hz. Ömer bin-il Hattab, Hz. Osman bin Affân, Hz. Ali bin EbîTâlib, Hz. Talha bin Übeyd-illâh, Hz. Zübeyr bin-il - Avvâm, Abdürrahman bin Avf, Ebû Ubeyde bin-il-Cerrâh, Said bin Zeyd ve Sa'd bin Ebî Vakkas).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَنَّ مِنْ سُكَّانِ وَانَةِ

عَنْ عَلِيٍّ كَانِ إِذَا وَصَفَ النَّبِيَّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَمْ يَكُنْ بِالطَّوِيلِ الْمُعْطَا

وَلَا بِالْقَصِيرِ الْمُرْتَدِّ كَانَ رُبْعَهُ مِنَ الْقَوْمِ وَلَا يَكُنْ

بِالْجَعْدِ الْقَطِطِ وَلَا بِالسَّبْطِ كَانَ جَعْدًا زَجَلًا وَلَا يَكُنْ

بِالْمُطَهَّمِ وَلَا بِالْمَكْتَمِ وَكَانَ فِي أَوْجِهِ تَدْوِيرٌ بِيضٌ سُرْبٌ

أَدْعَى الْعَيْنَيْنِ أَهْدَى الْأَشْفَارِ جَلِيلُ الْمَشَاشِ وَالْكَبِيرُ

ذُو مَسْرَبٍ شَرُّ الْكُفَّينِ وَالْقَدَمِينَ إِذَا مَشَى تَقَالَعُ كَأَنَّ

تَمْتَنِي فِي صَبَبٍ وَإِذَا الْفَتَى الْفَتَى مَعًا يَتَكَنَّفَانِ

حَامِي السُّوْفِ وَهُوَ خَالِدُ النَّبِيِّ

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى الرَّحْمَةِ وَشَفِّيعِ الْأُمَّةِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ

كَتَبَهُ أَصْغَفُ الْكُتَّابِ عُمَانُ الْمَعْرُوفُ بِحَافِظِ الْقُرْآنِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَلِوَالِدَيْهِ

وَلِمَنْ نَظَرَ فِيهِ مِنْ أُمَّةٍ سِتَّةً لَاحِثَةً وَآلَهُ قَالَتْ مِنْ حَجْرَةِ مَلِكِ الْعَرَبِ وَالشَّرَفِ

Görsel 1
Hafız Osman,
Hilye-i Şerife,
1691 M, CBL, T,
559.4, Dublin.

Görsel 2
Hâfız Osman,
Hilye-i Şerîfe,
1668 M, 22x14
cm., DEMSA,
İstanbul.

sih veya icâze/rikâ' hatlarıyla yazmış; bazen besmele için muhakkak yazısını kullanmıştır.

Tarih boyunca hattatlar hilye yazmaktan onur duymuşlar, hilye yazmayı şeref kabul etmişlerdir. Hâfız Osman'dan sonra hilye yazan hattatlar arasında en önde gelen isimler, Yedikuleli Seyyid Abdullah (1081/1670-1144/1731), Mahmud Celâleddin (ö.1245/1829) (Görsel 3), Yesârîzâde Kazasker Mustafa İzzet Efendi (öl.1265/1849), Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1216/1801-1293/1876), Mehmed Şefik (1235/1819-1297/1880), Mehmed Şevki (1245/1829-1304/1887), Yahyâ Hilmi (1249/1833-1325/1907), Hasan Rıza (1265/1849-1338/1920), Ahmed Kâmil Akdik (1278/1861-1360/1940) ve Hâmid Ayaç (1309/1891-1402-1982)'tir.

Hilyeler çeşitli ölçülerde yazılmıştır. Göğüs cebine konacak ölçülerde yazılmış olduğu gibi duvarlara asılmak üzere, iki metre yüksekliğinde yazılmış olanları da vardır. Hilye ölçüleri arttıkça, kullanılan yazılar celîleşir (irileşir). XIX. yüzyılda büyük boy kâğıt üretimi geliştiği için, hilyeler daha büyük ölçüde yazılmaya başlanmıştır. Büyük ölçüde hilye yazımını, her boyda 200'ün üzerinde hilye yazmış olan Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi başlatmış ve sülüs-muhakkak ve nesih hatları da "celî" özelliğini kazanmıştır. Pek çok sayıda hilye yazmış olan Hattat Hasan Rızâ, büyük ölçüde hilyelerin etek kısmına celî sülüs hattıyla "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, ben bu âlemleri yaratmazdım" mealindeki hadis⁶ metnini ekleyerek, hilye yüksekliğini iki metrenin üzerine çıkarmıştır (İ.Ü. Ktp., Ay, nr.4282 ve Bâlâ Camii). Hattat Mehmed Fehmi, metin kısmında sülüs hattını kullanmasına ilave olarak hilyelerde gubârî⁷ hattına da yer vererek çiçek motifleri oluşturmuştur. Özellikle XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında, bazı hilyeler kâğıt üzerine yazıldıktan sonra tahta üzerine yapıştırılmıştır. Bu hilyelerin çoğu, ağaç kurtları tarafından delik deşik edilmiş ve çoğu camsız, çerçevesiz korunduğu için, bazı yerleri bozulup dökülmüş ve tahtalar islenmiş olarak görülür. Ahşap üzerine yapıştırılan hilyelerin üst kısımları tepelik oluşturacak şekilde oyulup kesilmiş; buralara taç formunda

gösterişli bir tezhibin yanı sıra Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme, bazen de Kâbe minyatürleri yapılmıştır. (Görsel 4)

Hilye Levhalarının Bölümleri

Hâfız Osman tarafından geliştirilen hilye formunda yer alan bölümler şu şekildedir: (Görsel 5)

Başmakam: Bu bölüme "besmele" veya "eûzu besmele", bazen de besmelenin içinde geçen Neml suretinin 30. ayeti⁸ yazılır.

Göbek: Hilye metninin başlayıp büyük bir kısmının yer aldığı bölümdür. Genellikle dairevi olmakla beraber, özellikle ta'lik hattıyla yazılan metinler için oval veya dörtgen şeklinde düzenlenmiş olan bu bölüme "gövde" (Derman, 2002, s. 47) adı da verilir.

Hilal: Göbek kısmının daire şeklinde düzenlenmesi hâlinde, uçları yukarıda birleşerek göbeği çevreleyen bölümdür. Çoğu zaman sıvama altın sürülüp bırakılan, bazen de tezhiplenen bu bölüme, her hilyede rastlanmaz. Hz. Peygamber nuruyla dünyayı aydınlattığı için güneş ve aya benzetilmiş ve hilyenin göbek kısmında güneş, onu çevreleyen bölümde de hilal şekli oluşturulmuştur (Taşkale, 1990, s. 94). Hilyenin göbek bölümünde hilalin dışında kalan ve kareye tamamlanan alanın dört köşesine Hulefâ-yi Râşidîn (dört halife) isimleri yazılır.

Hiz. Ebûbekir | Hiz. Ömer | Hiz. Osman | Hiz. Ali

Göbek bölümünde bazen Hz. Muhammed'in en çok bilinen dört isminin (Ahmed, Mahmûd, Hâmid, Hamîd) yazıldığı örnekler de vardır. Hilyenin göbek kısmında bazen "Aşere-i Mübeşşere" (Cennetle müjdelenenmiş on sahabe)⁹ adlarının, "Esmâ-i Hüsnâ"¹⁰ veya "Ashâb-ı Kef"¹¹ ve tüm peygamber adlarının yer aldığı hilyeler de vardır (Acar, 1999, s. 155).

6 Kutsî Hadis, Hz. Muhammed'in anlamı vahye dayalı hadisleri için kullanılan bir deyimdir.

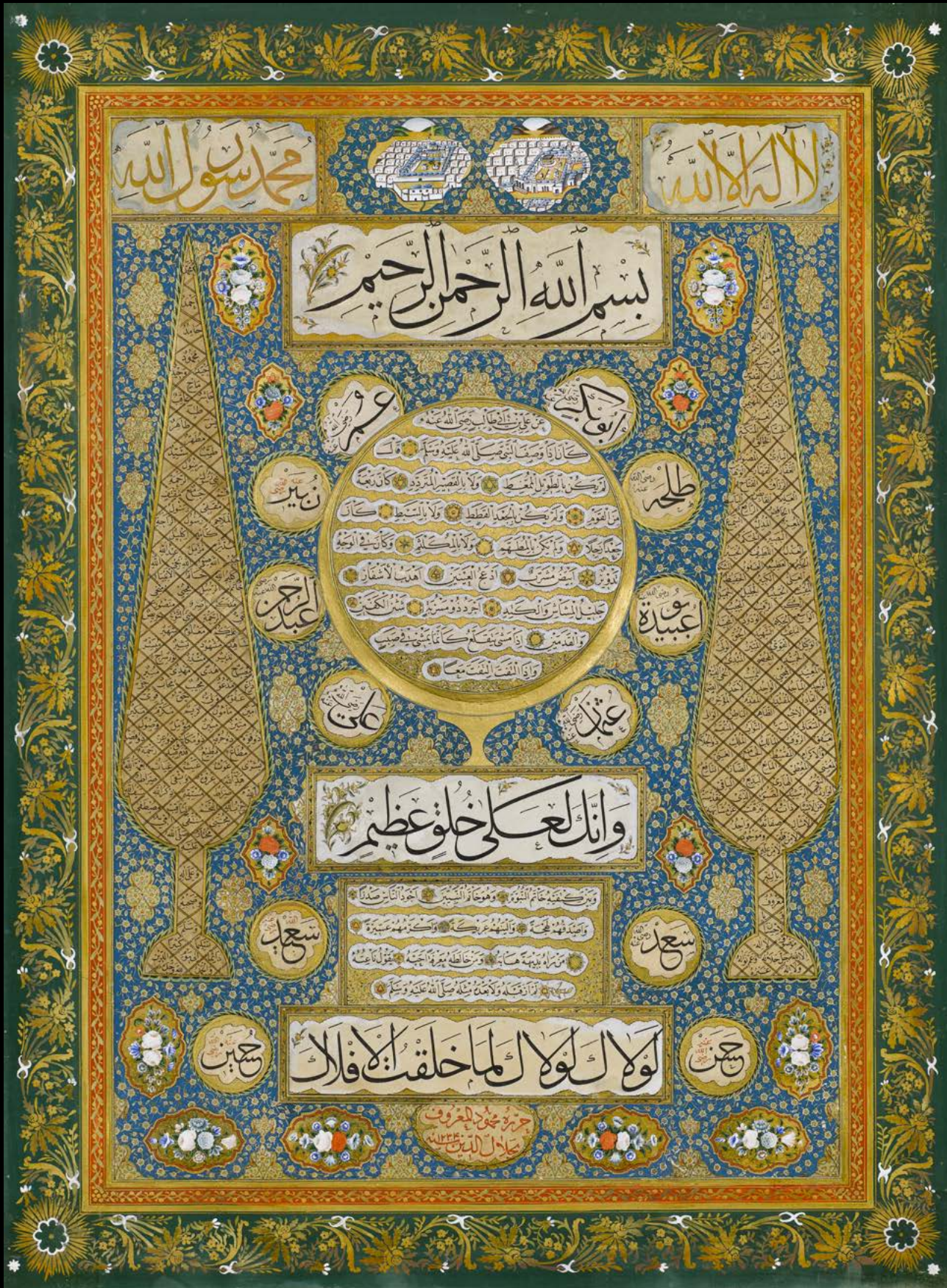
7 Gubârî, Arapça "toz" anlamındaki gubâr kelimesinden türetilen ve "toz" gibi anlamına gelen bir kelimedir. Gubârî hattı, gubârü'l-hilbe, kalemü'l-hilbe, kalemü'l-cenâh olarak da anılır.

8 "İnnehumîn Süleymâne ve innehubîsmillâhîrrahmânîhîrrahîm" (Mektup Süleyman'dandır ve Rahman, Rahîm olan Allah'ın adıyla başlar).

9 Göbekteki güneş ve ay motiflerinden sonra, bu on isimle "ashabımın her biri yıldız gibidir; hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz" mealindeki hadise telmihte bulunduğu kabul edilmektedir (Derman, 2002, s. 47).

10 Allah'ın güzel isimleri için kullanılan tabir.

11 Bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları Kur'an-ı Kerîm'de haber verilen yedi kişi.

Görsel 3
Mahmûd Celâ-
leddîn, Hilye-i
Şerîfe, 1818 M,
DEMSA, İstan-
bul.

Görsel 4
XVIII. yüzyıldan itibaren Hilye-i Şerîfelerde kullanılmaya başlanan Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere tasviri, XVIII. yüzyıl, SHM, İstanbul.

Ayet: Bu bölüme Hz. Muhammed’le ilgili bir ayet yazılır. En çok yazılan Enbiyâ suresinin 107. ayetidir: “Ve mâerselnâke illâ rahme(ten) lil-âlemîn” (Biz seni ancak âlemlere rahmet olsun diye gönderdik).

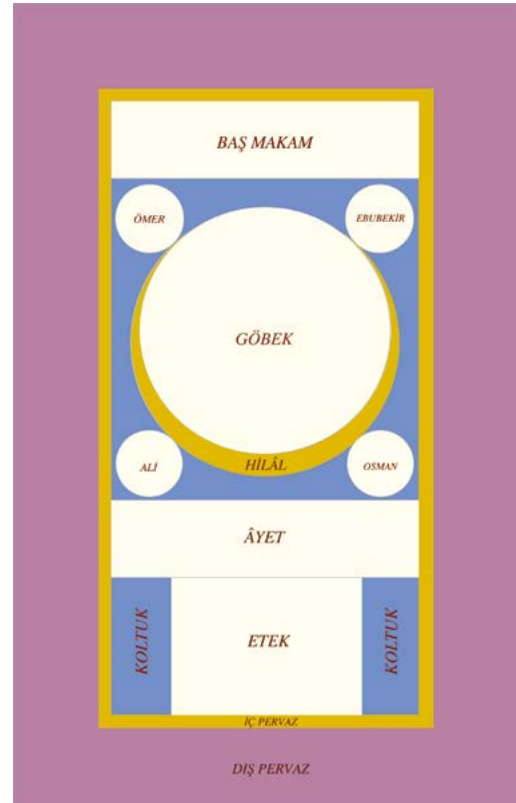
Diğer ayetler: “Ve inneke le alâhuluk(ın) azîm (ın)”

(Hiç şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahibsin). Kalem Suresi 4. ayet. “Ve kefabî-llâhişehîd(en) Muhammed (un) rasûlullah”

(Muhammed’in Allah resûlü olduğuna Allah’ın şehâdeti yeter). Fetih Suresi 28 ve 29. ayetler.

Bu bölümde Kelime-i Tevhîd’in yazılı olduğu örnekler de bulunmaktadır (Acar, 1999, s. 156; Derman, 2002, s. 35).

Etek: Etek bölümü hilye metninin devamının, dua ve hilyeyi yazan hattatın imzasının, varsa yazılış tarihinin bulunduğu bölümdür. Hilyeyi yazan hattatın imzası ve yazılış tarihi en son satırda yer alır.

Görsel 5
Klasik bir hilye formunda bulunan bölümler.

Koltuklar: Genellikle dikdörtgen şeklindeki bu alanlar tezhip için ayrılmış boşluklardır. Bazı hilyelerde hattatın imzasını ve yazılış tarihini bu bölümlere yazdığı görülür.

İç Pervaz, Dış Pervaz: Yukarıda bahsi geçen bölümler iç pervaz ve dış pervaz ile çevrilir. İç ve dış pervazların kalınlık ölçüsü, hilyenin boyutlarına göre belirlenip tezhiplenir.

Hilye Metni

Hilye metinlerin büyük bir kısmı Hz. Ali'den rivayet edilen metindir. Hz. Ali'den (ö. 661) rivayetle gelen metnin tercümesi şöyledir (Derman, 2002, s. 33):

Hz. Ali (Allah ondan razı olsun), Hz. Peygamber'i (Allah'ın salat ve selamı onun üzerinde olsun) vafettiği zaman şöyle buyurdu. Hz. Peygamber'in boyu ne çok kısa ne de çok uzundu, orta boyluydu. Ne kıvrık kısa ne de düz uzun saçlıydı; saçı kıvrıkla düz arasında idi. Değirmi yüzlü, duru beyaz tenli, iri siyah gözlü ve uzun kirpikliydi. İri kemikli ve geniş omuzluydu. Göğsü ortadan karnına kadar kılsızdı. İki avucu ve tabanları dolgundu, yürüdüğü zaman sanki yokuş aşağı iner gibi rahatlıkla giderdi. Sağına ve soluna baktığında bütün vücuduyla dönerdi. İki omuzu arasında "nübüvvet mührü"¹² vardı. Bu, onun son peygamber oluşunun nişanesi idi. O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, heybeti karşısında sarsılırlar, fakat üstün özelliklerini bilerek sohbetinde bulunanlar O'nu her şeyden çok severlerdi. Onun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: "Ben gerek ondan önce ve gerekse ondan sonra, Resûlullah gibi birini görmedim" diyerek onu övmek konusundaki yetersizliğini itiraf ederdi. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun.

Hilye metnini okuyan kimse, Hz. Muhammed'i anlatan sözlerin özenle seçildiğini görecektir. Bir insanı sözlerle tarif etmek güçtür. Söz konusu olan kişi Hz. Muhammed ise, bu tarif daha da zorlaşır. Buna rağmen farklı kişilerin tarifleri arasında bir benzerlik vardır ve her birinin tarifi, diğerinin anlattığını tamamlar özelliindedir.

Hilye Tezhipleri

Hz. Muhammed'i tasvir eden hilyeleri yazıp tezhiplemekte, hattatlar ve müzehhipler tüm hünelerini göstererek sanatlarıyla yarışır hâldedirler. Hilyelerin manevi özelliği, grafik tasarımı ve metnin dışında kalan boşluklar, müzehhipleri âdeta tezhiplmeye davet eder. Hz. Muhammed'in hilyesini yazmak ve tezhiplemek, hattat ve müzehhipler için onur vesilesidir ve sanatlarını uygulamada ulaşacakları en son seviyedir. Hilyelerin yazılacağı kâğıt özenle seçilir; gözü yormayacak açık renklerde olmasına dikkat edilir.

Hilyelerde hattın, yazıldığı kâğıt ile uyum sağlamasına nasıl dikkat ediliyorsa, tezhibin renklerinin de uyum içerisinde olmasına önem verilir. Hilyelerin tezhibinde her renk gelişigüzel kullanılmamış, birbirine uyan ve birbirini tamamlayan renkler tercih edilmiştir. Altın ve lacivert, göbek ve koltukların zemin renkleri olarak en çok kullanılan renklerdir. Küçük alanlar içerisinde zaman zaman zemin rengi olarak siyah, çağla yeşili, kahverengine kaçan vişneçürüğü renkleri de kullanılır. Çiçek motiflerinin renklendirilmesinde kullanılan renkler pembe, kırmızı, sarı, turuncu ve mavi ve mor renkler ağırlıklıdır. Çiçeklerin dal ve yaprakları çoğunlukla altındır. İç pervaz rengi, genelde dış pervaz rengine zıt olacak şekilde seçilir. Örneğin: dış pervaz koyu yeşilse iç pervaz açık pembe ve mavi, dış pervaz lacivertse, iç pervaz açık yeşil veya pembe, dış pervaz siyah, vişneçürüğü ve kahverengiyse iç pervaz açık yeşil ve mavi olarak seçilebilir. İç pervaz ve hilal için zemin rengi olarak altın en çok tercih edilen zemin rengidir. Eğer dış pervaza klasik tezhip uygulanacaksa, göbek ve koltuk tezhiplerinde olduğu gibi, zemin rengi çoğunlukla altın ve lacivert olarak tercih edilir. Ancak, klasik tezhibin hilyeyi fazla yoracağı ve yazının önüne geçeceği kaygısıyla, dış pervaza fazla uygulanmamıştır. Müzehhipler dış pervazlar için çoğunlukla lacivert, siyah, koyu yeşil, kahverengi veya vişneçürüğü

12. Nübüvvet Mührü: Arapça peygamber anlamındaki "nebî" kelimesinden gelen nübüvvet peygamberlik, Nübüvvet mührü de peygamberlik mührü anlamındadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عشر
عن علي بن أبي طالب

عشر
عن علي بن أبي طالب

عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه
كان إذا وصف النبي صلى الله عليه وسلم قال
لربك من الطويل المغنيط ولا بالقصير المتردد كان ربيته
من القوم ولربك من الجعد القطط ولا بالسبط كان
جعدا رجلا ولم يكن بالبطهم ولا بالكلم وكان في الوجه
تدوير أبصر مشرب أذبح العتير أهدب الأشعار
جلب الشائر والكبد بخره دوسر شتر الكفير
والقدمين إذا مشى يفتع كأنما يمشي في صبي
وإذا التفت التفت مبع

عشر
عن علي بن أبي طالب

عشر
عن علي بن أبي طالب

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

بَرَكَتِي خَاتَمُ النَّبُوَّةِ وَهُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَيْدِي النَّاسِ صَدْرًا وَأَصْدُقُهُمْ
لُحْيَةً وَالسُّهْمُ عَرَبِيَّةٌ وَأَكْرَمُهُمْ عَشِيرَةٌ مَنْ رَأَاهُ بَدِيهَةٌ هَبَابٌ
وَمَنْ خَالَطَهُ مَعْرِفَةٌ أَحَبَّةٌ يَقُولُ نَاعِيَهُ لَأَرْزُقَنَّهُ وَأَبْعَدُهُ مِنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَلْفَمَ صَلَّى وَسَلَّمَ عَلَى نَجْمِ الرَّحْمَةِ وَشَفَعَ لِعَالَمِهِ مُحَمَّدٌ وَاللَّهُ وَصِيحَةُ أَيْمَعِينَ الظَّاهِرِينَ
كَتَبَهُ أَصْعَقُ الْكُتُبِ مَوْسَى عَزَّ وَجَلَّ بِمَعْرِفَةِ الْعَرُوفِ بِحَامِدِ الْأَمْدِيِّ غُفْرَانَ اللَّهِ دُونَ أَمِينِ ١٣٨٨

Görsel 6
Hamit Aytaç, Hil-
ye-i Şerife, 1968,
Tezhip: Rikkat
Kunt
77x51cm., DEMSA,
İstanbul.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
كَانَ إِذَا وَصَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
لَوْ كُنَّا بِالْقَلْبِ بِالْمَقْطُوعِ وَلَا بِالْقَصْرِ الْمُرِيدِ * كَأَنَّ رَبِّي
مِنَ الْعَوَالِمِ * وَأَيُّكُمْ إِجْمَعُ الْمَقْطُوعِ * وَلَا بِالْمَقْطُوعِ * كَأَنَّ
حَمْدًا جَلًّا * وَأَيُّكُمْ بِالْمَقْطُوعِ * وَلَا بِالْمَقْطُوعِ * كَأَنَّ رَبِّي
تَدْوِيرٌ * بِضَمِّ شَرَفٍ * أَوْجُ الْعَيْنَيْنِ * أَمَّا مَا لَا تُعْتَادُ
عَلَيْهِ الشَّائِرُ وَالْمَكِيدُ * الْعُرُودُ وَمَنْعُورٌ * عَنِ الْهَكِيمِ
وَالْقَدِيمِ * إِذَا مَشَى فَتَمَّعَ كَأَنَّ مَا يَمْشِي فِيهِ صَبِيحٌ
وَأَمَّا اللَّحْمُ فَالْحَمْدُ مَسَا

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * وَهُوَ خَيْرُ النَّبِيِّينَ * إِسْرَافِيلُ * وَكَانَتْ فِيهِ
لَحْمًا * وَالْقَلْبُ * وَأَيُّكُمْ بِالْمَقْطُوعِ * وَلَا بِالْمَقْطُوعِ * كَأَنَّ رَبِّي
مِنَ الْعَوَالِمِ * وَأَيُّكُمْ إِجْمَعُ الْمَقْطُوعِ * وَلَا بِالْمَقْطُوعِ * كَأَنَّ
حَمْدًا جَلًّا * وَأَيُّكُمْ بِالْمَقْطُوعِ * وَلَا بِالْمَقْطُوعِ * كَأَنَّ رَبِّي
تَدْوِيرٌ * بِضَمِّ شَرَفٍ * أَوْجُ الْعَيْنَيْنِ * أَمَّا مَا لَا تُعْتَادُ
عَلَيْهِ الشَّائِرُ وَالْمَكِيدُ * الْعُرُودُ وَمَنْعُورٌ * عَنِ الْهَكِيمِ
وَالْقَدِيمِ * إِذَا مَشَى فَتَمَّعَ كَأَنَّ مَا يَمْشِي فِيهِ صَبِيحٌ
وَأَمَّا اللَّحْمُ فَالْحَمْدُ مَسَا

Görsel 7
Kazasker
Mustafa İzzet
Efendi, Hilye-i
Şerife, 1874,
Tezhip: Muhsin
Demironat,
220x120 cm.,
Özel Koleksi-
yon, İstanbul

Görsel 8
Şevki Efendi
ve Bakkal Arif
Efendi'nin bir-
likte yazdıkları
Hilye-i Şerife,
Tezhip: Baha-
eddin Efendi,
Özel Koleksi-
yon, İstanbul.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

Görsel 9
Hüseyin
Gündüz,
Hilye-i Şerîfe,
128x97, Özel
Koleksiyon,
İstanbul.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
كَانَ إِذَا وَصَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
لَمْ يَكُنْ بِالطَّوِيلِ الْمَغْطِ وَلَا بِالْقَصِيرِ الْمَشْرُودِ كَانَ رُبْعَةً
مِنَ الْقَوْمِ وَلَمْ يَكُنْ بِالْمُجْطِطِ وَلَا بِالْمَسْطِطِ كَانَتْ أَعْيُنُهُ
رَجُلًا وَلَمْ يَكُنْ بِالْمُطَهَّمِ وَلَا بِالْمُكَلَّمِ وَكَانَتْ أَلْوَانُهُ
تَلَوِيْرًا أَبْيَضَ مُسْتَرْبًا أَدْمَجَ الْعَيْنَيْنِ أَهْدَبَ الْأَسْفَارِ
حَبِيلَ الْمَشَائِشِ وَالْكَئِدِ أَعْرَدَ دَوْمَسْرَةَ شَمْرَةَ الْكَهْفَيْنِ
وَالْقَدَمَيْنِ إِذَا مَشَى يَتَقَلَعُ كَأَنَّمَا يَمْشِي فِي صَبِيءٍ
وَإِذَا التَفَتَ التَفَتَ مَعَا

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

بِزَكَّاتِهِ خَاةَ الْبُؤَةِ وَهُوَ خَاةَ النَّبِيِّينَ أَعْرَدَ النَّاصِرَ صَدْرًا
وَأَصْدَقَهُمْ فَحْمَةً وَالْيَهُودَ عَرَبِيَّةً وَأَكْرَمَهُمْ عَشِيرَةً مِنْ مَنَازِلِهِ
بِدَهَاءِ هَابَةٍ وَمَنْ خَالَطَهُ مَعْرِفَةَ أَحَبَّهُ يَقُولُ نَاعْتَهُ لَمَّا رَأَى قَبْلَهُ وَلَا يَجِدُهُ
بِشَلِّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَأَرْزُقْ عَلِيَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا
وَالِهِ وَأَصْحَابَهُ الْجَمْعِينَ كَمَا أَضَعَفَ الْعِبَادَ حَسَنَ الْمَعْرُوفِ بِحَبْلِي عَقْدَهُ

gibi renklerden oluşan zemin üzerine, altınla halkâr¹³ tarzını uyguladılar. Hilyelerde kullanılan renkler sade ve birbiriyle uyumludur; çok canlı ve parlak renkler çok kullanılmaz. Yazı ile tezhiplenecek alanları birbirinden ayırmak için yapılan, hilyenin genel ölçülerine göre 2-4 mm kalınlığındaki cetveller mutlaka altınla yapılır ve her iki tarafına ince siyah çizgiler çekilerek “tahrir”lenir. Çoğu zaman da kuzu adı verilen ince altın ve renkli cetveller ile müzehhep bir görüntü elde edilir.

Hilye tezhibinde kullanılan motifler, dönemlerine göre, rûmîler, çiçek ve bulut motifleri, natüralist tarzda renklendirilen çiçek motifleridir. Özellikle XIX. yüzyılda etkili olan natüralist çiçek ve buketler Barok ve Rokoko unsurlarla bir arada kullanılır. XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıllarda klasik tezhibin yerini Barok ve Rokoko üslubu almıştır. Bu tarzda yapılmış hilyelerin göbek ve koltuk bölümleri çoğunlukla altın zemin üzerine natüralist çiçek ve rokoko motifleriyle tezhiplenmiş ve altın zemin üzerine ucu kütleleştirilmiş iğneye benzer bir aletle bastırılarak iğne perdah adı verilen parlak noktalar yapılmıştır. İç ve dış pervazlar genellikle koyu renk zemin üzerine, altın kullanılarak çiçek, kurdela, fiyonk, şimşeğe benzer kırık çizgiler ve iri yapraklardan oluşan kompozisyonlarla zer-ender-zer tarzında tezhiplenmiştir. XIX. yüzyılda hilye tezhiplerinde en çok tercih edilen çiçek Hz. Muhammed’in sembolü olarak kabul edilen güldür. Gülün kokusunu Hz. Muhammed’in terinin kokusundan aldığına inanılır. (Demiriz, 1986, s. 346)

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda hilye tezhiplerinde Mekke (Mekke-i Mükerrreme) ve Medine (Medîne-i Münnevver ve Ravza-i Mutahhara) minyatürlerinin de paftalar içerisinde yer aldığı görülmektedir. Mekke ve Medine minyatürleri, hilyenin dış üst pervaz ortasındaki alana bazen de besmelenin yazıldığı başmakamın her iki tarafına veya “oklu besmele”nin oku üzerindeki boşluğa, kimi zaman da hilyenin etek kısmındaki koltuklarına yapılmıştır.

Hilyelerde çoğu zaman satır aralarına ve yazılardan kalan boşluklara “beyne’s sûtûr” tezhibi yapılır. Me-tinde cümle bitimlerine altın ve renkle yapılan “du-

rak” adı verilen noktalar, özellikle XIX. yüzyılda oldukça renkli, çekici ve çeşitlidir.

Hilyeler tezhip ve yazı açısından en önemli eserler arasında gelmektedir. (Görsel 8-10) XX. yüzyılın ikinci yarısına doğru hilyeler klasik tarzda tezhiplenmeye başlanmıştır. Bu konuda ilk akla gelen isimler, dönemin tezhip sanatı konusunda önde gelen isimleri Rikkat Kunt (1903-1987) (Görsel 6), Muhsin Demironat (1907-1983) (Görsel 7) ve Mihriban Sözer Keredin (1914-2010)’dir.

Gündüz, Betül; Gündüz, Hüseyin, “Hz. Muhammed’in Özelliklerinin Yazı ile Anlatımı; Hilye-i Şerifeler”, *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 46-59

Kaynakça

Acar, Ş. (1999). *Türk Hat Sanatı*. İstanbul: Antik A. Ş.

Demiriz, Y. (1986). *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*. İstanbul: Acar Matbaacılık Tesisleri.

Derman, F. Ç. (1998). “Halkârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 15 İstanbul: TDV Yayınları. 365-367.

Derman, M. U. (2002). *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*. İstanbul: Akbank.

Devellioğlu, F. (1984). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Taşkale, F. (1990). “Hat Sanatı Yapıtlarından Seçkin Örnekler Hilyeler” *Antik Dekor*, (7), 90-96. Taşkale, Faruk, -Gündüz, Hüseyin, Hilye-i Şerîfe, İstanbul, 2011.

Ünver, A. S. (1939). *Türk Tezyinatında Halkâriye Dair*. İstanbul: Arkitekt Neşriyat

13 hall-kâr, halkâr, halkârî; sulandırılmış altınla çiçek ve yaprak motiflerini uçlara doğru gölgelendirmek suretiyle yapılan süsleme tarzı. Altınla birlikte, hafif renklendirilmiş olanına “şikâf” adı verilir. Halkârî için bk. F. Ç. Derman, 1998, s. 365-367; Ünver, 1939, s. 3-11).

PARİS LOUVRE MÜZE DEPOSUNDA BULUNAN 27 ADET İZNIK ÇİNİ KAROSUNA DAİR BİR ARAŞTIRMA

AZADE AKAR¹

Geliş Tarihi: 20.02.2023 Kabul Tarihi: 24.02.2023

ÖZ

Kütüphane 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın ekonomik ve idari problemlerinin hat safhaya varması, sarayın sanat değerlerine pek kıymet vermemesi ne sebep olmuştur. Sultanların ve idarecilerin izinleri ile İstanbul'dan ve Anadolu'dan Avrupa'ya akın akın arkeolojik ve Osmanlı eserlerimiz yolcu edilmiştir. Bu yazıda, II. Sultan Selim Türbesi (H. 984-1577) yazı kuşakları Bakara Suresi 255-258. ayetler arasında kopartılan desenli çiniler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çini, Louvre Müzesi, İznik Çini

ABSTRACT

A SURVEY OF 27 IZNIK TILES IN THE STORAGE OF THE LOUVRE MUSEUM PARIS

Manuscripts In the second half of the 19th century, the economic and administrative problems of the Ottoman Empire reached their peak, causing the palace to ignore its artistic treasures. With the permission of the Sultans and the palace administrators, archaeological finds and Ottoman artifacts were removed from Istanbul and Anatolia and ended up in Europe. This article's focus is on the partially removed figurative tiles in Sultan Selim II's Tomb (H. 984-1577), on which the verses 255-258 of Surah al-Baqarah were written.

Keywords: Tiles, Louvre Museum, Iznik Tiles

¹ Tezhip Sanatçısı, ORCID: 0000-0002-2702-7807

Giriş

Yurt dışı müzelerinde bulunan İznik duvar çini ve evanilerini tetkik etmeden önce haklarında yazı ve mütalaalarda bulunmanın doğru olmadığı kanaatindeyim. Devrimizde dünya mirası kategorisine giren İznik çinileri imal edildikleri tarihten bu yana her zaman çok kıymet görmüştür. Bu sebeple devamlı olarak buldukları binalar yıkıldıkça veyahut yandıkça duvarlarından sökülüp başka ortamlara yerleştirilmişlerdir. Bazı İznik çinilerimizin üç, hatta dört defa yer değiştiğine şahit oluyoruz. İstanbul'da yer değiştirmeden otantik kalan İznik çinili binaların başında Kadırga'da Sokullu Camii gelir. 19. yüzyılda Avrupa'da başlayan "Türköri akımı" modası ile İznik çinileri, antika kategorisine girdiği zaman, klasik mimari eserlerimizde yağmalar ve hırsızlıklar da başlamıştır. Şu anda dünya müzelerinde binlerce çini ve evanimiz bulunmaktadır. Bu eserler müzelerde oldukça bakımlı ve temiz ortamlarda teşhir edilmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın ekonomik ve idari problemlerinin hat safhaya varmasının, sarayın sanat değerlerine pek kıymet vermemesine sebep olduğunu düşünmekteyim. Sultanların ve idarecilerin izinleri ile İstanbul'dan ve Anadolu'dan Avrupa'ya akın akın arkeolojik ve Osmanlı eserlerimiz yolcu edilmiştir. Bu yazıda üzerinde durduğumuz II. Sultan Selim Türbesi (H. 984-1577) yazı kuşakları Bakara Suresi 255-258. ayetler arasından koparılan desenli çiniler de bu yolculardandır (Görsel 1, Görsel 2). 1994 Ağustos ayında Paris Louvre Müzesi depolarını ziyaretim sırasında 11 rulo fotoğraf çektim. Bu fotoğrafların arasında beni en çok ilgilendiren Ayasofya Kütüphanesi ve Türbelerinden sökülen çiniler oldu.

Sultan II. Abdülhamid'in 1880-89 yılları arasında, Fransa'dan gelme Achat Alexis Sorlin-Dorigny isimli özel dışçisi çinilerimize çok meraklıymış (!). Dorigny, Sultan'dan aldığı özel izin ile Sultan Ahmed Camii depoları ve Ayasofya'daki çinileri sökmeye başlıyor. Hatta II. Sultan Selim Türbesi dış cephesinde bulunan çinileri kırık dökük olmalarından dolayı bunların düzeltilmeleri için göz boyama maksadıyla Avrupa'da tamirlerini teklif ederek, bir panoyu tamamen söküyor (Görsel 3, Görsel 4). 1889'da İstanbul'dan ay-

rılırken bütün söktüklerini ve topladıklarını Paris'e götürüyor. 1890-92 yıllarında bütün çinileri Louvre Müzesine devrediyor! Bugün Louvre Müzesinin İslam sanatları seksiyonunda baş döndürücü güzellikte olan çinilerimiz nefis bir şekilde sergilenmektedir.

Konumuz olan II. Sultan Selim Türbesinde, İznik çinisi yazı kuşaklarında bulunan 27 adet çini karolar hâlen müzenin depolarında bulunmaktadır (Görsel 5a-b, Görsel 6). 1994'te depoda 10 adedini tespit etmiştim. Ayrıca Louvre Müzesine bağlı fakat ayrı statüsü olan Les art Decorative bölümünde de 17 adet buldum (Çini karo ebatları genelde 24x20 cm.).

Netice olarak, II. Sultan Selim Türbesi çinileri, Doktor Doringy'nin yurt dışına çıkardığı karolar yüzünden eksik bırakılmıştır. 1995'te yazı kuşaklarındaki eksik çinilerin yerleri boş olarak duruyordu. 2001-2002 yıllarında Aziz Doğanay tarafından çekilen fotoğraflarda (Görsel 7, Görsel 8) yine kuşak yazılarında aynı eksiklikler mevcuttur (Doğanay, 2009, s. 318-319). 2004-2005 yıllarında II. Sultan Selim Türbesinde yapılan onarım çalışmalarında kuşak yazılarından koparılan eksik parçaların yerinde kalemişi tekniğinde yapıldığı bilinmektedir (Görsel 9, Görsel 10). Bugün çini kuşağında, öncesinde eksik olarak tespit edilen karoların taklit resimleri mevcuttur. Bu yazıda gerçek çinilerin Paris Louvre Müzesi depolarında olduğu gerçeğini vurgulamakta yarar olduğu düşüncesindeyim.

Akar, Azade; "Paris Louvre Müze Deposunda Bulunan 27 Adet İznik Çini Karosuna Dair Bir Araştırma", *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s.60-63

Kaynakça

Doğanay, A. (2009). Osmanlı tezyinatı: Klasik devir İstanbul hanedan türbeleri 1522-1604. İstanbul: Klasik Yayınları.

Görsel 1
II. Sultan Selim
Türbesi'nin
2001 yılında
kuşak yazıla-
rından fotoğraf

Görsel 2
II. Sultan Selim
Türbesi'nin
2001 yılında
kuşak yazıla-
rından fotoğraf

Görsel 3
II. Selim Tür-
besi revaktaki
sol panonun
sökülüp yerine
taklidinin yapı-
lıp getirilmesi

Görsel 4
II. Selim Türbe-
si revaktaki sağ
panonun özgün
mevcut hâli

Görsel 5-a
Paris Louvre
Müzesi depo-
larındaki II.
Sultan Selim
Türbesi çini
karolarının
fotoğrafı

Görsel 5-b
Paris Louvre
Müzesi depo-
larındaki II.
Sultan Selim
Türbesi çini
karolarının
fotoğrafı

Görsel 6
Paris Louvre
Müzesi depo-
larındaki II.
Sultan Selim
Türbesi çini
karolarının
fotoğrafı

Görsel 7
II. Sultan Selim
Türbesi çini-
leri (Doğanay,
2009, s. 318)

Görsel 8
II. Sultan Selim
Türbesi çini-
leri (Doğanay,
2009, s. 319)

Görsel 9
II. Sultan Selim
Türbesi 2019
fotoğrafı

Görsel 8
II. Sultan Selim
Türbesi 2019
fotoğrafı

İSLAM: SANAT VE ESTETİK

Mustafa ARMAĞAN¹

Ey Allah'ım! Gözlerimizi cehalet perdesinden kurtar ve bize eşyanın mahiyetini göster. Şu görünen âlemi, senin güzelliğini yansıtan bir ayna kıl; bizi senden alıp götüren bir örtüye çevirme.

Molla Câmi (Levâih)

“İslam’da kültür ve sanat”ın hakiki önemi, kapsamını ve yerini belirleyebilmek için öncelikle İslam’ın etrafındaki yoğun toz bulutunu ortadan kaldırmak gerekmektedir. Ancak bu başarıldıktan sonradır ki İslam’ın tarih içerisinde ve yayıldığı üç kıtada (Asya, Afrika ve Avrupa’da) örnekleriyle ortaya koyup geliştirdiği derinlik, zenginlik ve güzellik zemini üzerinde sağlıklı bir gezinti yapılabilir. Bunun için yazımızın ilk bölümünde İslam’ın ilke düzeyinde diğer kültürlerden, özellikle de Batı’dan farkını belirleyecek, geri kalan kısmında ise bu “fark”ın tarih içindeki işlenişinden ne tür ürünler vücuda getirildiğini inceleyeceğiz. Bir başka deyişle yaklaşımımızı, önce İslam’a mahsus çizginin negatif yoldan giderek belirginleştirilmesi, ardından da bu çizginin katlarının tarih içindeki açılmasının incelenmesi şeklinde özetleyebiliriz. Şu hâlde İslam’ı diğer dinlerden ve dinî kültürlerden ayırt eden taraflar nelerdi? diye sorarak ilk adımımızı atabiliriz. Bu sorunun cevaplanmasından önce sorunun etrafını çeviren bir duvarı yıkmak şarttır: Oryantalizm duvarı... Oryantalist yanlgı pek çoğumuzun diline ve maalesef beynine de sinmiş bulunan İslam’ın Moğolların Bağdat’ı istilasıyla (veya Selçukluların İslam dünyasına girişiyle) birlikte gerilemeye başladığı tezi, yanlış olarak İbn Haldûn’a atfedilen bir tarih şematizmine dayanmaktadır. Buna göre devletler, yaklaşık iki yüz yıllık bir ömre sahiptir. Önce çocukluk, gençlik ve orta yaş dönemlerini idrak eden devletler, lüks ve zenginliğin artmasıyla yaşlanmaya başlamış ve sonunda mukadder akıbeta, yani ölüme muhatap olmuşlardır. Bu noktadan hareketle, İslam’ın ilk dönemlerindeki

gençlik aşısının sonraki devirlerdeki gerileme sürecinde ortadan kalktığı ve Moğol istilasıyla içindeki yenilenme aşkını ve şevkini kaybettiği tezi gündeme getirilmekte, daha da üzücü olanı bu tez, Müslümanlar tarafından dahi bir veri olarak kabul edilmektedir. Oysa bu iddianın Batılı sahipleri, Avrupa’nın Yunandan Roma’ya, oradan da Rönesans dönemine intikal ederken kendini nasıl yenilemeyi başardığını, yani iki ölü medeniyetten nasıl bir üçüncünün çıktığını zikretmeyi unutmış görünmektedirler. Peki “Hristiyan Batı” bunu yapmayı başardıysa, aynı şey İslam için neden geçerli olmasın? Nesi eksiktir İslamiyet’in? Üstelik de İslam medeniyeti, asırlar öncesinde unutulmuş, toprak altında kalmış bir Yunan veya Roma medeniyeti değilken ve şöyle veya böyle yaşayan bir medeniyet iken bunların ileri sürülmesi iyice abes kaçmaktadır. Bu bakımdan İslamiyet’in 1258’den beri gerileme hâlinde olduğu ve bir türlü bu ters talihinden kurtulamadığı tezini ciddiye almak yerine, medeniyetler tarihine “farklı meydan okumalara verilen cevaplar” şeklinde özetlenebilecek olan Arnold Toynbee’nin yorumunu geliştirerek bakmak daha yararlı olacaktır. 16. yüzyıldan itibaren “Selçuklu gerilemesi” tezi, Avrupa’da Osmanlılara da tatbik edilmiş ve Osmanlı Devleti’nin ve kültürünün de Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren duraklamaya ve gerilemeye başladığı tezine – öncelikle siyasi propaganda maksadıyla – sarılmıştır. Ne gariptir ki, bu “tez”, o kadar bol ve sık tekrarlanmaktadır ki zaman zaman bir “tez” olduğu unutulmakta ve “gerçek” in resmi yerine ikame edilmektedir. Oysa siyasi sınırların ilerlemesi ve gerilemesiyle medeniyetlerin ilerle-

¹ Araştırmacı-Yazar, İstanbul, ORCID: 0000-0001-5443-6203

me ve gerileme ritmi arasında zorunlu bir paralellik kurulamaz. Veya imanla da açıklanamaz ilerleme ve gerileme. Bu, imanı olunca savaşları kazanan, imanı zayıflayınca kaybetmeye başlayan imanın skora endekslenmesi gibi garip ve İslami olmayan bir durumdur. Başarı imanın tek ölçüsü durumuna gelir ki, başarının da başarısızlığın da kendi şartlarında değerlendirilmesi gerektiğini bize öğreten Uhud- Bedir denklemini anlayamaz duruma geliriz.

Öyleyse Kanuni'den sonra "gerileme" hâlinde olduğumuz tezinin tabii sonucunda, "bizim" gerileyen bir tarih süreci içinden geldiğimiz, oysa "Batı'nın ilerleyen tarihin içinden çıktığı, dolayısıyla da galip bir medeniyet adına konuştuğu gibi, elimizi kolumuzu bağlayan bir tablo çıkar karşımıza. Boynumuzdaki geri kalmışlık yaftasının yeni bir versiyonundan başka bir şey değildir bu. Medeniyetleri içinde buldukları fiziki, sosyal ve kültürel vasatlarının meydan okumalarına verdikleri cevaplarla değerlendirmek daha dinamik ve doyurucu bir tarih yorumuna götürecektir bizi. Veya medeniyetlerin dalgalanmalar hâlinde, inişler ve çıkışlar şeklinde Sorokin'in ileri sürdüğü tezini kendimize daha yakın bulabiliriz. Ama galiba en uygun yorum, yine bizim tarihimizden bir düşünürün, İbn Haldûn'un yorumudur. İbn Haldûn, hiçbir ilerlemenin ve gerilemenin mutlak olmadığını bilecek kadar bilgedir. Yozlaşan, çürüyen ve kokuşan her medeniyet, bu medeniyetin marjında bulunan nefesi açık gruplar tarafından yenilenir ve bu defa yeni bir çevrim başlar. Zira İbn Haldûn'a göre medeniyet bilimi diyebileceğimiz "ilm-i umran", insanlık tarihindeki köklü dönüşümlerin kayda geçmiş ve yorumlanmış hâlidir. Tarihe bu dinamik etkileşimler zinciri içinden bakmamak ve onun içinde ortaya çıkmış bazı olgu ve faktörleri tarih dışı bir kılığa büründürmek, bizi gerçeklikten uzaklaştıracaktır. Hâlbuki İslamiyet, insanı hakikatle yüzleştirmek için yola çıkmış değil midir? Öyleyse oryantalist yanlıgırlardan kurtulmak için geçmişe, bugüne ve geleceğe iyice bakmak gerekir. Gerilemeci bir tarih içinden gelenler, gerçekten de geri bir tarih seviyesinden bakarlar kendilerine çünkü. Burada konumuza giriş olması bakımından İslam'ın getirdiği sosyal ve kültürel çerçeveyi hakkıyla anlatabilmek için onu, Hristiyanlığın "ıstırap" merkezli atmosferiyle kıyaslamak bir fikir verebilir.

Hristiyan İstırapı

Hristiyanlığın temel öğretileri, bir "kurtarıcı figür" etrafında biçimlendirilmiştir. İnsanoğlunun yeryüzü macerasında "başarısız" olması, yani gönderilen peygamberlerin çizdiği çizginin dışına, bir daha düzelmeyecek bir şekilde düşmüş olması, Hristiyan inancına göre, Tanrı'nın müdahalesini gerektirmiş, Tanrı da dünyevi gidişatın kesin şekilde düzmesi ve Dante'nin dediği gibi "sefil ruhların kurtulması" için dünyaya inmiş ve İsa adlı bir bedende ete kemiğe bürünmüştür. Ancak İsa'nın ihanete uğraması sonucu çarmıha gerilmiş olması ve acı çekerek ölmesi, aynı zamanda Tanrı'nın da ölmesi demektir. Burada bir hususu belirlemek mecburiyetindeyiz: Kendi varlığından bir "oğul"u dünyaya indiren Tanrı'nın İsa şeklindeki bedenleşmesi (enkarnasyon), bütün insanlığın günah ve acılarını bir paratoner gibi kendisinde toplamış ve misyonuna tabi olacak Hristiyanların ebedî kurtuluşları adına kendisini feda etmiştir. St. İrene ya da bizim deyişimizle Aya İrini adlı bir Hristiyan azizenin deyişiyle, insanların Tanrılaşması için Tanrı insanlaşmıştı. Neden peki? Çünkü insan Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak meyveyi yemesiyle işledikleri "ilk günah" yüzünden cennetten bu bayağı dünyaya sürgüne gönderilmişti. Alnında bu bağışlanmayacak günahın lekesiyle dolaşmaya mahkûm olan insanlık, kendi çabasıyla kurtuluşa erme mecalini gösteremediği için de Tanrı insanlara acıyıp dünyaya indi ve İsa'nın bedeninde bu acıyı emerek kurtuluşun ancak kendisine, bu acı çeken bedene ve bu bedenin dünyevi tecellisi olan Kilise'ye, dolayısıyla bu bedenin tarih içindeki yürütücüsü olan ruhban sınıfına tam bir teslimiyetle hareket etmesi sayesinde mümkün olabileceğini söylemekle kalmadı, aynı zamanda pratikte de bunu bütün insanlığa göstermiş oldu. Yaşadığımız dünya, hem ilk günah yüzünden cennetten kovulup indirildiğimiz bir dünya olması hasebiyle hem de "şeytanın mülkü" sayılması hasebiyle kirli, pis ve murdar kabul edilir; tabiat da aynı şekilde kendisinden sakınılması gereken bir günah, pislik ve kötülük odağı olarak görülür. Bir başka deyişle, göklerin krallığı Tanrı'nındır ama bu dünya, şeytanın krallığıdır. Şeytanın bu güçlü ve Tanrı'ya diklenen, elinde pek büyük bir iktidar bulunan figür olarak anlaşılması, bir Hristiyan için bu dünyayı yaşanması çetin ve mutlaka sakınılması gereken bir sürü tehlikeyle dolu, ancak Kilise'nin ve rahiplerin delaletiyle yaşa-

nabilecek bir gezegen hâline getirir. Sonuç olarak bu dünyaya hâkim olan şeytanın krallığı, ancak göklerde olan Tanrı'nın Şehri'ne ulaşarak yıkılabilir. Şeytanın krallığı altındaki bu dünyanın günah üreten bir bataklık olduğu inancı, Hristiyan toplumların dünya görüşlerini derinden etkilemiş ve tabiata bakıştan sanat ve edebiyatlarına kadar birçok alanda etkisi, kültür emperyalizmi kanalıyla bütün dünyaya yayılma noktasına kadar gelmiştir. Bunun en bariz örneğini, korku sineması ve bol şeytanlı filmlerin Hollywood'u sık sık ziyaret etmesinde görmemiz mümkündür. Dünyaya bu olumsuz bakışın etkilerini en bariz şekliyle Hristiyanlığın ürettiği mabet mimarisinde görebilmekteyiz. Neredeyse hiç penceresi olmayan, loş, hatta karanlık bir atmosfere sahip olan kiliselerin dış dünyadan, kirli kabul edilen tabiattan mümkün olduğunca uzak tutulması amaçlanmış olup dış kapıdan geçilerek girilmesi gerekir. Bunun anlamı, tabiatın içinde gizlenmiş olan şeytani veya cinnî etkilerden temizlenerek, silkelenerek ancak Tanrı'nın evine girilebilecek olmasıdır. Kiliselerin dış mimarileri de bu yüzden âdeta tabiatın içine bir kazık gibi çakılmıştır. Bir başka deyişle, bulunduğu topoğrafyaya oturan değil, onu hiçe sayan ve kendisine bambaşka bir dünya oluşturmak zorunda olan bir insanın kederli ve kaygılı tavrı egemendir kiliselerin mimarisinde. Günahın, şeytanın iğvasından ancak böyle kutsanmış ve tabiatın kopartılmış bir alanla kurtulabileceğine inanmış Hristiyan insanının dinî psikolojisi kilise mimarilerinde en saf şekliyle görülebilmektedir. Böyle bir "kapalı" anlayış, Tanrı'nın ancak kapalı kalıplar içinden keşfedebileceğine ve ancak bu kurallar dâhiline girerse kendisini açabileceğine inananların oluşturduğu bu tahsis edilmiş, sınırlanmış din anlayışı, aynı zamanda Hristiyan toplumlarını tarih boyunca şeytanın mabetlerden bunca dışlanma gayretlerine rağmen hayatın her anında insanı egemenliğine alabileceği tedirginliğiyle yaşatmış bulunuyor. Goethe'nin *Faust* adlı eserinde en güçlü ifadelerinden birini gördüğümüz "Alternatif Tanrı" şeklindeki şeytan imajının tesirine sürekli açık kalmış olması, kiliselere giren müminlerin ancak mihrap yönünde rahibe doğru yönlendirilebilirlerse, ruhban sınıfının sözüne tâbi olurlarsa ve ancak kilise bünyesinde kalırlarsa –aksi hâlde aforoz edilip şeytanın kucağına atılacaklardır– kurtuluşa erebileceklerinin dikte edilmesi, hatta Katolik Kilisesinin her yıl şeytanın yeni oyunlarına karşı

yeni bir dua kitabıyla karşı koymaya çalışması gibi fenomenlerle birlikte düşünüldüğünde, bu dünyanın neden olumsuz bir mekân gibi görülmesi gerektiğini anlayabiliriz. Bu, aynı zamanda modern çağda karşımıza çıkan ve dünyayı tehdit eden çevre bunalımının neden Hristiyan Batı ülkelerinde başladığının da bir açıklaması olmaktadır. Tabiat ve çevrenin alt edilmesi gereken bir düşman olarak –şeytanın mülkü olarak– görülmesinin en tabii sonuçlarıdır bunlar.

Açık Kâinat

Bu noktada İslamiyet'in "açık kâinat" görüşünün önemli bir fark oluşturacak şekilde öne çıktığını görmekteyiz. İncelemeye açık, okumaya açık, katılıma açık... Ama en önemlisi de insanın yaratılışına (fitrat) uygun bir özellik taşır. Yan dış dünya veya tabiatın, aynı zamanda İslam'ın mesajının kaynağıyla da aynı kökten gelmesi, kâinat endeksinde insanın yolunu bulmasını kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Şöyle ki: Kendi şahsımızdaki (enfüs) ayetlere olduğu kadar kâinattaki (âfâk) ayetlere de bakmamızı isteyen metnin kendisinin de "ayet", yani Allah'ın birliğine götürecek bir 'işaret' olması, İslam'ın iç içe ama birbiriyle şaşkırtıcı derecede uyumlu "üç dünyanın birliği"ni yaratılışın kökenine bağlama noktasındaki üstünlüğünün açık bir tezahürüdür. İnsanın egosunun (benliğinin), kâinattaki varlıkların ve bizzat Cenab-ı Hak tarafından indirilen Kur'an-ı Kerim'in (ve diğer sahih vahiylerin) sayfaları üzerine yazılmış olan yazıların aynı mesajın farklı katmanlardaki tezahürleri olduğu bilinince, felsefi sistemlerin karmaşık izahlarından uzak, kolay kavranılan ama aynı zamanda yaratılışın derinliğine, hatta köküne inen bir yaklaşımın içerisinde buluruz kendimizi. İşte Kur'an'ın, dünya nimetlerinin insanın emrine musahhâr kılındığı yolundaki uyarıcı ayeti, aynı zamanda insanın her yaratılan varlığa saygıyla yaklaşmasını öngören ilkesiyle beraber düşünüldüğünde bu derin tavrın, dünyaya açık ama aynı zamanda onun nimetlerinden yararlanıp bu defa eşref-i mahlûkât (yaratılanların en şerefli) kabul edilen insanın, bu dünyada meydana getireceği medeniyete de yansıyan bir boyutu olacağı tabiidir. Dolayısıyla İslam'ın temel yaklaşımının meyvesi olan bu medeniyet, vahiy merkezli olmakla birlikte dünyayı Hristiyanlıkta olduğu gibi murdar, pis ve sakınılması gereken bir "şeytan ülkesi" gibi görmeyecektir. İslam mesajı, muhatap aldığı

kişi (Müslüman) ile o kişinin içinde yaşadığı tabiatı ahenge kavuşturmayı amaçlamakta, hatta bir adım daha ileri giderek içinde yaşadığı sosyal çerçeveyi (ümme) de bireyle, tabiatla ve Yaratıcıyla ahenkdar kılmayı hedeflemektedir. Böylece insan- toplum- kâinat- mesaj- yaratıcı zinciri, insanlığın saadetini sağlayacak bir kıvama getirilmekte ve hem tutarlı ve insicamlı hem de araştırma ve düşünme kudretini ateşleyici bir sistem ortaya konulmuş olmaktadır. Yakın yıllarda fizikçi David Bohm gibi bazı ünlü düşünürlerin de ifade ettikleri üzere, bütün kâinat bir diyalog hâlindeyse ve bu diyalogda her aktöre hürriyet tanınmışsa –zira aksi hâlde bir “diyalog” (karşılıklı konuşma) olmazdı bu–, kâinatın konuştuğu veya konuşmak üzere yaratıldığı gibi ilginç bir sonuca ulaşırız. Kâinat kitabı da vahiy kitabı da okunmayı ve anlaşılmayı, sonra da kendileriyle diyaloga geçilmesini beklemektedir. İnsan bu diyalog bandının nirengi noktasıdır. Sonuç olarak diyebiliriz ki insan, oluşturacağı etkin iletişim ortamı aracılığıyla varlık zincirindeki bu konuşma potansiyellerini açığa çıkaran ve bir orkestra şefi gibi hepsini birbirine rapteden, hatta tercüme eden bir “dünya eksenini” yaratmıştır. Bunun için yaratılmıştır insan; ne var ki her insan ferdinin bu zor görevi kendi başına başarması mümkün (veya kolay) olamayacağına göre, insan teklerinin bir arada olmalarından kaynaklanan sinerjiden yararlanma imkânları zorlanacak ve iş şansa bırakılmayarak ideal bir konuşma ortamının tesisi cihetine gidilecektir. İşte bu ideal konuşma ortamına biz “İslam toplumu” diyoruz. İslami literatürdeki ismiyle söylersek, ümme. Demek ki ümme dediğimiz topluluk biçimi, normalde ideal konuşma düzeyine ulaşma imkânını –çeşitli sebeplerle– yakalama imkânını bulamamış bireyleri de bu düzeye ulaştıracak “açık” bir vasattır ve tabiri caizse bunun için vardır, varlık sebebi budur. Bireysel arayışları engellemeyen ama genele de hitap eden bir araştırmanın cevapları, bu topluluğun şifreleri içinde kapsanmış bulunmaktadır. Varlığın sahip olduğu büyük potansiyellerin açığa çıkartılması görevi, insanın sırtına yüklenmiştir ve bu yüklem de “emanet” olarak nitelendirilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de dağlara teklif edildiği fakat onların üstlenmekten kaçındıkları ifade buyurulan kutsal emanet (Ahzâb, 33/72), varlığın köküne inen bir temele sahiptir ve insanın bu dünyadaki görevinin diğer insanlara hayırda bulunmak şeklinde tarif edilmiş olmasını da bu çerçevede yorumlamak ge-

reklemektedir. Yani kendi imkânlarıyla potansiyelini geliştirme imkânına kavuşmamış hemcinslerin de takıldıkları maddi veya manevi engellerden kurtarılacak yollarına devam etmelerine imkân tanıyıcı bir rol üstlenmek, bir insanın bu dünyada yapabileceği en büyük hizmetlerden sayılmaktadır. Bir bilim adamı, nasıl laboratuvarında, maddenin içindeki özellikleri öğrenip onun gelişme imkânı bulamamış potansiyelini açığa çıkarıyor ve onu yeni bir oluşumun içine sokuyorsa, aynı şekilde bir Müslüman da toplumuna ve çevresine aynı gözle bakmakla ve onlara takıldıkları olgunlaşma noktasında yardımcı olmakla yükümlüdür.

İslam ve Tabiat

İslam sanatı uzmanı Oleg Grabar, Kahire’deki bir caminin avlusundaki tek bir hurma ağacından söz eder bize. Bu hurmalar camiye yaptıran şahıs tarafından dikilmiş ve camiye vakfedilmiştir. Vakfiyede ise bu ağaçlardaki hurmaların her yıl toplanması ve civardaki fakir fukaraya dağıtılması istenmektedir. Grabar bu sözü, Müslümanların ibadethanelerinde bile tabiatı kopmadığını, ibadetin tabiatı dışlamadığını, aksine onu da içine aldığı gösterdiği şeklinde yorumlamaktadır. Nitekim İslami dönemde yapılan eserlere bakıldığında mimarının ibadet mekânını tabiatı koparmadığını, aksine mescit ve camilerin başta topografya olmak üzere üzerine kurulduğu çevrenin yapısına ve dokusuna uygun olarak tasarlandığını ve kurulduğunu görüyoruz. Bu durumun, özellikle Osmanlılar dönemindeki tezahürü, “devrimci” bir çapa ulaşmış bulunuyor. Orhan Gazi zamanında (1336) yapılan ilk camilerden itibaren ibadethanenin anlamını değiştirecek ölçüde tabiatı yakın camiler inşa edildiğini gözlemlemekteyiz. Mesela Bursa’daki Orhan Camii’nin pencereleri o kadar büyük ve alçak yapılmıştır ki, içerisinin güneşin ışığına boğulmasına şahit olmak bir yana, selam verirken sağınızda ve solunuzdaki pencerelerden dışarıdaki ağaçları ve çiçekleri, yani Allah’ın cemalinin bu mübarek tecellilerini –âyât– de görürsünüz. Böylece Cenab-ı Allah’ın yarattığı yeryüzü çizgisi, bütünlük ve devamlılığında bir aksamaya uğramaksızın bir pencereden girip öbüründen yoluna devam ederek geçer gider. Böylece çevreye tahakküm eden ve ürkerek kapı ve pencerelerini ona sınıksız kapatan bir anlayış yerine, tabiatı açık, onunla alışveriş içinde, varlığına ve ya-

pısına saygı duyan bir mimarinin vücuda gelmesini teşvik etmiştir. Burada İslam'ın insanı tabiatın yararlanmaya teşvik ettiğini ama öbür yandan da canlı veya cansız yaratıkların O'nun bir eseri olduğunun bilinciyse hareket edilmesini tavsiye ettiğini ve ihtiyaçtan fazlasının tüketilmesinin haram sayıldığını biliyoruz. İnsanın halife olarak yaratılmasındaki maksat, onun Allah'ın yarattığı güzelliklere nezaret etmesi ve onların korumasını üstlenmesidir. Yukarıda değindiğimiz gibi, sürekli bir oluş hâlindeki tabiatın içinde denge noktasını oluşturan insan, ondan yararlanıp kendisini dönüştürür ve tabiatın içindeki potansiyellerin ortaya çıkmasını temin ederken, öbür yandan da onun sahip olduğu bu iç anlamın ortaya çıkmasını engelleyecek her türlü müdahaleden sakınılmasını sağlar. İslam mimarisinde dikkat çeken bir başka özellik ise, caminin yönlendirici ve telkin edici bir kimliğinin olmamasıdır. Bu, Turgut Cansever'in isabetle belirttiği gibi, İslam'ın "ferdiyet"e (bireyciliğe değil) verdiği değer bir tezahürüdür. İslam'da telkin ve zorlama yoktur, tebliğ vardır. Bu da tebliğe muhatap olan insanın önüne İslam tercihinin ve öğretilerinin sunulması ve onun kendi tercihinin yapılmasının sağlanmasıdır. Kur'an'da vurgulandığı gibi, Hz. Peygamber dahi sadece tebliğ etmekle yükümlüdür. Hidayet, kimsenin elinde ve tekelinde değildir. O bir "nasip" tir ve Cenabı Hakk'ın o kişinin dine bağlı olarak yapacağı bir ikramdır. Bu nedenle İslam fetihleri bir din değiştirme savaşı olmamış, tebliğe muhatap olma imkânı bulamamış toplulukların İslam öğretisiyle aralarına giren engellerin (siyasi iktidarların ve silahlı güçlerin) bertaraf edilmesi ve toplumun hakikatle yüz yüze gelmesi amaçlanmıştır. Aynı şekilde cami mimarisi de bu ilkedan hareketle tasarlanmış, kiliselerin içine giren insana, daraltılmış bir koridor da (nef) mihraba bakmaktan başka çare bırakmayan telkinkâr düzene mukabil, camilere genellikle yuvarlak şemalı ve mekânın her diliminin inancı eşit şekilde yansıttığı bir tasarım planı getirilmiş ve bu plan, Osmanlı mimarisinin zirvesini teşkil eden Mimar Sinan'ın Selimiye Camii (Edirne) tasarımında en kusursuz noktasına ulaşmıştır. Tek bir kubbenin altında bütün müminler eşit noktalara yerleşir ve içerideki her türlü hiyerarşik iktidar ilişkisi dışlanır. Çevre Konusundaki Hassasiyetimize Geçmişten Örnekler

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflerde insanın çevresindeki canlı ve cansız mahlukların her birinin tıpkı insanlar gibi birer "ümme" oldukları bildirilmiştir (En'âm, 6/38). Bu, Müslümanlar arasında onların, çevresindeki varlıklara hangi gözle bakması gerektiğine ilişkin güçlü bir vurgu anlamına gelmiştir. Bir bakıma Kur'an'ı açıklayan hadisler de insanın çevresine hangi gözle bakması gerektiğini sık sık hatırlatmıştır. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur:² "Yedi şey vardır ki, kişi kabirde bile olsa, onlardan hasıl olan sevap devamlı surette kendisine ulaşır: Öğretilen ilim, halkın istifadesi için akıtılan su, dikilen ağaç, inşa edilen mescit, okunmak üzere bağışlanan Kur'an ve iyi terbiye edilmiş evlat". Dolayısıyla bir Müslüman için tabiat, bir rakip, kendisine karşı hiçbir sorumluluğunun söz konusu olmadığı bir "nesne" olmayıp tersine, tıpkı biz insanlar gibi bazı temel haklara sahiptir. Bu yüzden de bakım, ihtimam ve sorumluluk ister. İslam tarihi boyunca Müslümanlar bu sorumluluğu ve saygıyı her zaman hissetmişler ve kurdukları medeniyetler yoluyla insan-çevre ilişkisi konusunda en nadide örnekleri sergilemişlerdir. Bu örneklerden bazılarını, Osmanlı döneminde topraklarımızı ziyaret etmiş bazı yabancı seyyah ve araştırmacıların gözlemlerinden aktarmak istiyoruz:

Türk şefkati, hayvanlara bile şamildir: Bunları beslemek için vakıflar ve ücretli adamlar vardır; bu adamlar sokak başlarında köpeklerle, kedilere et dağıtırlar. Bu hayvanlar o sadakaya alışmış oldukları için besicilerin seslerini o kadar iyi tanırlar ki, iştir iştir sokak başına üşüşmekte hiçbir zaman kusur etmezler. Kısır ağaçların kuraklıktan kurumalarına meydan vermemek üzere bir işçiye ücret verip sulanmalarını temin edecek kadar hayrat ve hasenatta ileri giden Müslümanlara da tesadüf edilir. Birçokları da sırf azat etmek için kuş satın alırlar. Şam'da hastalanan kedilerle köpeklerin tedavisine mahsus bir hastane vardır (Guer, 1746-1947, s. 221).³ Leyleklerle kurlangıçlar hiçbir kovulma tehlikesine uğramamak şartıyla Türk evlerinin üzerlerine yuvalarını yapabilirler. Hatta bu vaziyet, Allah'ın bir inayeti ve insanı her türlü musibete karşı sıyâneti (muhafazası) sayılır. Evler yapılabilen hayvanların susuz kalmaması için icap eden yer-

2 el-Muttaki, Kenzu'l-ummâl, c. XV, s. 956'dan nakl: Mehmet Dilek, "Hadislerde 'arazi ve mera ıslahına' yönelik teşvikler", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX (2009), S:3, s.225.

3 Bu ve bundan sonraki nakiller, İsmail Hâmi Danişmend'in *Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı* adlı kitabından alınmıştır.

lere yalıklar konulur ve duvarlarda arabesklerle süslü küçük köşkler kurularak oralara gelip kuluçkaya yatmak isteyen kuşlara yuvalar temin edilir (A. L. Castellan). Türkler, canlı ve cansız mahlukatın hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhasıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler. Bazı Türkler ömürleri boyunca besledikleri kumrular için ölürken vakıflar tesis edip kendilerinden sonra da yem serpmesini temin ederler (Lamartine).

İslam'ın Kültürel Çehresi

İslam'ın insanlığa ve medeniyete getirdiği kuşatıcı mesaj, sadece çevre ve tabiata bakışında ve bu bakışın mekân düzeyindeki tahakkuku olan mimari alanında değil bilim, kültür ve sanat alanlarında da devrimci bir etki yapmış ve kendisinden önceki birikimi özümleyen ama aynı zamanda kendisinden sonraki kültürel filizlenmelere de birinci derecede etkide bulunan bir çizgi izlemiştir. Bu nedenle İslam'ın kültür ve sanat alanlarında gösterdiği mucizevi performansın dikkatle incelenmesi, bizi yeryüzünün İslam'ın etkisi altındaki bin yılının (milleniumun) kuşbakışı bir özetine götürecektir. İslam'ın bin yılı, yaklaşık olarak 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar devam etmiş ve 'bu bin yıl'ın en belirleyici gücü olmuştur. İslamiyet'in, yayıldığı ve hâkimiyetine aldığı bölgelerde bir yandan yerel dinamiklere ve yerel kültürel kaynaklara yaşama hakkını tanıırken, bununla yetinmeyerek bu kültürlerin yaşaması için de tedbirler aldığını görüyoruz. Mesela Museviler ve Hristiyanlar, "ehl-i kitâb" kabul edilerek kendi inançlarıyla yaşamak üzere serbest bırakılmış, hatta inançlarını garanti altına alacak düzenlemelere gidilmiştir. İnançlarına güvenen Müslümanlar, İran'a da gitmeler, Afrika'ya ya da Orta Asya'ya da ulaşılar, bir aşağılık kompleksine kapılmadan hareket etmişler, bu yüzden kendi inançlarını kendilerinden olmayanlara empoze etmek gibi "brutal" bir tavırdan kaçınmış, yerel inanç ve geleneklerin inanç esaslarına aykırı olanlarının haricinde kalanların aynen yaşamalarına izin vermişlerdir. Böylece İslamiyet'in gittiği bölgelerde bir tür şemsiye görevi gördüğünü, adaleti, hukuku ve hakkı temsil eden bir düzen kurduktan sonra toplumsal dengeyi düzelterek veya yeniden kuracak tedbirler aldığını, hayır eserleri inşa ederek ve daha önceki siyasi düzenin insanlar üzerinde uyguladığı baskıyı hafifletici uygulamalara giderek (mesela vergileri bilinçli olarak

düşürerek) "istimalet" dediğimiz bir derin politikayı Osmanlı Devleti'ne kadar yaşattığını görüyoruz. Tarihçi Marshall Hodgson, İslamiyet'in yerel geleneklere bu nüfuz etme başarısını şöyle özetler: İslam, gittiği her yerde, yerel etnik gruplar tarafından sürdürülen yerel kültürel terkiplerin içine nüfuz etmiş, bunu [üstelik] yerel kültürü oluşturan birbirine bağımlı gelenekler terkipleri içindeki bir gelenek olarak yapmıştır. Kendisine benzetmek ve kendinden olmayanı, yani 'öteki'ni dışlamak kadar İslamiyet'e zıt bir tutum düşünülemez. Yönlendirici değil, kucaklayıcı, kendine benzetici (asimile edici) değil, kendisi olarak kalmasını temin edici ama ona, durağanlaşmış olan gelişme potansiyellerini harekete geçirme şevki de aşıl原因an 'ilerici' bir etki olmuştur İslam'ın. Bu sebeple de İslamiyet'in çatısı altında kalan Doğu Hristiyan mezhepleri gibi çeşitlilikler, Avrupa'da uzun süre tutunamamış, Katarlar veya Bogomiller gibi yok edilmenin eşiğine kadar gelmişlerdir. Dolayısıyla İslam topografyaya olduğu kadar mahalli ve tarihî olana saygısını daima muhafaza etmiştir ama şemsiyesi altında barındırdığı bütün o kültürel çeşitliliğe bir tür koruma vazifesi görececek bir üst kimlik olarak var olmuş ve bünyesinde barındırdığı kültürlerin özerkliklerini ve kimliklerin muhafaza etmelerini sağlarken, ortak bir İslam medeniyeti üst kimliğini de şekillendirmeyi hedeflemiştir.

İslam'ın Tarihteki Tezahürleri

1. Endülüs Tecrübesi

Endülüs Emevi Devleti'nin İspanya'da 8. yüzyılda kurduğu ve geliştirdiği medeniyet, İslam'ın yeryüzündeki en parlak ve onur verici sayfalarından birini oluşturur. Fakat Endülüs İslam medeniyeti, genellikle bilimsel buluşlar ve felsefe bakımından Avrupa'yı etkilediği ve modern bilimlerin yeniden canlanmasını sağladığı için önemli zannedilir. Bu tavır, tarihcilikte çok sık düşülen bir tuzağı gizlemektedir. Bir olayı, kendi içinde ve kendi başına değil de sonuçları açısından ele almak, dedeyi torunuyla anlatmaya çalışmaya benzer. Bir torun dedesini ne kadar izah edebiliyorsa, modern Avrupa bilim ve medeniyeti de Endülüs'ü o kadar açıklama yetkisine sahiptir. Endülüs İslam medeniyeti hem İbn Hazm gibi bir fıkıh ve edebiyat üstadını (Güvercin Gerdanlığı adlı kitabı hâlâ edebiyatta en güzel aşk metinlerinden biridir),

Füsûsu'l- Hikem yazarı İbn Arabî gibi irfanın doruklarından bir evrensel şahsiyeti ve İbn Rüşd gibi Aristocu felsefenin son büyük bayraktarlarından birini yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda şiiriyle, folkloruyla, diliyle, daha da önemlisi, yaşama üslubuyla Vizigotların barbar düzenine teslim olmuş bulunan Avrupa toplumları için bir kurtuluş ve toparlanma çağı olmuştur. Her şeyden önemlisi şudur: Endülüs'le beraber Roma'nın barbarlarca yıkılmasından sonra karanlığa gömülen Avrupa toprakları, İslam'ın yeni bir çiçeklenişine sahne olmuş, o zamana kadar görmediği bir "bir arada yaşama" pratiğinin en canlı örneklerini ortaya koymuştur. Mesela Portekiz Kralı II. Alfonso'nun bugün ayakta olan türbesinin duvarlarında hem Latince hem Arapça hem de İbranice dinî metinlerin yer alması, Endülüs'ün bugün dünyanın ihtiyaç duyduğu hoşgörü ruhunu bundan bin küsur yıl önce somut olarak gerçekleştirdiğini gösteren çarpıcı ama asla tek olmayan misalini oluşturmaktadır. Endülüs üzerine konuşunca yazar Cervantes'den ve 400 yaşındaki Don Kişot'undan söz etmemek olmaz. Juan Goytisolo ve Menocal gibi İspanyol aydınlar ve uzmanlar, Don Kişot romanında geçen bir kısım bahsin, aslında Endülüs'teki İslam devrinin yankıları, hatta özlemleriyle yazılmış olduğunu, bunun sebebinin de Cervantes'in Cezayir'de beş yıl tutuklu kalması olduğunu söylemektedirler. Tutukluluk süresince gündüzleri Cezayir'de serbestçe dolaşan Cervantes, burada birçok Müslüman ilim adamıyla arkadaşlıklar kurmuş ve İslamiyet'i devrindeki birçok Avrupalı aydından daha dolaysız bir şekilde öğrenme imkânı bulmuştur. Keza uzun yüzyıllar İslam hâkimiyetinde kalan Sicilya'da Müslümanların yanık şiirlerinin raiyhasının, modern İtalyan şiirinin içerisinde yankılar bulması, şaşırtıcı olmamalıdır.

2. Bağdat'taki Bilgelik Evi

Abbasiler döneminde, Halife Me'mûn tarafından 8. yüzyılda kurulan ve benzersiz bir ilim ve irfan ocağı olarak şöhret bulan Bağdat'taki Beytü'l-Hikme, gerek döneminde yaptığı etkiyle, gerekse sonuçları itibarıyla İslam bilim ve düşünce tarihinde "kurumsal" etkinliğin de başlangıcı sayılır. O zamana kadar çeşitli sultan veya vezirlerin saray veya köşklerinde kişisel bir faaliyet olarak süren bilimsel ve felsefi etkinlik, Beytü'l-Hikme ile resmiyet ve süreklilik vasıflarını kazanmış, kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. Abbasilerin iktidara gelişiyle Müslümanlar Mezopotamya,

Mısır, Asur-Babil, Yunan ve Hint medeniyetlerinin fikrî ve ilmî mahsullerinden istifade etmeye yönelmişlerdir. Müslümanların kendi evrensel medeniyetlerini kurarken, daha önceki medeniyetlerin tecrübelerinden esaslı şekilde faydalanabilmek amacıyla daha önce İskenderiye ve Cundişapur'da olduğu gibi Bağdat'ta çoğunlukla tercüme ve yüksek seviyeli ilmî ve fikrî araştırmalar yapılmıştır. Beytü'l-Hikme sayesinde eski medeniyetlerin tecrübe ve birikimleri İslam dünyasına aktarılmış ve bu merkez, yeni bir medeniyet çiçeklenmesinde dölleyici tohum olarak kullanılmıştır. Beytü'l-Hikme'nin önemi, söz konusu gelişmelerin kurumlaşmış bir vechesi olmakla kalmamış, tam tersine buradaki etkinlikler daha sonraki asırlarda geniş çaplı yankılar uyandırmıştır. Yunan felsefesi, İran, Hint, Mezopotamya ve Mısır gibi köklü ilmî ve kültürel geleneklerin, İslam düşünce evrenine bu kurum kanalıyla taşınması sonucunda, İslam'ın entelektüel muhitinde yepyeni bir dönem açılmış, bir Altın Çağ'ın kapıları çalınmıştır. Kapı açıldığında içeriye, aşağıda bir kısmının isimlerini kaydedeceğimiz altın tozları yağmıştır. Beytü'l-Hikme'de gerek düşünce alanında gerek toplumsal alanda gerekse beşerî ilimler alanında yeni gelişmeler ve değişmelerin yanında, bu alanlarda İslam tarihinin hiçbir döneminde görülmeyecek yoğunlukta büyük bilginler ve filozoflar yetişmiştir. Bu büyük isimler arasında şunlar sayılabilir: Kindî, Harezmi, Sâbit b. Kurrâ, Huneyn b. İshâk, Zekeriyâ er-Râzî ve Battânî. Beytü'l-Hikme, ilk dönem İslam tarihinde meydana gelen değişmelerde merkezî rolü oynayan tarihî bir olay olarak kabul edilmelidir. Vahyedilen değerler ışığında kendi medeniyetlerini kurmaya çalışan Müslümanların, o zamana kadar yaşamış bulunan kadîm medeniyetlerin tecrübeleriyle doğrudan doğruya irtibata girebilmek için girişilen çabanın kurumlaşmış bir vechesi olarak Beytü'l-Hikme'nin önemi belki çağdaşlarınca yeterince fark edilmemiş olabilir ancak İslam kültür ve medeniyetinin gelişme seyri dikkatle incelendiği zaman İslam felsefesi ve bilim hayatı açısından ilk ve orijinal çalışmaların burada başladığı inkâr edilemez. Beytü'l-Hikme'den önce de rasathaneler, medreseler, kütüphaneler gibi "kurumsal" bazı düzenlemeler mevcuttu belki ama esas misyonu ilim ve kültür hayatını çeviriler ve telif eserler yoluyla canlandırmak şeklinde tayin etmiş bir kurumun (Beytü'l-Hikme'nin) hem nicelik hem de nitelik bakımından büyük bir sıçrama yaptığı ve yaptırdığı mutlaka belirtilmelidir. Beytü'l-Hikme'de yapılan ilk çalışmalar

dikkatle incelendiğinde burada ilgi duyulan eserlerin astronomi, tıp ve matematik olduğu dikkat çeker. Bu da medeni hayatın zenginleştiği Abbasi toplumunda ortaya çıkan meselelerin hallinin Beytü'l-Hikme'nin kurulmasını bir ihtiyaç hâline getirdiğinin kanıtıdır. Tabiatıyla mali hesaplar, arazi ölçümleri, şehir planlamaları gibi gündelik hayatın getirdiği problemlerin çözümünde ilk başvurulacak ilimler bunlar oluyordu. Halife Mansûr'un Batlamyus'un Macesti adlı coğrafya eserini tercüme ettirmesi, Hârûn Reşîd zamanında tıpla ilgili çalışmaların yapılması, Me'mûn'un, Muhammed b. Mûsâ el-Harezmi'yi, ticari hesaplarda, arazi ölçümlerinde, miras taksiminde, suların yükselelmesinin ölçülmesinde kullanılacak hesapları kolaylaştırmak için bir hesap geliştirmesini istemesi de bunu teyit eden örneklerdir. Seyyid Hüseyin Nasr, İslam ve İlim adlı eserinde Beytü'l-Hikme'yi ve önemini şu sözlerle ortaya koymaktadır: Hiçbir dış zorlama olmaksızın, yalnızca içerden gelen bir bilme ihtiyacının sonucu olarak ve İslam medeniyetinin "irfani" mahiyetiyle uygunluk içinde genç ve alabildiğine civanmert İslam medeniyeti, enerjisini bu geniş tercüme girişimine yönlendirdi ve bu amaçla Me'mûn'un Beytü'l-Hikme'si gibi ünlü akademiler kuruldu. Bu faaliyet sayesinde Arapça yüzyıllarca dünyanın en önemli dili hâline geldi. Zemin, kelimenin tam anlamıyla İslami ilimlerin hızla gelişmesi için artık hazır. Beytü'l-Hikme, İslam medeniyetinin kendinden önceki medeniyetlere açık ve onları kucaklayan tavrının en somut yansımalarından birini teşkil etmektedir. Beytü'l-Hikme, 1258'de Moğolların Bağdat'ı istilası ve yakıp yıkmaları sonucunda ortadan kalkmış, ancak İslam'daki bilimsel ve kültürel çevre, bundan sonra biraz daha doğuya, Meraga'ya, oradan da Semerkand'da göç edecek ve nihayet Fatih'le birlikte İstanbul'da merkezileşecektir.

3. Osmanlı Hamlesi

Osmanlıların tarih sahnesine çıktıkları 14. yüzyılın başlarında İslam'ın kültürel merkezi doğuya doğru kaymış, Hülagu ve torunlarının eliyle Meraga'da ve ardından Timuroğullarının elinde Semerkand'da yeni bir canlanma başlamıştı ve yeni bir mayalanmanın ipuçları bağlanmayı bekliyordu. İstanbul'un 1453 yılındaki fethiyle Fatih Sultan Mehmed'in yeni bir medeniyet ve kültür hamlesine start vermesi, onun Peygamber Efendimiz'in (sas.) İstanbul'un mutlaka

fetholunacağı yolundaki müjdesini doğru okuduğunu gösteriyordu. Timur'un torunu Uluğ Bey ve Bursalı Kadızade'nin yanında Semerkand Rasathanesi'nde çalışmalar yapan Ali Kuşçu'nun Fatih tarafından özel olarak ve ısrarla İstanbul'a çağrılması ve kendisine Osmanlı eğitim ve bilim sistemini düzenleme görevi verilmesi, önemli bir olay olmakla birlikte tek olay değildir. Fatih, İstanbul'da Doğu'nun da Batı'nın da İslami geleneğin olduğu kadar İslam öncesi ve çağdaş Hristiyan dünyasının da birikimini değerlendirecek ve yeni bir oluşumu mayalandırarak yoğun bir gayretin içine girmişti. Bu amaçla bir yandan Homeros'un İlyada adlı destanını Arapçaya çevirterek kütüphanesine koyuyor, öbür yandan Venedikli haritacıların (mesela F. Berlinghieri) en gelişmiş tekniklere göre yapılmış haritalarını satın alıyor ama aynı zamanda da İslam tarihinde 2,5 yüzyıldır küllenmeye yüz tutmuş bir tartışmayı, yarım kalmış Gazâlî İbn Rüşd tartışmasını canlandırıyor. Molla Fenari'den gelen İbn Arabî'nin "ekberî" yolunun tasavvufi şerhlere yansımış yüzünü cilalıyor, bizzat bir divan oluşturacak kadar şiir kaleme alıyor, Bizans'ın efsanevi başkentinin surlarını tamir ettiriyor, Hristiyan dünyasının en saygın kilisesi olan Ayasofya'yı kendi geleneğinin içinde koruyabilmek için camiye çevirtiyor ve daha da önemlisi, içerisindeki insan sureti de bulunan mozaikleri imha ettirmek yerine, üzerine badana çektirecek bir tür korumaya alıyordu. Aynı kültür ve sanat mayalanması gayretleri, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde de yoluna devam etmiştir. Nitekim son yapılan çalışmalar, Osmanlıların Çin medeniyetiyle ilgisi ni ortaya koymuş ve Piri Reis'in şaşırtıcı haritasının kaynağının, Çinli Müslüman Amiral Zeng Ho'nun 1421 yılında, Kolomb'dan 71 yıl önce gerçekleştirdiği büyük yolculuk sırasında Amerika'yı keşfetmesi ve bu keşif üzerine yapılan Çin haritaları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'daki etnik ve dinî çeşitliliğin modern çağa kadar korunup sürdürülmesinde en büyük faktörün Osmanlı'nın adil yönetim şemsiyesi olduğunu, bugün bir Yunan kültürü ve dili ile Balkan milletlerinin kimlik ve kültürü hâlâ varsa, bunu Osmanlı'ya borçlu bulunduğunu söyleyen yabancı araştırmacıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Böylece Osmanlıların, İslam'ın müminlere görev olarak verdiği yaratılana sırf Allah'ın yarattığı olduğu için saygı duyma ilkesini atom çağına kadar sürdüren İslam'ın son büyük hamlesini temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Sonuca Doğru: Çağların Ritmi ve İslamiyet

İnsanlık her çağda o çağa özgü bazı temel çelişkiler içerisinde bocalamaktadır. İslamiyet ise getirdiği çözüm formlarıyla hem kendi geldiği çağa hem de asırlar sonrasına, insanların yararlanacağı, kullanacağı ve geliştireceği bir şekilde çatışmalarını aşmalarına imkân verecek bir ruh aşılamaştır. Hz. Peygamber (sas.), kendi çağının çelişkilerine büyük çözümler üreten bir tebliğin hem sözcüsü hem de bizzat uygulayıcısı olmuştu. Ama aynı zamanda getirdiği evrensel ilkeler, her çağın kendi çelişkiler yumağına da çözümler üretebilecek bir esnekliğe sahipti. Müslümanların çağımızdaki “geri kalmış” konumlarına bakılarak İslamiyet’in yargılanamayacağı aşikârdır. Ancak şu soru da yeterince anlamlıdır: Müslümanlar, tarihlerinde bir kez başardıklarını bir kere daha neden başaramasınlar? Buna en azından mantıki bir engel bulunmamaktadır. İç savaşlar, o zamanlar bugünkünden çok daha bölünmüş bir siyasi ortam hazırlamıştı. Buna rağmen kendilerine güvenen Müslüman yöneticiler ve aydınlar, yollarına devam etmişler ve kendileri için en uygun çalışma şartlarını bulmak için binlerce kilometre yol kat etmişler, çağlarının kendilerine sorduğu soruyu cevaplandırmak için insanüstü bir gayretin içine girmişlerdi. Bütün bu kargaşa içerisinde, Kur’an’ın yere, göğe, arıya vs. bakması ve düşünmesi yolundaki emri, açık kâinat görüşü, bilimin açık uçlu bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu yüzden İslam’da kültürün, bu dünyanın revnakını, güzelliğini ve neşvesini yansıtan ve artıran, Hristiyanlıkta olduğu gibi ıstırap ve kedere gömülmüş değil de varlığın içinden taşan yaşama arzusunu kanatlandıran bir kıvama bürünmesi tabiidir. Bu doğrultudaki gelişim, elbette ki kültür ve sanatın tabiatından kaynaklanan inişler ve çıkışlar gösterecek ve çağların getirdiği çelişkileri çözmeye ne kadar gayret edildiğine bağlı olarak başarılı veya başarısız olacaktır. Bu, aslında bütün kültürler için geçerli bir durumdur. Kültürler, çağların “sorun çözme metodolojileri” olarak iş görmüşlerdir. Kültür, bir toplumun çağının ve geniş anlamda çevresinin sorduğu sorulara vermeyi başardıkları cevapların mecmuudur. Bu açıdan bakıldığında 18. yüzyıldan itibaren Batı kültürünün hâkimiyeti, büyük ölçüde silahlı bir hâkimiyettir ama özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bu medeniyetin büyümesi kaçmıştır. Batı medeniyetinin iç çatlakları ve sorunları çözme konusundaki yetersizlikleri

gün geçtikçe daha iyi ortaya çıkmakta ve bizzat kendi içinden çıkan aydınlarca eleştirilmektedir. Ancak henüz bir alternatif ufukta görünmemektedir. Ne var ki, bizim bu eleştiri sürecinden olumlu yönde yararlanmamız gerekmektedir. Hem kendi kaynaklarımız yeniden keşif yoluyla hem de Batı’yı yeniden değerlendirmek yoluyla bu süreci, yeni bir mayalanmanın başlangıcı hâline getirmek insanlığın elindedir. Günümüzde dünyanın “global bir köy”e döndüğü sık sık telaffuz edilmekte, fakat bu olgunun içeriği yeterince tartışılmamaktadır. Küreselleşmenin iletişimi, ulaşımı, daha önce bir arada olamayan unsurların buluşmasını kolaylaştırdığı bir olgudur. Bu süreç, tarihçi açısından, aslında İslami bin yılın 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar gerçekleştirmeye çalıştığı başka türden bir küreselleşmenin devamı olarak da okunabilir. Bu iletişim, ulaşım ve buluşma kolaylıkları, daha önce sabit, donmuş ve kendi mekânında kuluçkaya yatmış birçok hakikatin de rahatını bozmakta ve küresel dolaşım çevriminin içerisine girmesine vesile olmaktadır. Bir Mevlânâ’nın şiirlerinin Amerika’da olsun, Avrupa’da olsun en çok satan şiir kitapları arasına girmiş olması ve bir türlü listelerden çıkmaması, bu dolaşımın ne gibi beklenmedik neticelere yol açabileceğine ufak bir misal teşkil edebilir. Dolayısıyla 21. yüzyılda yaşayan Müslümanların görevi, kendi içlerine daha çok gömülecekleri yeni kozalar imal etmek değil, inançlarının gücüne güvenerek yeni kültür ve sanat atılımlarına, yeni fikir “highway”lerine, yeni bilimsel “network”lere katılmak, küresel dolaşımın nimetlerinden daha fazla istifade etmek ve kendi dinlerinin 15 asır önce başlatmış olduğu ve 15 asır boyunca dünyanın çehresini bir daha eskisi gibi olmayacak ölçüde değiştirdiği motivasyonu yeniden kazanabilmektir. İslam’ı küreselleşmede yeniden başat bir aktör kılmak, yalnız “küresel İslam” fenomenine katkıda bulunmakla kalmayacak, bugün Avrupa ve Amerika’da başlayan küreselleşmenin buluşturucu ve kaynaştırıcı tarafını değil de tam tersine, çatıştırıcı tarafını vurgulayanlara, yani medeniyetler çatışması tezinin savunucularına da en susturucu cevabı vermiş olacaktır. Müslümanlar yeter ki, oryantalizmin ve onların etkisi altında kalanların bizi 200 yıldır içine sıkıştırmak için ellerinden geleni yaptıkları şu “gerileme” kapanına sıkışmasınlar ve inançlarının üretici, yenilenici ve yenileyici boyutunu idrak ederek harekete geçsinler. Kendilerini “yenik” bir medeniyetin çocukları olarak görmeye şartlanmalarının teorik ve

tarihî temelinin geçerli olmadığını öğrensinler. Zira her medeniyet, çağının istemlerine cevap verebileceği veya veremeyeceği zaman noktalarından geçebilir. Önemli olan, bu 'çözümsüz' noktaları, zamanın açacağı çözüm yollarına yeniden sevk edebilme becerisini göstermektir. Aksi hâlde, İslam'ı sadece modern öncesi çağ için dondurmuş ve onun evrensellik iddiasına en büyük darbeyi indirmiş oluruz.

Armağan, Mustafa; "İslam: Sanat ve Estetik", *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 64-77

Kaynakça

Akbıyık, H. A. (2004). Timurluların bilim ve sanata yaklaşımları ve bazı son dönem sanatkârları. *Bilgi*, (30), 151-171.

Armağan, M. (Yay. Haz.) (2006). Osmanlı geriledi mi?. İstanbul: Etkileşim Yayınları. (Yaygın 'Osmanlı gerilemesi' (Ottoman decline) tezini irdeleyen ve eleştiren çeşitli Osmanlı uzmanlarının yorumları bu kitapta toplanmıştır)

Aydın, M. S. (2001). *İslam'ın evrenselliği*. İstanbul: Ufuk Kitapları.

Ayverdi, E. H. (1985). Makaleler. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay.

Bohm, D. (2002). Wholeness and the implicate order. Londra ve New York: Routledge.

Cansever, T. (1997). *İslâm'da şehir ve mimari*. İstanbul: İz Yayınları.

Creswell, K.A.C. (1958). A short account of early Muslim architecture. Penguin Books.

Danişmend, İ. H. (1961). Garb menba'larına göre eski Türk seciye ve ahlakı. İstanbul: İstanbul Kitabevi.

Demirci, M. (1996). *Beytü'l- Hikme*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Foltz, R. C., F. M. Denny. ve Baharuddîn, A. (Yay. Haz.). (2003). Islam and ecology. Cambridge: Harvard University Press.

Grabar, O. (1992). Cities and citizens: The Growth and culture of urban Islam. B. Lewis (Yay. Haz.), The

World of Islam: Faith, people, cultures (s. 89-116) içinde. Thames and Hudson.

Guer, J-A. (1746-1747). Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique. Paris: Mérigot & Piget.

Günaltay, M. Ş. (1938). İslam dünyasının inhitatı sebebi Selçuk istilası mıdır?. *Bellekten*, 2(5-6), 73-88.

Hodgson, M. G. S. (1993). İslâm'ın serüveni (Cilt 1). İstanbul: İz Yayınları.

Johnson, P. (1977). A History of Christianity. New York: Atheneum.

İbn Khaldûn (1989). The Muqaddimah: An Introduction to history (F. Rosenthal, Çev.). Princeton University Press. (İbn Haldûn'un Mukaddime'sinin kısaltılmış tek ciltlik bir neşri)

Mehmet Dilek, "Hadislerde 'arazi ve mera ıslahına' yönelik teşvikler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı: 3, s. 211-230.

Macfie, A. L. (2000). Orientalism: A Reader. Edinburgh University Press. (Oryantalizm hakkında Edward Said ve eleştirileri de dâhil faydalı bir derleme)

Menocal, M. R. (2003). *The Ornament of the world*. Backbay Books. (Endülüs İslam medeniyeti üzerine bir ilim insanı tarafından yazılmış önemli bir çalışma)

El-Muttaki. (t. y.) *Kenzu'l-ummâl* (Cilt XV).

Nasr, S. H. (1982). *İnsan ve tabiat* (N. Avcı, Çev.). İstanbul: Yeryüzü Yayınları.

_____. (1989). *İslam ve ilim* (İ. Kutluer, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Pagels, E. (1995). The origin of Satan. Penguin Books.

Raby, J. (1982). A Sultan of paradox: Mehmed the Conqueror as a patron of the arts. *Oxford Art Journal*, 5(1), 3-8.

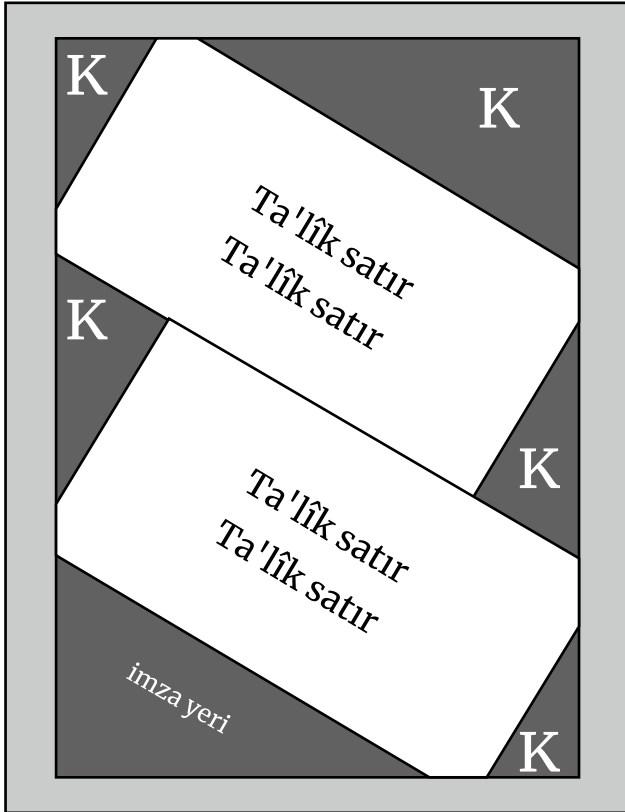
Söylemez, M. M. (2003). Bilimin yitik şehri: *Cündişâpûr*. Ankara: Araştırma Yayınları.

TA'LİK HATTIYLA YAZILAN KİT'ALARA DAİR...

M. Uğur DERMAN¹

Bu makalemizde, doğduğu yer olan İran'da *nes-ta'lik*, Osmanlı Türklerinde ise sadece *ta'lik* adıyla tanınan ve bilinen hat nev'inde kullanılmaya mahsus *kit'a* biçimini tanıtaçağız.

Hem Farsçanın hem de Türkçenin *harekesiz* yazılışından dolayı, zemin doldurabilecek harflerin bir/iki/üç noktaları ile *şedde* ve *tenvin* dışında bir işaret almayan bu yazı nev'iyle yazılan *kit'aların sülüs ve nesih kit'alarından* çok farklı bir biçimi vardır. Ehemmiyetine binaen, okuyacağımız yazıyı *ta'lik kit'alarına* tahsis ettik. Evvela bu *kit'a* biçimini okuyucularımıza şema üzerinden izah ediyoruz.

Ta'likin daha ziyade rastlanılan *kit'a* biçimi, yazılan dört -nadiren altı- mısranın sağdan sola yükselerek devam etmesidir. Satırların meyilli olarak yükselmelerinden dolayı bunlara *mâil ta'lik kit'a* adı verilir (*Mâil*, lügat manasıyla meyilli demektir). Satır araları da on nokta esasına göre tespit edilir. İran sahasında ise bu *kit'alar*, *çelîpâ* adıyla bilinir. Bizdeki *mâil ta'lik kit'alar* farklı olarak dört satır dışında -aynı kalemle veya daha incesiyle- şiirlerin yer aldığı kısımlarla *kit'a* çerçevesine girer.

Mâil ta'lik kit'alarda takriben 45°'lik meyil tercih olunmuştur. Bu meyil, daha dik olursa *kit'anın* ufki (yatay) uzunluğu azalır; aksine hareket edilirse artar. O zaman *kit'anın* görünüşü yayvanlaşır. Vereceğimiz *kit'a* örnekleri üzerinden bu yazılanlar daha iyi anlaşılacaktır. *Ta'lik kit'alarda* yazı sahasının etrafı birbirine *müsâvî* olarak bırakılır. Ancak İran sahasında üst tarafın iki misli olarak bırakıldığına şahit oluyoruz; bu usul Osmanlılarda da zaman zaman kullanılmıştır (bu uygulamayı şemada üstteki noktalı çizgilerle gösteriyoruz). *Mâil ta'lik kit'aların* satır başında ve sonunda kalan boşluklar 90°'lik açıyla bağlanır. Eski müzehhibler arasında buna riayet etmeyenler, yakışsız bir görüntüye sebep olurlar. *Kit'ada* hasıl olan bu boşluklara *müselles (üçgen) koltuk* veya *muska* şeklini hatırlattığından *muska koltuk* adı verilir (bu *koltuklar* şemada *K* harfiyle işaretlenmiştir). *Mâil kit'alar* kadar revaçta olmayan *düz ta'lik kit'alar* da vardır. Bunlar sanat gayesiyle yazılıyorsa, her satır arası on nokta olarak bırakılır ve gerekiyorsa tezhible bezenir. Eğer talebeye meşk için yazıldıysa, araları "çalış" manasına gelen *sa'y* işareti ile doldurulur. Bazı üstatların koydukları *sa'y* işaretinden, o yazının kime ait olduğu bile anlaşılabilir. Meşk için yazılan harflerin noktalarla ebadının belirtildiği hâllerde, bunlara *tâlimli meşk* adının verildiği bilinir.

Şimdi örnekler üzerinden konuyu daha derinleştirelim:

Derman, Uğur; "Ta'lik Hattıyla Yazılan Kit'alara Dair...", *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 78-92

¹ Prof., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

Resim 1
Mîr Aliy-
yü'l-Kâtib'in
(1476-1544) mâil
nesta'lik küt'ası.

Resim 2
Şâh
Mahmud'un
(ö.1564) altı
mısrâlı bir mâil
nasta'lik küt'ası.

کتابخانه
موزه و مرکز اسناد
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

کتابخانه
موزه و مرکز اسناد
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

مشقه العبد الفقير المذنب عماد دینی عفر له

Resim 3
Mîr İmâdü'l-
Hasenî'nin
(ö.1615) mâil
nesta'lik kut'ası.

وَقَالَ رَبِّ ادْخُلْنِي مَدْخَلَ صِدْقٍ

وگویا محمد ای پروردگار من درآورم جایه در آوردن راست

وَاخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ

پیرون بر مرا جایه پیرون بر من راپست و بگردان

لِي مِثْلَ مَا كُنْتَ سَاطِئًا نَاصِرًا

برای من از جانب تو ای پروردگار من پادشاهی یاری کننده دین

وَقَالَ رَبِّ انزِلْ عَلَيَّ مَنَسْرًا مَبَارَكًا

وگویا محمد ای پروردگار من منسره آور مرا منسره مبارک

وَإِنَّتَ خَيْرٌ لِّمَن لَّنِ

و تو بهترین ز ما و از ما کاین

Resim 4
Mîr İmâdü'l-
Hasenî'nin düz
nesta'lik kî't'ası.

بسم الله الرحمن الرحيم

مر آنکه جانسب اهل وفا که دارد
حال از یاد آنکه دارد

حدیث

کرتی بو است که معسوق
شما که دارد

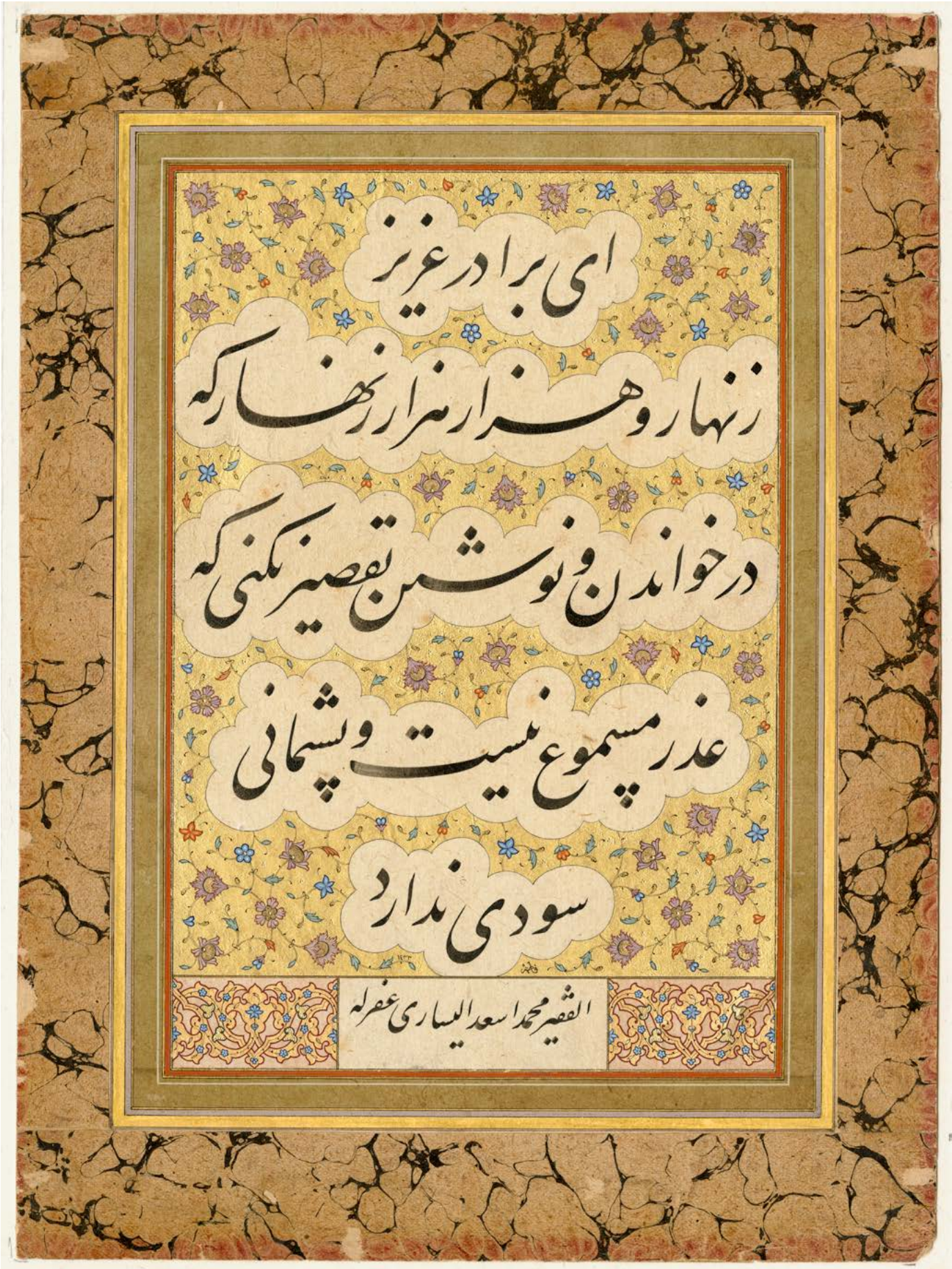
نگاه دار سر

کتاب الفقه مجاز مع المدعو جانسب
و نقل مندر اقم ۲۲۰

Resim 5
Mustafa Râkım'ın (1758-1826) Kâtibzâde Mehmed Refî'i (ö.1768) takliden yazdığı mâil ta'lik küt'a.

Resim 6
Şeyhulislam
Veliyyüddîn
Efendi'nin (ö.1768)
mâil ta'lik kit'ası.

الفقییر محمد اسعد البیاری عفرله

Resim 7
Mehmed
Es'ad
Yesârî'nin
(ö.1798) düz
ta'lik kit'ası.

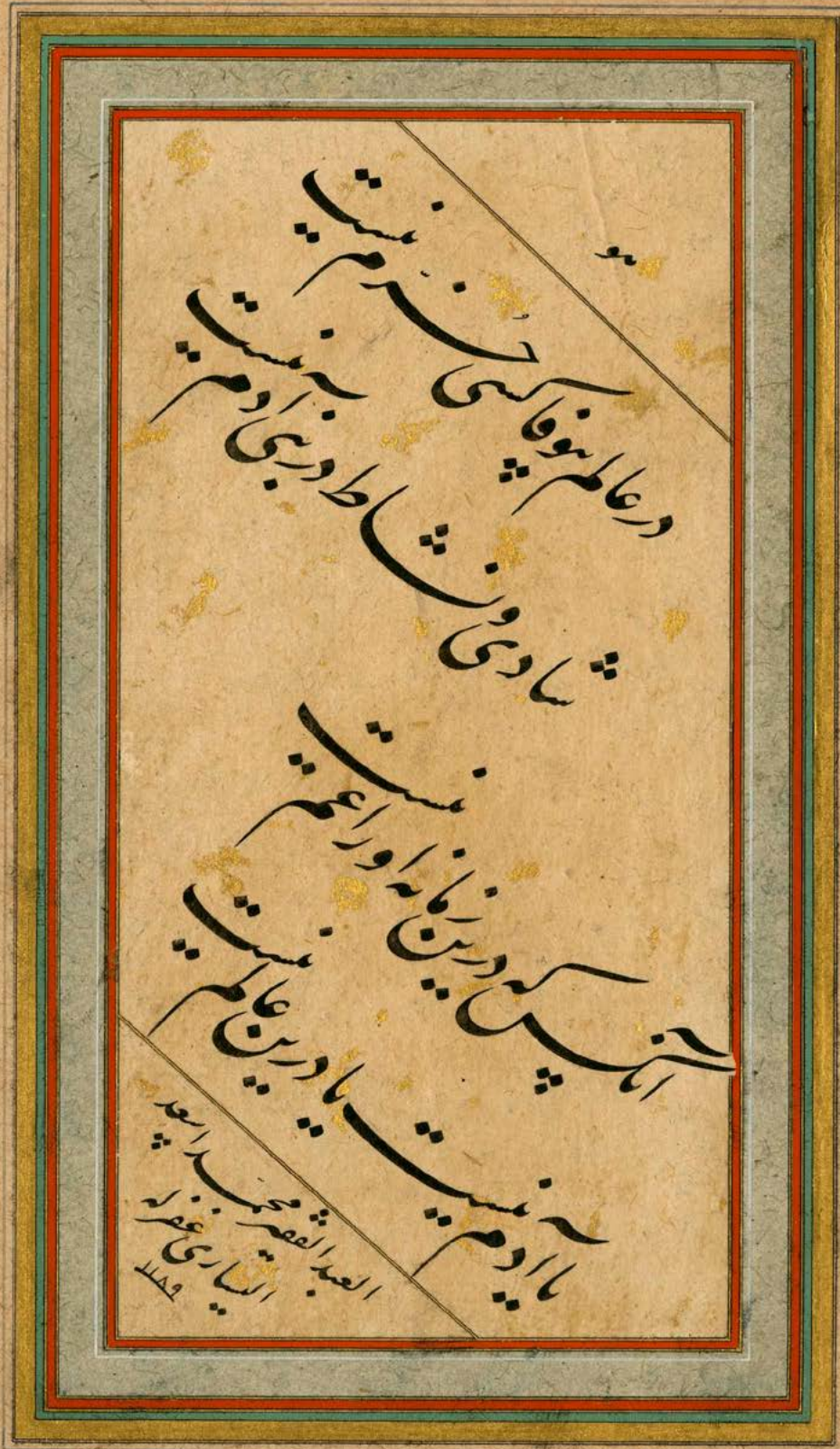
خدا خود کفایت آوردم کجا منت
که از من خدمت دیگر نیاید

که یونم دعای تو که یونم
که از دست من هر آنجا نیاید
که از دست من هر آنجا نیاید

الفقه محمد اسعد الباری
عصره

Resim 8
Mehmed
Es'ad
Yesârî'nin
mâil ta'lik
kıt'ası. Satır
açısı düşük
tutuldu-
ğundan
kıt'anın
meyli azal-
mıştır.

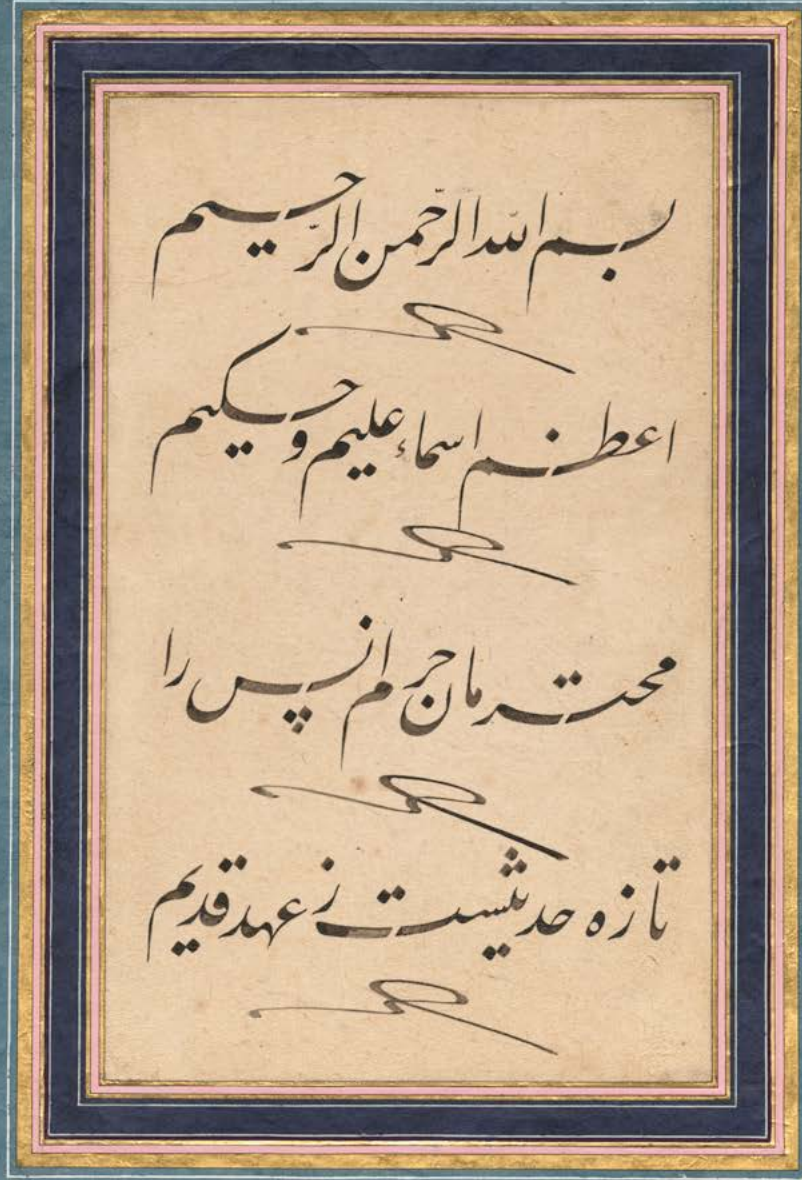

Resim 9
Mehmed
Es'ad
Yesârî'nin
mâil ta'lik
kıt'ası.

Resim 10
Yesârîzâde
Mustafa İzzet
Efendi'nin
(ö.1849) düz
ta'lik küt'ası.
Harflerin nokta
ölçüsü lâl mü-
rekkebiyle belir-
tildiği için buna
tâlimli meşk adı
verilir.

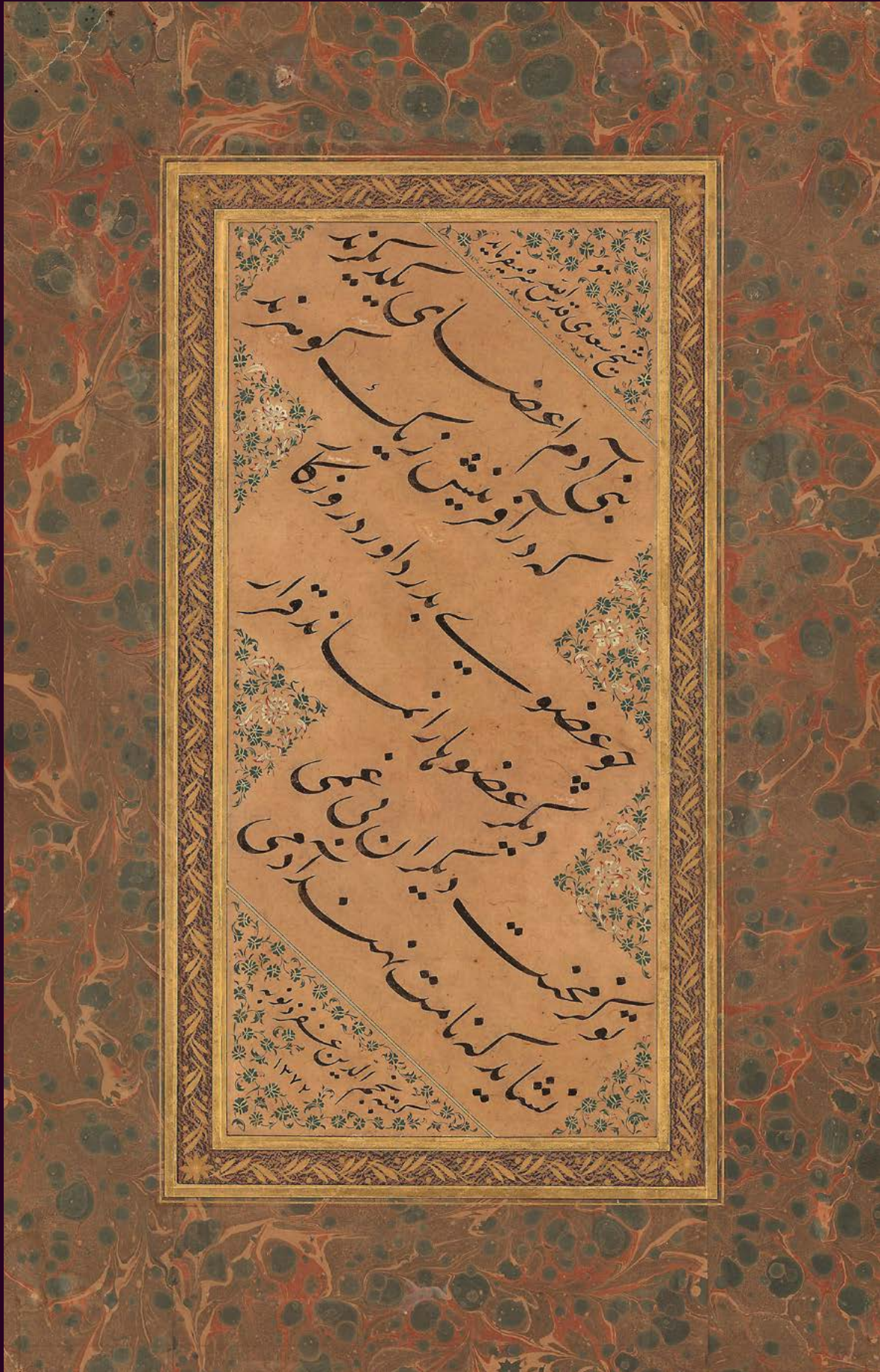

Resim 11
Sâmi
Efendi'nin
(1838-1912)
düz ta'lik meşk
kit'ası.

بلمین شوکت سبم اللہ
اکلنر پیر کلام اللہ
بارک اللہ زنی لطیف
بولور انکله شرف نظم شریف
نقہ خلوصی
۱۳۲۵

Resim 12
Hulûsi Yaz-
gan'ın (1869-
1940) meşk için
yazdığı düz ta'lik
meşk kıt'ası.

شبی سیدی قدس منفراید
بنی آدم اعضا ای یکدیگرند
که در آفرینش ز یک کوزه اند
تو عضو من و منم تو عضو او
دیگر عضو ما را نمیدانی
تو که نخست دیگران را ندانی
شاید که نامت نیست که آدی

نعمت الدین عین غفر زوی
کتبه بحرم
۱۲۷۶

Resim 13
Necmeddin Okyay'in
(1883-1976) altı mis-
râhî mâil ta'lik küt'ası.

Resim 14,
Necmeddin
Okayay'ın
hocası Sâmî
Efendi'den
aldığı mâil
ta'lik icâzet-
nâme kıt'ası.

DİLE GELEN SANAT

F. İnci AYAN BİROL¹

Bilindiği gibi medeniyetlerin uzun ömürlü olması, ilerleyen bilim ve teknolojinin yanında, millî kültüre sahip çıkmakla mümkündür. Sanat ise kültürün atar damarı, medeniyetin temel taşıdır. İnsanlık ulaştığı değerleri, sanat vasıtasıyla gözler önüne sererek medeniyetlere hayat ve güç kazandırır. Çünkü hiçbir şey, bir milletin sanatı kadar o milletin ruhunu, ideallerini, mazisini -tek kelimeyle medeniyetini- ifade edemez. Bu bakımdan sanata, her devirde ve konuda ihtiyaç duyulmuştur.

Bu niteliğinden dolayı sanat, en etkili iletişim aracı ve anlatış üslubu olup, başlı başına güçlü bir dildir. Anlatılan sanatkârın iç ve dış dünyasıdır. Sanatkâr, yaşadığı dünyayı gönül gözü ile seyrederken hissettiklerinden, düşüncelerinden veya hayatında iz bırakan olaylardan zihnine sıçrayan bir kıvılcımla gönlünü tutuşturur; âdeta sahibini esir alır. Bu coşku içinde başlayan çalışma gönül ateşinde pişerek olgunlaşır ve neticede sanat eseri olarak topluma sunulur.

Çünkü sanatkâr, içinde bulunduğu duygu yoğunluğunu paylaşmak ihtiyacı duyar. Bu arzusunun ilk muhatabı, gene bizzat kendisidir. Bu bir kabz (sıkıntı) hâlidir; tıpkı doğum sancısı çeken bir anne adayının durumu gibi. Sanatkâr da eserini eline alıncaya kadar tatlı bir bekleyiş ve sancılı bir devre yaşar. Sonunda duygularını dizginleyerek büyük bir istek ve heyecan içinde engelleri aşır, eserine kavuşur. Böylece zihinde başlayan bu tanışma gönlün, yeteneklerin, aklın ve bilginin iştiraki ile şekillenerek taslak hâlinde kâğıda aktarılır. Demlenme süresinde son şeklini alıncaya kadar olgunlaşmayı sürdürür ve işlenerek eser hâlini alır. Kalbî olduğu kadar bedenî de hissedilen bu tatlı yorgunluk, eserine kavuşan sanatkârı rahatlatmıştır. İşte bu da bir bast (rahatlama) hâlidir.

Böylece sanat duyguları, düşünceleri soyut (mücerret) hâlden, somut (müşahhas) hâle geçirerek ona bir varlık kazandırmış olur. Duygular eserde şekillenerek elle tutulur, gözle görülür hâle gelir. Demek ki sanat hedef değil, manayı hedefe taşıyan bir araçtır.

Diğer bir ifade ile sanat, ruh dünyamızdaki hezeyanların kristalleşerek şekil ve hacim kazanmasıdır. Yaratılıştaki, sembollerle biçim kazanan bütün varlıkların her zerresi, bir mananın binek taşıdır. Onu görebilen gönül, fark eden idrak, anlayan ve anlatan dil ise, sanattır. Çünkü sanat, aşk ve heyecan ile dolu bir gönlün tezahürüdür.

Sanat, içinde bulunduğu topluluğa ayna olarak insanları gerçeklerle yüzleştirir. Bu aynada, toplumun gelenekleri, tarihi, inançları; sanatkârın ise hayata bakışı, yetiştiği ortam, edindiği kültür ve maddî, manevî dünyası, kendi yorumunun penceresinden seyretilir. Sanat eserleri bu özellikleri ile aynı zamanda geçmişle gelecek arasında belge aktaran köprü görevini de yüklenmiştir. Müzelerin kuruluşunda, sinema ve dizilerin yapımında, velhasıl bunun gibi tarihte yaşanmış devirler hakkında günümüze bilgi taşır. Tarihe karışmış olaylar, ne kadar yıpranmış ve eskimiş olsa da sanat aracılığı ile devamlılığını korur.

Daima güzele müşteri olan, zevk ve gönül zenginliği içinde eser veren sanatkârlar, millî üslubunu muhafaza ederek günlük hayatlarında sanatla iç içe yaşamışlardır. Mezopotamya ve Orta Asya bozkırlarında göçebe hayat yaşarken bile kilimini, otağını, yorganını, yemenisini, tencerisini, tabağını, velhasıl atının eyerine kadar taşınabilecek eşyayı, zevklerine göre bezeyerek kullanmışlardır.

Her zaman ve her konuda hayatın içinde olan sanat, mananın hizmetinde başarılı olduğu kadar değerlidir. Belki de sanat eserinin varoluş sebebi, manayı aşikâr etmek içindir. Manaya giden yol ise eserden geçer. Bu yolun banisi yine sanattır.

Ancak sanatkâr, herhangi bir olayı veya ruh hâlini tasvir ederken, eserine kendi yorumunu da katar. Eserin şekillenmesinde, sanatkârın olaylara bakış açısı ve ki-

¹ Emekli Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

şiliği önemli rol oynar. Burada önemli olan, sanatkârın görmek istediği nedir? Goethe bu gerçeği bir örnek ile ne güzel ifade etmiştir: **Bir kayaya pek çok kişi bakar. Ancak herkes orada, görmek istediğini görür.**

Zamanla mazide kalan hatıralar silsilesinde, onları eserinde konu alan sanatkârın ön yargısı, telkin edici ve yaratıcı kudreti, hakikatin önüne geçebilmiştir. Bazen sanatkâr, yaşananı veya geçmişini anlatırken, yorumları ile onu âdeta yeniden şekillendirir. Tarihin kesif tozları ile örtülmüş öyle vakalar ve kahramanlar vardır ki eserde sanatkârın dehası, onları nasıl anlattıysa, öyle iz bırakmışlardır. Hiçbir tarihî ve ilmî keşif, sanatkârın hafızalara naksettiği karakterleri tamamen değiştiremez. Bu durum gerçek sanatın gücünü, bir kere daha ortaya koymaktadır.

Fakat sanatın âciz kaldığı yerler de vardır. Biraz da bu yönü ile sanatı tanımaya çalışalım.

Acaba sanatkâr, bütün gayretine rağmen eserlerinde anlatmak istediği duygu ve düşünce fırtınalarını ne kadar dile getirebilir? Kelimelerin bir araya gelmesi ile söylenen şiirler, yazılan romanlar veya çizgilerin meydana getirdiği semboller, renklerin armonisi veya musikideki namelerin dili, anlatılmak istenen ruh hâlinin ne kadarını eserde işleyebilir? Semboller dile gelerek duyguları ifade etmekte ne kadar başarılıdır? Eserde sanatkârın en güçlü yardımcısı olan estetik bile, hakikatin korunmasında ne derece yardımcı olabilir?

Bu sorular, eserini tasarlamakta olan sanatkârı âdeta esir alır. Öyle ya, şayet gerçek bu ise, sanat eserinin varlık sebepleri olan **aşk ve güzellik** gibi kavramlar, nasıl olur da sınırlı kalıplara sığabilmiştir?

Hız. Mevlâna asırlar evvelinden, aşkı soranlara “Ben ol ki bilesin” cevabı ile seslenmektedir. Gene bu konuda, Kenan Rifâî (Büyükaksoy) Hazretleri’nin, “Mananın kudreti karşısında şekil ve suretin sözü olur mu? Vücudu ayakta tutan ve harekete getiren ondaki ruh ve manadır” cevabı, mananın yanında maddenin yeterli olmadığını ve sanatın bu planda ne kadar kifayetsiz kaldığını hatırlatıyor (Kenan Rifâî, 2009, s. 489).²

Nasıl ki sadece bilim dili, bir medeniyeti anlatmaya yetmez ve mutlaka yanında sanat diline de ihtiyaç duyulursa, sanat da anlattığı değerleri, ancak görünen yüzü ile topluma sunabilir. Burada sanat eseri, seyirciyi manaya götüren yolun kapısıdır. Bu kapıdan geçtikten sonra yolda görünen estetik vasıflar, muhatabını, eserin özünde bulunan manaya ulaştırmak gayreti içindedir. Fakat sınır tanımayan, tartıya gelmeyen, kalıplara sığmayan bu değerler, sanat eseri ile ancak rivayet edilebilir, hissettirerek hayal ettirir. Onun için sanat eserine bakarken, nazarlarımız şeklin ötesindeki manayı aramalıdır. Ancak o zaman eserin başarısını ve bu başarının sırrını daha iyi fark edebiliriz.

Bu özelliklerden anlaşıldığına göre, sanatın görevi ve ana gayesi, muhatabını özünde gizlenmiş olan manaya yönlendirmektir. Dış gayesi ise nesnelere ve çevreyi düzenleyip güzelleştirmektir. Demek ki sanat eserinin iki yüzü vardır. Biri, anlatılmakta olan eserde görünen yüzü, diğeri ise eserin özünde keşfedilmek için bekleyen, görülmeyip hissedilen ve tefekkür ettiren yüzü. İşte mananın hizmetinde olan bir eserin başarısı, hedefe kavuşturan ifade gücüne sahip olduğu ölçüdedir.

Demek ki eserde mananın tamamı kalıplara sığmasa da sığıldığı kadarıyla, seyircisinin gönlüne hitap edebiliyor, onu tefekküre sevk ediyorsa gayesine ulaşmış demektir. Ancak aksi hâlde, eserin göze hitap eden görünüşüne kapılıp manaya ulaşılamaz ise içi boş kalıplar arasında sıkışıp kalır.

Mesela musiki dalında “bazen güfte eseri yaşatır. Bazen de beste güftayı taşır. Fakat en makbulü, her ikisinin birbirini destekleyerek eseri yaşatması değil midir?” Şayet biçim ve mana, eseri başarıya birlikte taşırsa, şüphesiz âlâ olur. Ancak bu seviyeye ulaşmış eserler, sanatkârı ile birlikte ebedî hayatı yakalamış ve klasik eserler arasında yer edinmiş olur.

Acaba hiç düşündük mü? Atalarımız nasıl bir ruh hâli içinde, sahip olduğu kültür mirasından koca bir medeniyet yarattı? Bu denklemi çözmeden, o ruh âlemindeki zenginliğin, zevkin ve zarafetin biçim-

² Kenan Rifâî. (2009). Şerhli Mesnevî-i Şerif (3. bs.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

lere, seslere, renklere ve kelimelere nasıl yansıdığını anlayamayız. Öyle ise, önce sanatta var olan **mana, maksat ve biçim arasındaki ilişkiyi çok iyi çözmemiz gerekir.**

Sosyal yönü ile sanatın insanlıkla yaşıt olduğu söylese de ilk devirlerinde, sadece iletişim, inanç ve var olmak amacını taşımış ve devrinin anlayışına uygun resimler yapılmıştır. Hatta bu haberleşme, yazı yazılmaya başlanınca birçok kelime, resim görünüşündeki sembollerle yapılmıştır. Bunları ilk resim denemeleri olarak kabul etmesek bile, anlatma gücünde sanatın payı inkâr edilemez.

Sanatın gerçek kimliğine kavuşması, toplumların gelişerek belli bir medeniyet seviyesine erişmesinden sonra olmuştur. Sanatın belli bir seviyeye geldiğini esas alarak sosyal alandaki etkinliklerine göz atarsak sanat, toplumu manen besleyen değerlerin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir vasıta olmuştur. Fertlerin zekâlarına olduğu kadar gönüllerine de hitap ederek, sosyal ve kültürel alanlarda hayatı düzenler ve güzelleştirir. Sosyal hayatta beşeriyeti aktif hâle getirerek güzel alışkanlıklar kazandırır. Milletlerin hayatında fikir ve gaye birliği sağlar. Bunun gibi daha pek çok konuda ve her alanda sanatın varlığına ihtiyaç duyulur. Bu bakımdan sanat için, başarılı bir mürebbi de denebilir.

İtiraf etmeliyiz ki milletçe hayatı yüzeysel, yani sığ yaşıyoruz. Halbuki Osmanlı, hayatı ciddi ve deruni bir tefekkür içinde yaşadı. 16. yüzyılın eserleri böyle çıktı. Biz ise bugün emanet olarak verilen ve maalesef

layıkı ile korunamayan ata yadigârı eserleri, sadece biçim ve işçilik olarak görüyor ve taklit etmeye çalışıyoruz. Onun derinlerine dalıp, anlatılmak istenen fikrin veya duygunun peşine düşmüyoruz.

Nerede yanıldık ve yanlış yaptık? Bu soruya doğru cevabı verebilmek için kendimiz ile hesaplaşma fırsatını yakalayamadık. Çünkü her şeyden önce, kaybolan değerlerimizden ötürü kendimize yabancı kaldık. Geleneklerimizi cahil cesareti ile çöpe atmaya başladık.

Bu durumda 21. yüzyılı temsil eden sanatı ortaya koyamayız. Çünkü taklit, düşünceyi ve tasavvur gücünü köreltir, millî kültürün yozlaşmasına sebep olur. Toplum çağ dışı kalmak vehmi içinde, millî değerlerinden utanır hâle düşer ve geçmişten güç almak yerine, yabancı kültürlerle benzeyerek sözde modern olmak hevesine kapılır. Ancak sonuçta onların, kötü bir kopyası olmaktan ileri gidemeyiz.

Ancak hoca veya eğitmen olarak şunu da memnuniyetle itiraf etmeliyim ki, çok yetenekli ve başarılı gençlerle çalışma fırsatım oldu. Bugün pek çoğu öğretmen olarak üniversite veya özel atölyelerinde değerli gençler yetiştiriyorlar.

Bizim en büyük tesellimiz, emaneti böyle gençlere teslim etmiş olmamızdır.

Birol Ayan, İnci; “Dile Gelen Sanat”, *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 93-96

TÜRKİYE MİLLİ KÜLTÜR VAKFI GELENEKLİ SANATLAR MÜZESİ

Mehmet Selim AKIŞ¹

Türkiye Milli Kültür Vakfı (TMKV); aziz ve necip Türk milletinin asırlardan beri hasretini çektiği birliğin ve refahın temini ile layık olduğu medeni seviyeye yükselebilmese kendilerini hasredek bilgili ve faziletli nesiller yetiştirmek amacıyla, 1969 yılında dönemin önemli siyaset, iş, fikir insanları ve akademisyenlerinin bir araya gelmesiyle kurulmuştur.

Türkiye'nin tarihî geçmişi ve kültürüyle bağı koparmadan geleceği inşa etmek adına 55 yıllık süre zarfında sosyal ve kültürel çalkantılarla, siyasi ve iktisadi buhranlar içerisinde varlığını devam ettirerek bugünlere gelen Türkiye Milli Kültür Vakfı, memleketimizde sayısız hizmetleri bulunan birçok bilim insanı, akademisyen, siyasetçi, iş insanı ve yöneticinin yetişmesine vesile oldu. Çalışmalarımızı aynı şevk ve heyecan ile kökü mazide, dalları geleceğe uzanmış, milletine hizmet etmenin mutluluğu ile sürdürüyoruz.

2019 yılında kuruluşunun 50. yıl şerefine hüsn-i hattın ve onun ayrılmaz rüknü olan tezhibin muasır birer sanat kimliğiyle Prof. Uğur Derman, Prof. Dr. Çiçek Derman ve Hattat Ali Toy'un riyasetlerinde Hz. Peygamber'in *Vedâ Haccı Hutbeleri* temalı hat-tezhip koleksiyonu oluşturulmuştu. Prof. Dr. Halit Özkan, 1,5 yıllık araştırma neticesinde modern ve klasik literatür tarayarak veda hutbesi metinlerini tespit ve tercüme etti; kıta kıta, satır satır toplu olarak metinlere ayırdı. Daha sonra uygun hat stiliyle yazdırılmak üzere hattatlara sipariş edildi. Dönemimizin her yaşatan 37 hattatı tarafından ele alınan bu koleksiyonda, *sülüs, celî-sülüs, sülüs-nesih, ta'lik, celî-ta'lik, divanî, celî divanî, muhakkak-reyhanî, kûfi ve rik'a* gibi hat çeşitleriyle hutbelerden bölümler yazılmıştır. Bu eserlerden Prof. Uğur Derman tarafından seçilen 15 kadar eserin tıpkıbasımı yapılmıştır.

Adedi 50'yi bulan hüsn-i hat örnekleri, yine zamanımızın güzide 26 müzehhibe ve müzehhib eliyle bezenerek, bunların bir kat daha güzelleşip gün yüzüne çıkması sağlanmış; farklı halkârî çeşitleri ve tezhip üslupları seçilerek, muhteşem bir koleksiyonun varlığı temin edilmiştir.

Mütevelli Heyetimiz, Vakfın 50. yılı için oluşturulan bu eserlerin depoda kalması yerine toplumların kültür değerlerini ve medeniyetini teşkil eden ortak bir miras gibi değerlendirilerek sanatseverlere sunulması gerektiği düşüncesi ile daimî sergilenmesi için müze kurmaya karar vermiştir.

Bu sebepledir ki Türkiye Milli Kültür Vakfı, İstanbul Eyüpsultan ilçesindeki eski ahşap binasında medeniyetimizin kültür mirası olarak kabul edilen gelenekli sanatlarımıza ait 100'ü aşkın eseri Gelenekli Sanatlar Müzesinde sanatseverlerin ziyaretine açmıştır. Farklı sanat dallarına ait eserlerin sergilendiği müze, sanatseverleri görsel açıdan zengin bir yolculuğa çıkarmaktadır.

Hat, tezhip, minyatür, ebru, çini, ahşap oyma, sedef kakma vb. sanat dalları için kaynaklar sunan bir araştırma merkezi niteliğindeki müze, aynı zamanda 80 kişilik kapasiteli konferans salonu ve 6.000'e yakın kitap kapasitesine sahip kütüphanesi ile hizmet sunmaktadır. Böylece müze, belli eserlerin toplandığı bir yer olmaktan öte yaşayan bir mekân olarak düzenlenmiştir.

Konferans salonunda akademik ve bilimsel faaliyetlerle kültür-sanat çalışmaları düzenlenmektedir. Vakfın düzenlediği aylık konferans, seminer, panel gibi etkinliklerin yanında vakfın bünyesinde faaliyet gösteren lisans ve lisansüstü öğrenci kulüpleri de su-

¹ Türkiye Milli Kültür Vakfı Genel Müdür Yardımcısı, selimakis@tmkv.org.tr

TÜRKİYE
MİLLİ KÜLTÜR VAKFI
EĞİTİM-KÜLTÜR-SANAT MERKEZİ

www.tmkv.gov.tr | Facebook: TmkvKult | Instagram: TmkvKult | Twitter: TmkvKult | YouTube: TmkvKult

EHIRSULTAN

num ve çalışmalarını bu kütüphane ve konferans salonunda gerçekleştirmektedir.

Müzedede sergilenecek eserlerin seçilmesi, yeni eserlerin alınması ve sipariş edilmesi, müzenin düzenlenmesi Vakfımızın kurucularından ve ülkemizin kültürüne değer katan değerli Prof.Uğur Derman ve Prof. Dr. Çiçek Derman hocalarımızın riyasetlerinde gerçekleştirildi. Hocalarımıza bu emeklerinden dolayı şükran borçluyuz.

13 Mayıs 2022 tarihinde İstanbul Milletvekili Hasan Turan, Eyüpsultan Belediye Başkanı Deniz Köken, Prof. Uğur Derman, Prof. Dr. Çiçek Derman, TMKV Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Salih Tuğ, TMKV Kurucular Heyeti üyeleri, sanatçılar ve sanatseverlerin katılımıyla açılan müze görülmeye değer.

Müzeler, sanatla ilgilenenler için önemli bir eğitim kaynağıdır. Müze ziyaretleri ise, ziyaretçilerin aldıkları eğitimin devamı niteliğinde tamamlayıcı bir unsur olarak görülebilir. Bu kapsamda gelenekli sanatlar alanında çalışmalar yürüten, okul, üniversite, sanat atölyeleri gibi kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilecek ziyaretler için önceden hazırlanacak programlarla TMKV Gelenekli Sanatlar Müzesine kapsamlı ziyaretler gerçekleştirilebilir.

TMKV Gelenekli Sanatlar Müzesi, hafta içi 09.30 - 17.00 saatleri arası ücretsiz olarak ziyaretçilerini ağırlamaktadır.

Müzedede Bulunan Eser Çeşitleri

Türk ve İslam sanatının birbirinden güzel örneklerinin bulunduğu müzedede aşağıdaki eser çeşitleri bulunmaktadır.

- Sülüs, celî-sülüs, sülüs-nesih, ta'lik, celî-ta'lik, divanî, celî-divanî, muhakkak-reyhânî, kûfi ve rik'a hat çeşidinde hazırlanmış ve birbirinden farklı tezyîn edilmiş hat levhaları
- Sedef kakma
- Ahşap oyma
- Zerendud
- Ebrû
- Akkâse ebrû
- Minyatür
- Çini
- Yazılı çini
- Kalem işi
- Tıpkıbasım Mushaflar
- Cilt eserleri
- Darphane tarafından basılmış millî kültürümüz ile ilgili hatıra koleksiyon para
- El işçiliği ile yapılmış cam obje

Müzedede Uğur Derman, Hasan Çelebi, Ali Toy, Davud Bektaş, Mehmet Özçay gibi isimlerin de eserleri bulunmaktadır. Her geçen gün yeni eserlerin ilave edildiği müze, daha zengin hâle getirilmeye çalışılmaktadır.

Akiş, Mehmet Selim; "Gelenekli Sanatlar Müzesi", *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 97-103

**TÜRKİYE HİLLİ KİLİM KARI
SİLEMLİ BAĞATLAR KÜLTÜRÜNÜ**

Özellik: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

**TÜRKİYE HİLLİ KİLİM KARI
SİLEMLİ BAĞATLAR KÜLTÜRÜNÜ**

Özellik: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

**TÜRKİYE HİLLİ KİLİM KARI
SİLEMLİ BAĞATLAR KÜLTÜRÜNÜ**

Özellik: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

**TÜRKİYE HİLLİ KİLİM KARI
SİLEMLİ BAĞATLAR KÜLTÜRÜNÜ**

Özellik: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

Yapı: 2018 - İstanbul (Kültür Varlıkları)

خطبة الوداع

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

والحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

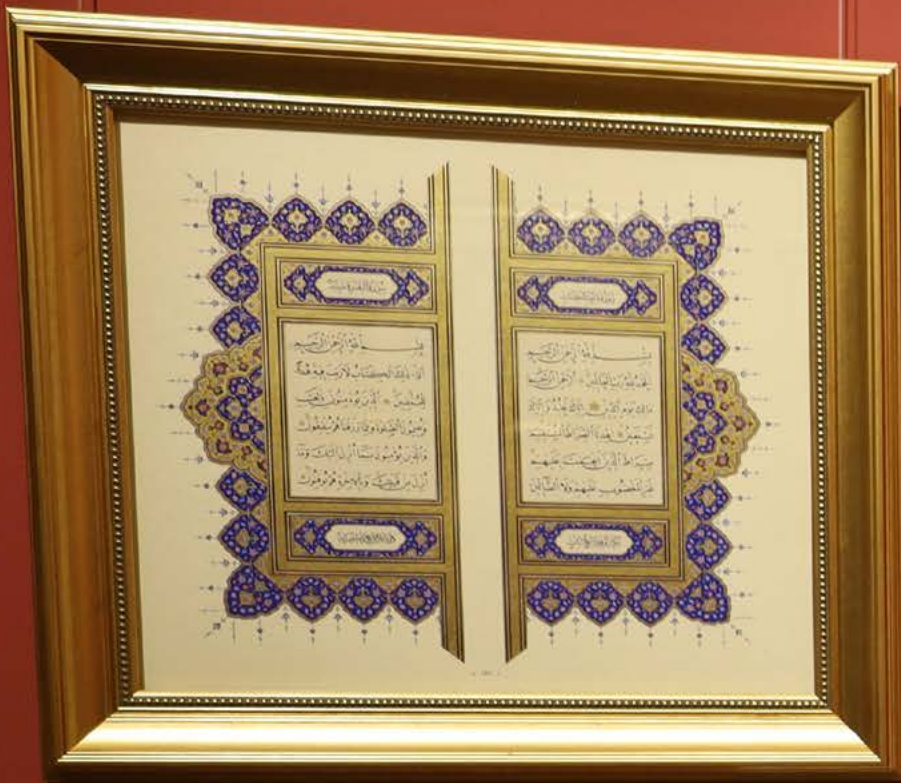
الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

Small informational text and QR code at the bottom right of the frame.

Al-Bayhaqi's 'Mawāzīn al-Ḥikmah' (The Scales of Wisdom), a treatise on the history of Islamic science and philosophy, written in the 11th century. The page shows a section on the history of astronomy, with a decorative border.

Informational label for the textile panel, including a QR code.

Informational label for the textile panel, including a QR code.

Informational label for the calligraphic manuscript, including a QR code.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BÖLÜMÜ

Doç. Dr. İrem PALA¹
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep AROL²

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesindeki Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, 2001 yılında eğitim-öğretim başlamıştır. Hâlen Terzioğlu Yerleşkesinde eğitim-öğretime devam etmektedir.

Fakültemizde bulunan bölümlere girmek isteyen öğrenciler her eğitim-öğretim yılı başında yapılan yetenek sınavına, Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Temel Yeterlilik Testi (TYT) baraj puanını geçerek başvurabilmektedir. Yetenek sınavları ile ilgili bilgiler, fakültemizin internet sitesinden duyurulmaktadır.

Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı (ASD) olarak eğitim veren bölümümüzde öğrenciler, ilk üç yarıyıl zorunlu olan geleneksel Türk sanatları desenleri, hat sanatı, tezhip sanatı, geleneksel Türk tekstil sanatları, sıraltı fırça bezeme, çini üretimi derslerinin yanında geleneksel Türk sanatları ve genel sanat tarihi, temel sanat, Osmanlı Türkçesi gibi uygulama-

lı ve teorik dersler olarak geleneksel Türk sanatları hakkında bilgi ve tecrübe edinirler. Dördüncü yarıyıldan itibaren, bölümün bünyesinde bulunan çini, tezhip, hat ve geleneksel Türk tekstil sanatı alanlarından birine yoğunlaşarak tek alanda uzmanlaşabildikleri gibi farklı disiplinleri birleştirebilme imkânına da sahip olurlar. Öğrencilerin alan uzmanlık derslerini, seçtikleri alanların yanı sıra çini restorasyon, minyatür, sürdürülebilir tasarım, kültürel miras gibi seçmeli derslerle destekleyerek geleneksel Türk sanatlarının tüm alanlarından bilgi sahibi ve uygulayıcısı olarak mezun olmaları hedeflenmektedir. Öğrencilerin tasarım, şekillendirme ve görsel algılama yeteneklerinin geliştirilmesinin yanı sıra, geleneksel Türk sanatları tarihi, Türk İslam sanatları ve tarihi, İslamiyet'ten önce Türk sanatları, mitoloji, kariyer planlama gibi derslerle de teorik bilgi edinimleri ön planda tutulmaktadır.

Alan uzmanlığını “çini” seçen öğrenciler, kitap sanatları ile başlayan geleneksel Türk desenleri olarak genellenen Osmanlılar Dönemi nakkaşhane motiflerini öğrenip desen tasarımı alanında ilerlerken, çamur ve alçı atölyelerimizde gerek tıpkıyapım (reproduksiyon) gerekse de günümüz kültürüne yönelik tasarımlarını üretebilmekte ve bunları, geçmişte ol-

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, ORCID: 0000-0003-4750-1737, irempala@comu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, ORCID: 0000-0002-7038-4682, zeyneparol@comu.edu.tr

duğu gibi mutfak eşyası olarak kullanabilmektedirler (Çini alanında ele alınan konular için ayrıca bakınız: Pala, 2021; Pala, 2022). Hat alanını seçen öğrenciler, hat yazımı ile birlikte kaligrafi, epigrafi, paleografi, Osmanlı Türkçesi dersleri almaktadır. Tezhip öğrencileri ise geleneksel Türk desenleri ile birlikte minyatür ve ebru dersleri ile alanlarını gelişmekte; Türk tekstil alanında dokuma bilgisi, tekstil desen tasarımı, batık, keçe atölyesi, ipek atölyesi, yöresel dokumalar, geleneksel Türk giyim kuşamı gibi dersler almaktadırlar.

Bölümümüz, alanında uzman ve deneyimli akademik kadrosu ile Türk sanatı, Türk tarihi, kültürü ve kültürün maddi varlıklarını bilerek günümüz Türk kültürünü kâğıt, pişmiş toprak, tekstil üretimlerine aktarabilen, ulusal ve uluslararası sanat, tasarım alanında yer edinebilen, Türk kültürü ve sanatını dünyaya doğru tanıtabilen, geleneksel kültürün ürünlerini yani kadim olanı koruyup onarabilen, aktaran, güncelleyebilen, geleneksel sanatlarını sürdürülebilen sanatçı ve tasarımcı yetiştirerek geleneksel Türk sanatı alanına bilimsel ve sanatsal katkıyı sunmayı amaçlamaktadır.

Bölüm Akademik Kadrosu (40/A gibi görevlendirmeler dışında):

Doç. Dr. İrem Pala, Dr. Öğr. Üyesi Minara Guliyeva Jamshidi, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Arol, Dr. Öğr. Üyesi Berna İleri, Öğr. Gör. Dr. İsmail Öztürk, Öğr. Gör. Zerin Güzel, Öğr. Gör. Mustafa Hořnut.

ÇOMÜ GSF Geleneksel Türk Sanatları Bölümü (GTS) ile ilgili linkler, İnternet kaynakları:

GTS internet sayfası: <http://geleneksel.gsf.comu.edu.tr/>

GTS Bölümü sergi ve etkinlik videoları: <https://www.youtube.com/@comugsfgelenekselturksanat1680>

GTS Instagram: https://www.instagram.com/comu_geleneksel/

ÇOMÜ GSF internet sayfası: <https://gsf.comu.edu.tr/>

GTS Bölümü Öğretim Planı:

<https://ubys.comu.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=hLgb5QS!xBBx!tjLLvgfYZP-peUA!xGGx!xGGx!&culture=tr-TR>

ÇOMÜ GSF internet sayfası: <https://gsf.comu.edu.tr/>

Pala, İrem; Arol, Zeynep; “Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü”, *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 104-105

Kaynakça:

Pala İ. Ç. (2022) Çini Alt Yapı Üretiminde Kullanılabilecek Teknikler. *International Social Sciences Studies Journal*, 8/105: 4331-4344.

Pala İ. Ç. (2021) Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Çini Alt Yapı Eğitimi İçin Öneriler. *Jia Jurnal (Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi)*, 8: 26-58.

SANAT ÂŞIĞI BİR DERVİŞ MEŞREP: ÜSKÜDARLI HOCA ALİ RIZA BEY

Şeyma AKCAN¹

*“Bu fanî dünyadan bir gün göçüp gideceğim.
Ama yeniden dünyaya gelmek olanağım olsa,
Allah tan yine ressam olmayı dilerim.”*

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

1 858’de doğup 1930 senesinde vefat eden ve hayatının neredeyse tamamını Üsküdar’da geçiren Ali Rıza Bey 1914 kuşağının hocasıydı çünkü o dönemde pek çok öğrenciye öğretmenlik yapması sebebiyle kendisine hoca denilmekteydi. Bir dönem Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Başkanlığı yapan Hoca Ali Rıza’nın üretkenliği, kentle bağ kurması ve pek çok öğrenci yetiştirmesi geleceğe miras bırakma derdinin olduğunun da göstergesidir.

Aynı zamanda asker ressamlardan olan Hoca Ali Rıza’nın en büyük tutkusu olan resim sanatını hayatı boyunca icra edebilmesinde asker kuşağının ve hattat babasının büyük etkisi vardır. Çoğunlukla peyzaj, natürmort ve hayali resimler alanında karakalem, füzen, pastel, suluboya ve yağlıboya teknikleriyle çalışan sanatçının çalışmalarını doğadan, hayalden ve doğa-dışı unsurlardan olmak üzere üç kategoriye

¹ Geleneksel Sanatlar Derneği, seyma@gelenekselsanatlar.org

Small black informational label for the landscape painting.

Two stacked black informational labels for the still life paintings.

Small white label with a red circular icon and text, likely a museum notice.

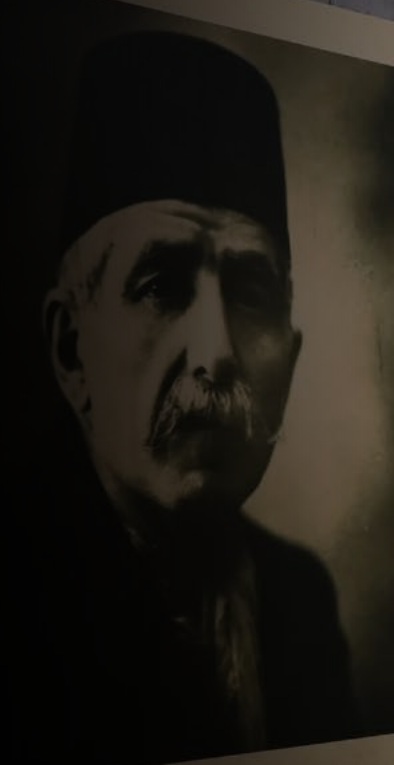
ayırmak mümkündür. Onu diğer Türk ressamlardan ayıran en önemli özelliklerinden biri de resim sanatının neredeyse bütün tekniklerini kullanmasıdır.

Resimlerinde çoğunlukla İstanbul'un peyzajlarını, kent dokusunu gösteren mahalle çevrelerini, kırsal bölgelerini ve sosyal yaşam ortamını konu edinen ressam, beş bin civarında eser ortaya koymuştur. T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphane ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı Millî Kütüphane Koleksiyonu'nda 326 adet (196 karakalem, 39 adet yağlıboya, 29 adet suluboya, 57 adet karışık teknik, 5 adet kuruboya) Hoca Ali Rıza eseri bulunmaktadır.

Üsküdar Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliğinde Nevmekan Sahil Galeri'de ilk defa sergilenen Hoca Ali Rıza Bey resimleri, meraklı sanatseverlerin büyük ilgisini çekti. İsmi, Ali Rıza Bey'in öğrencisi Süheyl Ünver'e yazdığı bir nottan alan "Sanat Âşığı Bir Derviş Meşrep / Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey" sergisi, ressamın kendisi ve Üsküdar açısından tarihî bir buluşma olduğu gibi kentin dünden bugüne nasıl bir değişim geçirdiğini gözlemek açısından da önemli bir imkân sunuyor. Sanat yönetimi ve kürasyonu Erkan Doğanay tarafından yapılan sergide, Millî Kütüphane Koleksiyonundan Üsküdar konulu farklı teknikler kullanılmış seçme eserler, ilk defa sergileniyor.

Bu sergiyle birlikte Hoca Ali Rıza'nın bir dönem kıyılarında resimlerine döktüğü köşe başlarından deniz manzaralarına kadar Üsküdar'ın çeşitli noktalarının günümüzde nasıl bir değişime uğradığına şahitlik ediliyor. Ayrıca sanatçının oturup Üsküdar'ı resmettiği yerle sergi mekânının neredeyse aynı konumda olduğu hissine kapılmanın mümkün olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Üsküdar'ın yüzyıllardır ayakta kalan kültüründen ve doğal güzelliklerinden izler taşıyan sergi, 7 Mayıs'a kadar ziyaret edilebilecek.

*"Ben seni dünyadan bir gün göçüp gideceğim.
Sen yeniden dünyaya gelmek olanağın olsa,
Allah'tan yine ressam olmayı dilerim."
Üsküdarlı Hoca Ali Rıza*

"Üsküdar Ekolü"
Makaleler
1910-1915
1916-1920
1921-1925
1926-1930
1931-1935
1936-1940
1941-1945
1946-1950
1951-1955
1956-1960
1961-1965
1966-1970
1971-1975
1976-1980
1981-1985
1986-1990
1991-1995
1996-2000
2001-2005
2006-2010
2011-2015
2016-2020
2021-2025
2026-2030
2031-2035
2036-2040
2041-2045
2046-2050
2051-2055
2056-2060
2061-2065
2066-2070
2071-2075
2076-2080
2081-2085
2086-2090
2091-2095
2096-2100

"Üsküdar Ekolü"
Makaleler
1910-1915
1916-1920
1921-1925
1926-1930
1931-1935
1936-1940
1941-1945
1946-1950
1951-1955
1956-1960
1961-1965
1966-1970
1971-1975
1976-1980
1981-1985
1986-1990
1991-1995
1996-2000
2001-2005
2006-2010
2011-2015
2016-2020
2021-2025
2026-2030
2031-2035
2036-2040
2041-2045
2046-2050
2051-2055
2056-2060
2061-2065
2066-2070
2071-2075
2076-2080
2081-2085
2086-2090
2091-2095
2096-2100

Hoca Ali Rıza Bey, Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey'in öğrencisi Süheyl Ünver'e yazdığı bir nottan alan "Sanat Âşığı Bir Derviş Meşrep / Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey" sergisi, ressamın kendisi ve Üsküdar açısından tarihî bir buluşma olduğu gibi kentin dünden bugüne nasıl bir değişim geçirdiğini gözlemek açısından da önemli bir imkân sunuyor. Sanat yönetimi ve kürasyonu Erkan Doğanay tarafından yapılan sergide, Millî Kütüphane Koleksiyonundan Üsküdar konulu farklı teknikler kullanılmış seçme eserler, ilk defa sergileniyor.

Ben seni dünyadan bir gün göçüp gideceğim.
Sen yeniden dünyaya gelmek olanağın olsa,
Allah'tan yine ressam olmayı dilerim."
Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

“Üsküdarlı Ressamlar” ve

Malik Aksel, Türk Resmî'nin Üsküdar'dan doğduğunu mübalâğa olmayacağını belirtir ve Üsküdar'ın önemli olduğunu vurgular. Osman Hamdi (1856 -1940) gibi Üsküdarlı olmayan; a etkisiyle, çalışmalarını bu çevrelerde gerçekleştiren sanatçıların Üsküdar ve çevresinin dönemiyle göstermektedir.

Üsküdar'dan çok sayıda sanatçı yetişmiştir. Hoca Ali Rıza Bey ve çağdaşlarının dışındaki bazı sanatçıların isimleri de şöyledir: Üsküdarlı Abdi (?-?), Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali (?-?), Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938), Üsküdarlı Cevat (1871-1939), Osman Asaf (1869-1935), Müfide Kadri (1889-1911), Üsküdarlı Tuğrağaç İsmail Hakkı Bey (1871-1946), Üsküdarlı Osman (1866-1921), Ali Sami (1867-1917), Yüzbaşı Nurettin (1868-), Üsküdarlı Mahmut (1878-1917), Mehmet Necmettin Okyay (1884- 1976), Selâmi Barutçu (1897-), Mithat İnşel (1911-).

Fausto Zonaro - Hoca
Tuval üzerine yağlıboya
27x41 cm
Ahmet Cem Unur Koleksi

"Üsküdar Ekolü"

ogmuş olduğunu söylemekle
in Türk Sanatı için ne kadar
Bey (1842-1910) ve Halil Paşa
ncak "Üsküdar Ekolü"nü
eklestiren ünlü sanatçıların
a sanatçıları için önemini

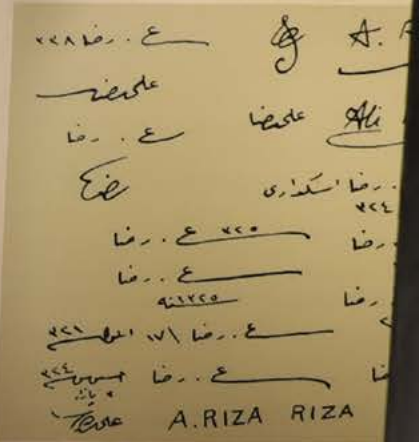

Ali Rıza Paşa
ya
nyom

ey, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında kurulan Osmanlı
eti başkanlığını da yapmıştır. Cemiyetin yayın organı
Ressamlar Cemiyeti Gazetesi adıyla ayda bir
-18, 1 Temmuz 1330) ve kültür hayatımızda önemli yeri
n çıkarılmasına da ön ayak oldu. Kaymakamlık
yükseldiği askerlikten 1911 yılında kendi arzusuyla
ve sırasıyla Üsküdar İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi ile
es'inde resim hocalığı ve Sanâyi-i Nefise Encümeni
du. 47 yıllık eğitimcilik hayatı boyunca yetiştirdiği
ında Süheyl Ünver, Pertev Boratav, Sami Yetik,
Dr. Hikmet Hamdi, Osman Asaf, Celal Esat Arseven,
zat, Sermet Muhtar Alus gibi önemli isimler
Emeklilikten sonraki yirmi yıllık sanat hayatı, en çok
erdigi dönemdir. 20 Mart 1930'da Üsküdar'da vefat etti
Mezarlığı'na defnedildi.

erine verdiği milli ve mahalli karakteri hemen
arlı Hoca Ali Rıza Bey, Türk resim tarihinde daha çok
k üzere yağlıboya ve özellikle suluboya resimleriyle
nce talebe yetiştirmiş bir hocadır. Ayrıca resim tekniği,
si ve ifade edışı de başka ressamla-

1883'te Harbiye Mektebi'nden ikinci mülâzım rütbe
zaman Meclis-i Maârif-i Askeri tarafından aynı me
resim derslerine muavin tayin edildi. Bu a
Dârülfenâ'nın başresamlığına getirildi. Asker me
Matbaası'nın başresamlığına getirildi. Asker me
derslerine yardımcı olmak maksadıyla otuz örnek
hazırladı. Bu baskılı albümler, o devirdeki orta ö
resim sanatının yayılmasında büyük rol oynamıştı
yan sıra sivil mektepler için de modeller hazırladı
dört resim bulunan bu albümler İstanbul'da basıldı

1. Street scene with building and small structure, likely in a historical or cultural setting.

2. Narrow alleyway or street, possibly in a historical or cultural setting.

3. Small, simple building or structure, possibly a hut or shed, likely in a rural or historical setting.

4. Street scene with buildings and a small structure, likely in a historical or cultural setting.

1

2

3

GELENEKTEN GELECEĞE PROJESİ

Geleneksel Sanatlar Derneğinin 2022 Kasım ayında gerçekleştirdiği Gelenekten Geleceğe Projesi¹ ile geleneksel sanatçı ve zanaatkârlar, ayrıca bu alanlarda araştırma yapan akademisyenler, geleneksel sanatlara ilgi duyan gençlerle bir araya geldi.

1 Kasım'da başlayan proje 2 Aralık'a kadar devam etti. Proje sayesinde kültürel mirasın önemi vurgulanarak, usta öğreticiler tecrübelerini gelecek nesillere aktarma fırsatı bulurken, gençlerin yeni alanlarda üretim yapabilmelerine dair fikirler sunuldu.

Eğitimler, söyleşiler, atölye buluşmaları ve film günlerinin yer aldığı projede gençlerin sanat üretiminde karşılaştıkları zorluklar, malzeme ve üretim bilgisine dair güncel yorumlar, sanat eserlerinin satışı hakkındaki tüm ayrıntılar, sanat eserlerinin sergilenmesi ve koleksiyonu için gerekli tüm bilgiler proje kapsamındaki eğitim, söyleşi ve atölye buluşmalarında, alanlarında uzman hocalar tarafından gençlere aktarıldı.

Eğitimler, **Geleneksel Sanatlarda Kâğıt ve Cilt Atölyesi** (Öğr. Gör. Gürcan Mavili) dersi ile başladı. Kâğıdın tarihçesi, yapım aşamaları, kullanımı ve ciltlenmesine kadar olan tüm aşamalar teorik olarak katılımcılarla paylaşıldı; uygulamalı cilt örnekleri yapıldı. Gençlerin yoğun ilgisiyle karşılanan uygulamalı derslerden **Geleneksel Sanatlarda Yaratıcılık ve Tasarım Atölyesinde** (Doç. Dr. Şehnaz Biçer) geleneksel sanatlarda yaratıcılık kavramı tarihteki en eski örneklerinden başlanarak anlatılırken minyatür tasarımları incelendi. **Geleneksel Sanatlarda İmge Tasarımı Atölyesinde** (Dr. Zaliha Erdoğan Peçe) geleneksel sanatlara dair sembol ve imgeler incelenerek, geleneksel sanatların dilini kendi çağına taşımak

amacıyla eğitimin son oturumunda uygulamalı imge tasarımı dersi gerçekleştirildi. **Temel Geleneksel Sanat ve Zanaatlar Eğitiminde** (Doç. Dr. Aslıhan Erkmen) katılımcılara geleneksel sanatlar ve zanaatlar, Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) öğeleri ile ilgili temel tarihçe hakkında sunum yapıldı. Tür, malzeme ve bölgeye bağlı çok sayıda örnek eser incelendi.

Geleneksel sanatların icra edilmesi noktasında verilen eğitimlerin ardından eserlerin vergilendirilmesi, sosyal medya yoluyla pazarlanması ve telif hakları hakkındaki güncel problemler ve çözümlerine dair çeşitli eğitimler verildi. **Sanat Eserlerinin Dijital Olarak Pazarlanması ve Sosyal Medya Kullanımı Atölyesinde** (Sümeyra Teymur) sosyal medyanın kullanım teknikleri, özgün paylaşımların nasıl yapılması gerektiği gibi bilgiler katılımcılarla paylaşıldı.

Ardından **Sanatsal Faaliyetlerde Vergilendirme Eğitiminde** (Dr. Emre Akın) sanat eserlerinde vergilendirme usulleri, bu usullerin kanunlara dayanan metinleri ayrıntılarıyla incelendi. **Sanat Faaliyetlerinde Yasal Süreçler ve Telif Hakları Atölyesi** (Av. Ahmet Akcan) eğitiminde kişinin her türlü fikrî emeği ile meydana getirdiği ürünler üzerinde hukuken sağlanmış olduğu haklar katılımcılara aktarıldı.

Dört ve iki oturumlu devam eden eğitimleri, çevrim içi ortamda gerçekleştirilen söyleşiler takip etti. Proje kapsamında geleneksel sanatların güncel sorunları, alanlarında uzman kişiler tarafından tartışmaya açıldı. Söyleşiler gençler ve bu alana ilgi duyan kişiler tarafından ilgiyle takip edildi.

Gelenek kavramının tartışıldığı **Gelenek ve Çağdaş Sanat** (M. Lütü Şen) söyleşisinde geleneksel sanatın çağdaş sanatla olan bağlantısı hakkında yorumlar yapıldı. Büyük ilgiyle dinlenen geleneksel üretimin ve

¹ Proje, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü, Gelecek Gençlerin Kültür Endüstrileri Programı tarafından desteklenmiştir.

GELENEKTEN GELECEĞE FİLM GÜNLERİ

12-17 KASIM 2022
Atatürk Kültür Merkezi
Yeşilçam Sineması

GÖSTERİMLER ÜCRETSİZDİR
gelenekselsanatlar.org

zanaat kültürünün kültürel miras öğesi olarak hangi olasılıklara sahip olabileceği konusu ulusal ve uluslararası vakalar üzerinden **Bugün Dün Yarın: Gelenek ve Yenilik Arasında Tasarım** (Doç. Dr. Ayşe Elif Coşkun) başlıklı söyleşide masaya yatırıldı. Geleneksel sanatı teknolojiyle buluşturmak isteyen birçok gencin ilgiyle dinlediği **NFT Nedir?** (Hakan Yılmaz) söyleşisinde NFT teknolojisinin kullanım alanları ve geleceğine dair öngörüler konuşuldu. Teknolojinin çağımızdaki yeri, yeni dünyada teknolojinin sanatla olan ilişkisinin kaçınılmaz olduğu **Sanat Eğitiminde Yenilikçi Teknolojiler** (Dr. Öğr. Üyesi Sadi Kerim DüNDAR) söyleşisinde katılımcılara aktarıldı. Yapay zekâ programları üzerinden bir sanat eserinin nasıl üretildiği, bu eserlerin sergilenmesi ve gelecekteki yeri üzerine sorular **Geleneksel Sanatlarda Yapay Zekâ ve Dijitalleşme** (Genco Demirer) söyleşisinde cevaplandı.

Geleneksel sanatların çağımızdaki yeri ve bunun için yapılması gerekenler katılımcılarla tartışmaya açılırken, bu eserlerin sergilenmesi ve satışı noktasındaki kilit bilgiler de yine alanlarında uzman kişiler tarafından gençlere aktarıldı. Türkiye'den ve dünyadan enstalasyon örnekleri **Enstalasyon Nedir? Ne Değildir?** (Cahide Erel) söyleşisinde katılımcılarla paylaşılırken, sanat eserlerinin alıcıları ile buluşturulduğu, anlık olarak büyük rekabetlerin ve çekişmelerin yaşandığı, tüm dünyada sanat

12 KASIM 2022 CUMARTESİ

14.00

Kısa Film Seçkisi

God of Waiting
The Consolation of the Blue
The Starry Night
Surmeli Qız
Osariya
Ağla

16.30

Buta

19.00

Cenneti Beklerken

13 KASIM 2022 PAZAR

14.00

Nokta

16.30

Gölgeler ve Suretler

18.40

Yönetmen Derviş Zaim ile
Söyleşi

14 KASIM 2022 PAZARTESİ

14.00

Kısa Film Seçkisi

God of Waiting
The Consolation of the Blue
The Starry Night
Surmeli Qız
Osariya
Ağla

16.30

Kadim Anadolu Zanaatlarından
Güncel Tasarımlara Zanaatın
Ötesi Belgeselleri

19.00

Paper Worlds of Latif Kazbekov
Geleneksel Tespih Belgeseli

15 KASIM 2022 SALI

14.00

Geleneksel Tespih Belgeseli
Paper Worlds of Latif Kazbekov

16.30

Sanatın Kadınları Belgeseli

19.00

The Hidden Art of Islam

16 KASIM 2022 ÇARŞAMBA

14.00

Kadim Anadolu Zanaatlarından
Güncel Tasarımlara Zanaatın
Ötesi Belgeselleri

16.30

Ismail
Paper Worlds of Latif Kazbekov

19.00

Dilsiz

20.35

Yönetmen Murat Pay ile Söyleşi

17 KASIM 2022 PERŞEMBE

14.00

Sanatın Kadınları Belgeseli

16.30

Buta

19.00

The Hidden Art of Islam

piyasadaki eserlerin fiyat düzeylerini belirleyen en önemli sanatsal organizasyonlar olan **Müzayede-ler** (Murat Kılıç) söyleşisi büyük bir ilgiyle dinlendi. Bir sanat eserinin sanatçısı tarafından ilk üretildiği yerden son noktadaki sanatseverler tarafından sahiplenilmesine kadar yaşanan süreç ve sanat eseri piyasanın kendine has dinamikleri **Sanat Eserinde Satış Stratejileri** (Murat Kılıç) başlıklı söyleşi katılımcıların sorularıyla oldukça verimli geçti.

Gelenekten Geleceğe Projesinin bileşenlerinden biri de geleneksel sanatlardaki ustaları gençlerle buluşturan atölye buluşmaları oldu. Geleneksel sanatların geleceğe aktarılmasındaki en önemli mekânlardan olan sanatçı atölyeleri gençler tarafından ziyaret edildi. Sohbet ortamında gerçekleşen etkinlikte sanatçılar hayat hikâyelerini, kendi ustalarıyla olan anılarını ve sanatlarındaki tecrübelerini gençlere aktardı.

Tezhip sanatçısı Emel Türkmen ve hat sanatçısı Hüseyin Türkmen'in İstanbul Fatih ilçesinde bulunan **Emel & Hüseyin Türkmen Atölyesi** ziyaret edildi. Ustalar tecrübelerini paylaşarak, kendi koleksiyonlarındaki birçok örneği hikâyeleriyle katılımcılara aktardı. Atölye ziyaretlerine katılan gençlerin Fatih'teki bir diğer durağı **Barın Han** oldu. Barın Han'ın ihya edilmesinde önemli katkıları olan Emir Barın ve Tevfik Barın'ın bu süreçteki tecrübeleri dinlendi; cilt ustası Melike Kazaz, hocası İslam Seçen'i ve cilt sanatı hakkındaki tecrübelerini katılımcılara aktardı. Ardından Emin Barın'a ait eşyaların sergilendiği mekân katılımcılarla birlikte gezildi. Katılımcıların Avrupa yakasındaki son durağı **Haliç Çini Merkezi** oldu. Çini sanatçısı Güvenç Güven ve Nursen Güven, çini sanatının tarihine dair önemli detayları paylaştılar, ardından ustaların eserlerinden oluşan sanat galerisi katılımcılarla gezildi. Atölye buluşmaları duraklarından biri de Beykoz'da bulunan **İslam Medeniyeti Sanat Bahçesi**'ydi. Gençlerin yoğun ilgisiyle gezilen bahçede, Şehnaz Biçer sanat serüveni hakkında tecrübelerini anlattı ve ardından İstanbul Mushafı'nı katılımcılara tek tek inceletti. Atölye buluşmalarının bir diğer durağı Çamlıca Camii'nde bulunan **Mustafa Çelebi Sanat Atölyesi** oldu. Tezhip sanatçısı Mustafa Çelebi ve seramik sanatçısı Ayten Çelebi'nin aileden gelen sanat geleneklerini nasıl devam ettirdiklerini

dinledikten sonra, katılımcıların soruları ile ustalar kendi alanlarındaki tecrübelerini aktardı. Ardından atölyenin sanat galerisi katılımcılarla gezildi. Tezhip ve kat'ı sanatının üstatlarından kat'ı sanatçısı Dürdane Ünver ile minyatür sanatçısı Nilgün Gencer **Mim Sanat**'ta ziyaret edildi. Gençler, üstatların sanata başlama hikâyelerini kendilerinden dinleyerek çeşitli sorular sordu. Dürdane Ünver, Süheyl Ünver hakkındaki birçok anısını katılımcılara aktardı.

Gelenekten Geleceğe Projesinin son ayağı Türkiye'de ilk defa düzenlenen **Gelenekten Geleceğe Film Günleri**² adı altında gerçekleştirildi. 12-17 Kasım 2022 tarihleri arasında İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezi Yeşilçam Sineması'nda, geleneksel sanatlar ve zanaatlar alanında film ve belgesellerin gösterimi yapıldı. Geleneksel sanat ve zanaatlar konulu filmler bir çatı altında toplandı ve daha önce örneği olmayan bir film envanteri oluşturuldu. Film günleri kapsamında yerli ve yabancı on yedi farklı filmin gösterimi yapıldı.

Geleneksel sanatlar söz konusu olduğunda akla ilk gelen yönetmen Derviş Zaim'in, *Cenneti Beklerken*, *Nokta*, *Gölgeler* ve *Suretler* isimli üç filmi etkinlikte yer aldı. Babaannesinden kalan ve içinde hat sanatı malzemeleriyle dolu sandığı bulan Sami'nin değişen hayat hikâyesinin anlatıldığı, yönetmen Murat Pay'ın ödüllü filmi *Dilsiz* gösterildi. Film sonrası yönetmen Murat Pay, seyircilerden gelen soruları cevapladı. Birçok kısa film ve belgesel yer verilen film günlerinde Faris Kermani'nin yönettiği ünlü BBC belgeseli *Hidden Art of Islam* filmi ve sanatın birçok dalında başarılı olan *Sanatın Kadınların Belgeselleri* merakla seyredildi.

Geleneksel Sanatlar Derneği tarafından gerçekleştirilen projede İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden katılımcılar yer aldı. Projenin sonunda yenilikçi ve teknolojik açılımlara ihtiyaç duyulduğunun, gençlerin bu alanda üretim yaparken geleneksel sanat ve zanaatları beraberinde geleceğe taşımak istediklerinin önemi vurgulandı.

2 T.C. Sinema Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmiştir.

tanıtım

YENİ ÇIKANLAR

**Sandık, Sepet, Sele, Küfe, Fıçı,
Çuval, Torba, Bohça, Mendil,
Hokka, Kutu**

**Hazırlayan: Prof. Dr. Emine
Gürsoy Naskali**

*Yayınevi: Lale Yayıncılık
Yayın Tarihi: Mart 2023*

Geleneksel sanat ve zanaatların tanıtılması, korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında birçok faaliyet yürüten Geleneksel Sanatlar Derneği, 2018 yılında UNESCO akreditasyonunu alarak Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) alanlarına dair akademik araştırmaları desteklemeye devam etmektedir. Bu çalışmalardan biri de Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali tarafından hazırlanan *Sandık, Sepet, Sele, Küfe, Fıçı, Çuval, Torba, Bohça, Mendil, Hokka, Kutu* adlı eserdir.

Lale Yayıncılık'ın Kültür-Sanat Serisinin on ikinci, aynı zamanda Türkiye'nin Mirası Somut Olmayan Kültürel Miras Serisinin ilk kitabı olan bu çalışmada sandık, sepet, sele, küfe, fıçı, çuval, torba, bohça, mendil, hokka, kutu gibi çeşitli nesnelere muhafaza için üretilen malzemelerin isimleri, şekilleri, evsafı, yapım biçimleri ve işlevleri anlatılmaktadır. Bugün çönek, ükek, tutma, türgek, bog, çug, yetgek, kabırçak, arçı, kız, tagar, yançuk gibi eski Türkçede kullanılan bazı muhafaza isimleri unutulmuş, ambalaj gibi yeni isimler kullanıma girmiştir. Kitapta meslek olarak muhafaza nesnelere üreten esnaf (örneğin sepetçiler, fıçıcular, küfeciler) ve çuval fabrikası gibi fabrikalar ele alınmıştır. Muhafaza nesnelere birer ölçü birimi ve vergi matrahı da olmuştur. Muhafazalar mitolojide, destanlarda, masallarda, türkülerde, divan edebiyatında, modern edebiyatımızda ve geleneklerde yer bulmuştur: İnançların gölgesinde suya bırakılan sepetler, Mehmet Âkif'in "Küfe" başlıklı manzum hikâyesi, bohçacı çöpçatanlar gibi. Halk edebiyatı da "sepet sepet yumurta, sakın beni unutma" diye seslenmiştir.

SANDIK
SEPET
SELE
KÜFE
FIÇI
CUVAL
TORBA
BOHÇA
MENDİL
HOKKA
KUTU

HAZIRLAYAN
EMİNE GÜRSOY NASKALI

GELENEKSEL
SANATLAR
DERNEĞİ

YERLEŞİMİ: 2017, 2018, 2019

HOKKA KUTU

HOKKA KUTU

Filiz Çağman Seçme Makaleler Yayın Yönetmeni: Semih İrteş,

Editör: Lâle Uluç

Yayınevi: Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi Yayınları
Yayın Tarihi: 2023

Filiz Çağman (ö.2021) müzeciliğinin ve kütüphaneciliğinin yanı sıra çalışkan ve titiz kişiliği, detaylı ve derin araştırmacılığı ve en önemli özelliklerinden olan doymak bilmeyen merak duygusuyla tanınmaktadır. Bu kitap hayatını Topkapı Sarayı'na adayan Filiz Çağman'ın anısına sunulmuştur. Kitapta yer alan makaleler onun bilimsel yönünü, çalışmak için seçtiği konulardaki yetkinliğini ve Türk-İran ile Osmanlı kitap sanatları üzerinde çalışan uzmanlar arasındaki seçkin yerini ortaya koymaktadır. Tüm bu çalışmalarının yanında "Ben Topkapı Sarayı'nda kırk yıl içinde kitapların tozunu aldım" deyişi onun ne denli mütevazı bir bilim insanı olduğunu göstermektedir.

Filiz Çağman kitap içinde yer alan bütün makalelerini yıllar önce kongre, yıllık ve armağan kitapları için yazdığı makaleler arasından özenle seçmiştir. Toplam on sekiz makalesini içeren kitapta, Filiz Çağman'ın Priscilla P. Soucek ve Zeren Tanındı ile birlikte yazdığı makaleler de yer almaktadır.

Filiz Çağman Seçme Makaleler kitabında Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki resimli el yazmaları, minyatür sanatı, Osmanlı saray kuyumcuları, Ehl-i Hiref teşkilatı gibi konuların yanı sıra Saray Nakkaşhanesinin yerine dair düşünceleri, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki kitap sanatlarının gelişimini konu alan makalesi yer almaktadır. Derinlemesine araştırma ve karşılaştırma neticesinde ortaya çıkan makalelerin diğer konu başlıklarıysa şu şekildedir: Bir Saray El Yazmasının Değişimi: Bir Kitabın Hayat Hikayesi; Osmanlı Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış; Onaltıncı Yüzyıl Belge ve Kaynaklarında Nakkaş Osman; İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki Ahmed Karahisar'î Kur'anı; Firdevsi Şahnâmesinde Geleneğin Değişimi, İstanbul Kütüphanelerinde Celâyirî Sultan Şeyh Üveys ve Sultan Ahmed'in Kitaplarından Seçmeler; Saray Albümlerindeki Örnekleriyle 15. Yüzyılda Kâğıt Oymacılığı.

Kitap sanatları alanındaki araştırmacıların dikkatini çekecek olan eserin editörlüğünü üstlenen Lâle Uluç, eksik ve renksiz resimleri yenisiyle değiştirip aynı zamanda yabancı dildeki makaleleri de ilk defa Türkçeye çevirerek kitabın önemini artırmıştır.

FİLİZ ÇAĞMAN

SEÇME MAKALELER

NAKKAŞ TEZYİNİ SANATLAR MERKEZİ

Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu | Banu Mahir

Yayınevi: Hayalperest Kitap

Yayın Tarihi: 23.11.2022

Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu, on altıncı yüzyıldan bu yana Osmanlı resim sanatında özel bir yeri olan, zarif motifleriyle çağlar boyunca herkesi cezbeden saz üslubunu, adının kökeninden uygulama biçimlerine kadar tüm yönleriyle ele alıyor. Kökleri İç Asya ve Uzak Doğu'ya uzanan, yolculuğu İsfahan ve Tebriz üzerinden İstanbul'a kadar süren saz üslubunun temel motiflerinin de ele alındığı kitap, üslubun gelişim sürecini tarihsel örneklerle açıklıyor.

Topkapı Sarayı nakkaşhanesinde "Saz Kolu" adıyla ayrıca değerlendirilen saz üslubunda yapılan resimler için seçilen konu ve motiflerin kaynağının Şah Kulu, Veli Can ve diğer pek çok ressamın bu kaynakları yorumlama becerilerinin tarihsel örneklerle gözler önüne serildiği *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu*, üslubun dünya sanat tarihine "Siyah Kalem" grubunun çalışmalarıyla geçmiş, on dördüncü yüzyılda yaygın *kalem-i siyahî* resim geleneğiyle bağına da değiniyor.

Sanat tarihçisi akademisyen Banu Mahir'in üslubun tezhipten minyatüre, kitap süslemeciliğinden kalemişine, halı ve kilim dokumacılığına kadar pek çok alanda uygulamalarına yer verdiği kitap, Osmanlı sanatında resim, ressamlık gibi konular hakkında düşünmeyi sağlıyor. Saz üslubu hakkında böylesine ayrıntılı kaleme alınmış tek metin olan *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu* okurun, bu üslubun sanatçılarının dünyayı algılama ve görme biçimlerine dair bir fikir edinmesine de yardımcı oluyor.

Seramik Dekorlar ve Uygulama Teknikleri | Prof. Sıdıka Sibel Sevim

Yayınevi: Nobel Akademik Yayıncılık

Yayın Tarihi: 12.12.2022

Seramik dekorları, seramik üretiminin başladığı ilk çağlardan itibaren üretilen ürünlere farklı anlamlar yükleyerek estetik değerini artırmıştır. Bunun yanı sıra insanların duygularını, düşüncelerini, güncel yaşamlarını anlatan önemli bir aktarım aracı da olmuştur. Başlangıçta ilkel yöntemler kullanılarak uygulanan seramik dekorları daha sonra teknolojinin gelişmesiyle modern yöntemlerle de uygulanmaya başlanmıştır. Günümüzde sürekli gelişme gösteren seramik dekor yöntemleri ile seramik endüstrisinde seri üretimler yapılmaktadır. Bu kitapta seramik dekorları ve uygulama teknikleri başlangıcından itibaren kısaca tarihçesi, seramik dekor tasarımı ve amacı, sıraltı, sıriçi, sırüstü ve yaş çamurlar üzerine uygulanan seramik dekor çeşitleri ve bu dekorlarda kullanılan yöntemler, serigrafi dekorları, günümüz seramik sanatı ve endüstrisinde uygulanan dekor yöntemleri uygulama aşamaları ve örnekleri ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Mehmed Şevki Efendi'nin Sülüs-Nesih Meşk Murakkai ve Elif Kasidesi | Prof. Dr. Muhittin Serin

Yayınevi: Kubbealtı Neşriyat

Yayın Tarihi: 02.01.2023

Mehmed Şevki Efendi (ö.1304/1887) için “fenâ fi'l-hat mertebesine erdi” denir. Büyük bir sanat aşkı ile ömrünü hep yazıya vermiş, sülüs nesih Hâfız Osman ve İsmâil Zühdü yolundan hiç ayrılmamış, onların güzel yazı ve ruhlarından feyiz almış, her geçen gün yazısını güzelleştirerek 1860'lı yıllardan sonra kendi üslubunu ortaya koymuştur. Şevki Efendi sanat dünyasına hususi koleksiyon, müze ve kütüphanelerde bulunan Mushaf, Delâilü'l-hayrât, hilye, levha, kıt'a, murakka' şeklinde pek çok eser bırakmıştır. Celî sülüs sahasında Mustafa Râkım yolunda eserler vermiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi Hat Koleksiyonu'nda bulunan bu nadide eser, yeni baskısında elif kasidesiyle birlikte tekrar sanat severlerle buluşuyor.

İstanbul Art Nouveau'su | Editör: Müjde Dila Gümüş

Yayınevi: Albaraka Yayınları

Yayın Tarihi: 30.01.2023

Art Nouveau üslubunun İstanbul'daki yansımalarına ilişkin günümüze dek yapılan yayımlar, özellikle mimar Raimondo D'Aronco'ya ve eserlerine odaklanmıştır. Şüphesiz bu üslubun, şehir peyzajına katkıda bulunduğu için en fazla göze çarpan etki alanı da mimari olmuştur. Oysa Osmanlı payitahtında Art Nouveau'nun izlerini mimarının yanı sıra sanatın başka dallarında da teşhis edebiliyoruz. Mevcut yayınlara, arşiv araştırmalarına ve saha çalışmalarına dayanan makalelerin yer aldığı bu kitap, mimari eserlerle birlikte mezar tasarımı, tezhip, çini sanatı, gündelik hayat objeleri gibi farklı alanlarda da gözlemlenen etkilere dikkat çekmeyi amaçlıyor. Sizlere sunulan bu çalışmanın, Art Nouveau'nun ne ölçüde ve ne şekilde İstanbullu olabildiğini anlayabilmemize ışık tutacağını umuyoruz.

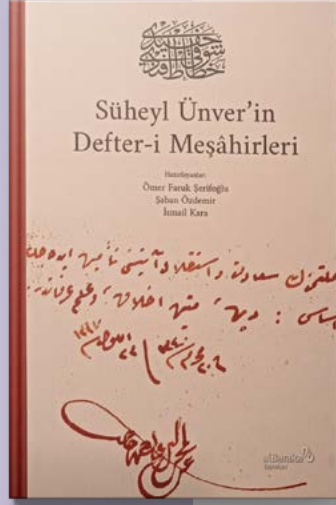
Mine Sanatı ve Teknikleri | Umut Demirgüç Thurman

Yayınevi: Myrina Yayınları

Yayın Tarihi: 22.12.2022

Mine, metali cam kaplama sanatıdır. Halk arasında sıcak mine, emay ya da kuyumcu minesini olarak bilinir. "Mine Sanatı ve Teknikleri" kitabında, mine sanatının tarihçesi ile mine yapımında kullanılan malzemeler, atölye ortamı ve teknikler adım adım fotoğraflarla anlatılıyor. ABD North Texas Üniversitesi Metal Tasarımı ve Mücevher Tasarımı Bölümü öğretim üyesi Umut Demirgüç Thurman tarafından hazırlanan, mine sanatı ve teknikleri üzerine genel bir tanıtım niteliğindeki bu kitabın mineye ilgi duyan herkese yardımcı olacağını umuyoruz.

Süheyl Ünver'in Defter-i Meşâhirleri

Yayınevi: Albaraka Yayınları

Yayın Tarihi: 30.01.2023

Büyük çaplı kültürel değişim ve dönüşümlerin yaşandığı 1920'lerin İstanbul'unda, sayıları günden güne azalan eski kuşaktan zevata dair hatıraları kayda geçirmek amacıyla birçok kişinin defter-i meşâhir tuttuğu bilinir. Süheyl Ünver de eğitiminin yanı sıra sanatçı kişiliğinin ve şahsiyetinin olduğu aynı yıllarda birçok konuda defterler tutarken, defter-i meşâhire de birkaç kez teşebbüs etmiştir. Süleymaniye Kütüphanesindeki arşivinde beş defter tespit edilmiştir. İlk dört defter 1918-1922 yılları arasında, Süheyl Hoca'nın 20'li yaşlarının ve kariyerinin ilk yıllarında tuttuğu defterlerdir. Beşinci ve son defterde ise 1948'de 50 yaşında ve kariyerinin zirvesinde olan Süheyl Ünver, bu kez çevresinde görüştüğü, ahbablık ettiği 100 kişinin sadece imzalarını toplamıştır.

Kırşehir Düz Dokumaları (Kilim Cicim Zili Sumak) | Doç. Dr. Filiz Nurhan Ölmez – Sema Etikan – Hande Kılıçarslan

Yayınevi: Gece Kitaplığı

Yayın Tarihi: 22.12.2022

Kırşehir'in köklü dokumacılık geçmişini yansıtan düz dokumalar, günümüzde üretimi yapılmayan özdeksel kültürel değerlerdir. Bu değerleri tamamen yok olmadan ve unutulmadan önce belgelemek ve gelecek kuşaklara aktarmak gerekmektedir. Bu çalışmada, Kırşehir'de başlangıcından günümüze düz dokumacılık araştırılmış, kaybolmaya yüz tutmuş dokumaların fiziksel, sanatsal ve halk bilimsel yönleri incelenmiştir. Bu amaçla düz dokumaların bulunduğu yerleşim yerlerine ziyaretler yapılarak, bulunan örneklerin yapı bilimsel analizleri ile görsel ve düzlemsel çözümlenmeleri yapılmıştır.

Osmanlı'dan Bugüne Hat Sanatı | Prof. Dr. Fatih Özkafa

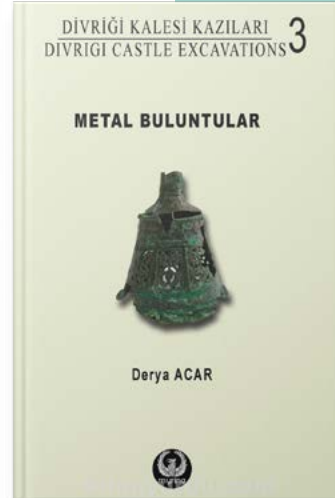
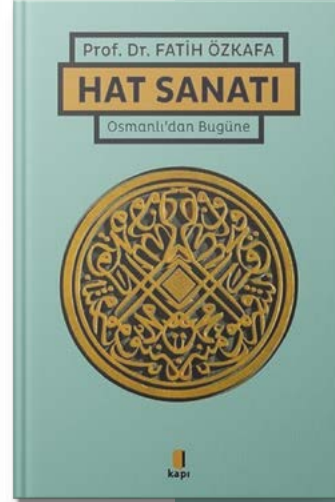
Yayınevi: Kapı Yayınları
Yayın Tarihi: 26.01.2023

Hat, inancın estetiği, harflerin metafiziği; asır asır incelenmiş, kendi içinde renklenip köklenmiş bir yazı uzayı... Osmanlı, asırları içinde ise ayrı bir üslup yanında kutsiyet de kazanmış ölümsüz sanat. Ve kalem, mürekkep, kâğıt, renk, üslup, stil... Harflerin başlama ve bitiş noktaları, kalemin tutuş biçimi ve sabır...Ve hayranlıkla seyrettiği eşsiz eserler... Hüs-nühat tabloları yüzyıllardır camileri, medreseleri, sarayları, tekkeleri, evleri süsler. Paha biçilmezlikleri bir tarafa bu tablolar, şimdilerde dünyanın farklı metropollerindeki sanat galerilerinde de sergileniyor. Bu kitap hat sanatının pek çok ayrıntısını, tarihçesini, ustalarını ele alıyor. Modern zamanlara klasik çağlardan bir yolculuk çağrısı. Varlık ve oluş sürekliliğinde harfler ve istifler cenneti.

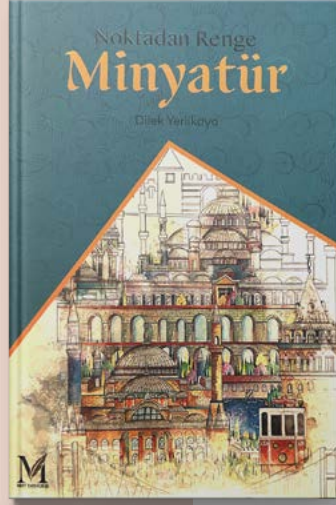
Divriği Kalesi Kazıları 3: Metal Buluntular | Derya Acar

Yayınevi: Myrina Yayınları
Yayın Tarihi: 01.12.2022

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Divriği Ulu Camisi, Divriği'nin uluslararası alanda tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Prof. Dr. Erdal Eser tarafından yürütülen Divriği Kalesi kazılarında da arkeoloji ve sanat tarihi bakımından son derece önemli verilere ulaşılmış, bu veriler sırasıyla yayımlanmaya başlamıştır. *Divriği Kalesi Kazıları*'nın 3. cildi olan bu kitapta, kazılarda bulunan metal eserler incelenmiştir. Kitap siyah-beyaz resimler, çizimler, tablolar ve geniş bir kaynakça ile zenginleştirilmiştir.

Noktadan Renge Minyatür | Dilek Yerlikaya

Yayınevi: Mist Yayıncılık

Yayın Tarihi: Ocak 2023

Minyatür Latince “minitare” Orta Çağ el yazmalarında sayfanın başındaki ilk harflerin rengi olan turuncu (Minia, minium) kelimesinden gelmektedir. Geçmiş Orta Asya’dan Uygurlara kadar uzanan Türk minyatür sanatının en eski örneklerine 8. ve 11. yüzyıllar arasında Doğu Türkistan’da bulunan el yazmalarında rastlanmıştır. Osmanlı dönemindeki yolculuğu her yüzyılda değişerek devam eden Türk minyatür sanatı; Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’un fethinden önce Edirne’de sonra da Topkapı Sarayı’nda kurduğu Nakkaşhânedede Batılı sanatçıların da saraya davet edilmesiyle gelişme göstermiştir. 17. yüzyılda ise Nakkaşhânedeki ustaların yanında müzehhip olarak yetişen ve minyatür alanında nakkaşbaşılığa yükselen Nakkaş Levni minyatür sanatını, konuları ve uygulamaları ile farklı bir çizgi olarak yeniden yaratmıştır. 18. yüzyılda ise manzara ve çiçek resimlerine merakın artması ile klasik minyatür sanat anlayışından uzaklaşmıştır. Resme olan ilginin artması ile birlikte minyatür sanatı gerileme göstermiş, 19. yüzyılda önemini iyice yitirerek yerini Batı resim sanatına bırakmıştır.

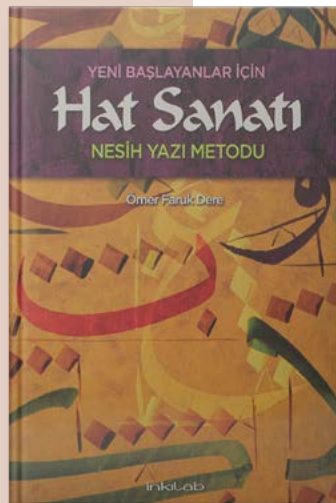
Noktadan Renge Minyatür, içinde bulunduğumuz yüzyılda, nasıl bir metot ile uygulama yaptığımızı gösteren bir yol haritası niteliğindedir. Klasik eserlerden derlenen bilgi ve teknik, günümüze uygun olacak şekilde yorumlanmaktadır.

Yeni Başlayanlar İçin Hat Sanatı Nesih Yazı Metodu | Ömer Faruk Dere

Yayınevi: İnkılab Yayınları

Yayın Tarihi: 16.02.2023

Asırlardır uygulanan ve günümüzde de birçok kurum çatısı altında veya atölye dersleriyle devam eden meşk sistemi pek çok yönden üstünlükleri olan etkili bir eğitim metodudur. Nesih yazının kalem ağzı bir milimi bulmazken bu kadar ince yazıda bu kadar kıvrak kalem hareketlerini yazmak ve anlatmak hep zorlu olmuştur. Bu sebepten yıllardır derslerde ta-

lebelere nesih yazı öğretilirken anlamayı kolaylaştırmak maksadıyla harfler irice çizilip detayları gösterilmektedir. Bu kitap da meşk sistemine alternatif olarak değil, meşk murakkaalarını şerh etmek ve eğitime yardımcı olmak gayesiyle hazırlanmıştır. Eserde mürekkep kalem hareketlerinin rahat görülebilmesi için nispeten açık tercih edilmiştir. Büyük harfler aslı ebadında olup 10 mm. kalemle yazılmıştır ve hiçbir tashih yapılmamış, kaleminden çıktığı gibi bırakılmıştır. Harfler kısmında yer alan harflerin başta, ortada ve sonda yazılışları da yine aslı ebadındadır.

Tezhipte Tığ Desenleri | Ayten Tiryaki

Yayınevi: Fotografika

Yayın Tarihi: 2023

Tezhip sanatı, çoğunlukla tabiattan esinlenilmiş tam ve yarı stilize edilmiş çiçekleri, yaprakları, bulut ve rumi motiflerini, hayvansal motifleri, münhanileri içinde bulundurur. Eserler bezenirken zengin ve farklı tasarımlar uygulanır. Genelde düzgün bir dış forma sahip eserlerde tezhibin bittiği yerde tığlarla karşılaşılır. Bir binanın bütünlüğü açısından her bir tuğlanın rolünün önemli olduğu düşünülürse tığlar bir eserin tamamlanması için konulan son tuğla gibidir. Eser tığlarla güzelleşmekle kalmaz, aynı zamanda tamamlanmış olur. Tığlarla ilgili bu zamana kadar yapılan çalışmalar geçmiş dönemleri incelemiş, bazıları da belli bir dönemi ele almıştır. Kitapta tığ hakkında kısa bir tarihsel süreç incelendikten sonra daha çok günümüz örneklerini içeren bir araştırma hedeflenmiştir.

LALE DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları ise kenar boşluğu her yönden 2,5 cm; yazı tipi Times News Roman; metin boyutu 11 punto, paragraf aralığı önce 6nk, sonra 0 nk ve satır aralığı tek (1) şeklinde düzenlenmelidir.

2. Ana Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle tamamı büyük harflerle yazılmalıdır. Alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük olmak üzere yine koyu punto ile yazılmalıdır.

3. Yazarların adları ve soyadları tümü büyük harf ve koyu yazılmalıdır. Orcid ID leri isimlerinin altına gelecek şekilde normal yazılmalıdır. Yazarların varsa görev yaptığı kurum, haberleşme ve e-posta adresleri ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

4. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe "özet" ve İngilizce "abstract" bulunmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetleri altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 4, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (keywords) verilmelidir. Türkçe makalenin İngilizce başlığı olmalı ve abstract'ın üstünde gösterilmelidir.

5. Yazı içerisinde resim, fotoğraf, nota ya da özel çizimler varsa bu belgeler kısa kenarı 10 cm olacak şekilde 300 PPI'da (300 pixels per inch kalitesinde) taranmalı, JPEG formatında kaydedilmeli, ayrıca metin içinde kullanılan tüm görsel gereçler makaleye ek olarak JPEG formatıyla gönderilmelidir. Metin içinde kullanılan görseller numara adıyla (Örn: Görsel 1) tek tek kaydedilmeli ve görseller sisteme yüklenirken bütün görseller tek bir .rar ya da .zip dosyası içerisinde yüklenmelidir.

LALE JOURNAL AUTHOR GUIDELINES

1. The articles must be typed in Microsoft Word and have 2.5 cm margins from right, left, bottom and top; Times New Roman font style and 11 font size; line spacing of 1; paragraph spacing of 6 nk, followed by 0 nk.

2. The main title must be well in accordance with the article, and typed in bold, capital letters. Subheadings must be in bold, but capital letters must be used only for the initial letters.

3. The name and surname of the author must be typed in bold, capital letters. The ORCID IDs must be written below the author name and surname. The author's institution (if any), address and email address must be indicated with a footnote in the first page.

4. The abstract must be written before the main text, must be between 75 and 150 words, in both Turkish and English. The keywords must be between 4 and 8 words and typed below the abstract after one line of spacing. The English title of the Turkish article should be above the abstract.

5. If there are images, photographs, musical notes or drawings in the text, they must be scanned as 300 PPI with the short side being 10 cm, in JPEG format, and sent as an appendix to the article in JPEG format. The images must be saved one by one according to their number (e.g.: Image 1) and they must be uploaded to the system in one .rar or .zip folder.

6. APA style must be used throughout the text, and references must be made to the images as well. The images must be numbered as Image 1, Image 2, Image 3. The captions of the images must be written below the images themselves in Times New Roman 11 font along with their sources.

6. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Metin içinde görsellere de gönderme yapılmalıdır. Görseller (görsel, tablo, şekil vb.) Görsel 1., Görsel 2., Görsel 3. biçiminde numaralandırılmalıdır. Görselin altına o görsele ait bilgiler Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve hangi kaynaktan alındığı belirtilmelidir.

7. APA yazım stilinde, dipnot ve sonnot kullanımı pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar az dipnot kullanılmalıdır. Yalnızca çok gerekli bir açıklayıcı not gerektiğinde dipnot kullanılmalıdır. Dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır. Kaynakça vermek için kullanılmamalıdır.

8. Elektronik kaynaklara metin içerisinde gönderme; varsa yazarın soyadı, yayın yılı, sayfa/sayfa aralığı yazılarak yapılmalı, kaynağın adı ve ağ adresi kaynakçada belirtilmelidir. Yazar soyadı ve yayın yılı bilgileri eksik ise ağ adresi metin içine yazılmalıdır.

9. Kaynakça yazımı aşağıdaki şekilde uygulanmalıdır.

Tek yazarlı kitap için

Yazar, A. A. (Yayın yılı). Çalışma adı. Yer: Yayıncı.

Örnek: Kuspit, D. (2006). *Sanatın sonu* (Y. Tezgiden, Çev.). İstanbul: Metis Yayınevi.

Dergi ve süreli yayınlar için

Yazar, A. A., Yazar, B. B., ve Yazar, C. C. (Yıl). Makale adı. Dergi adı, cilt. No (sayı no), sayfa/lar. doi:http://dx.doi.org/xx.xxx/yyyy

Örnek: Harlow, H. F. (1983). Fundamentals for preparing psychology journal articles. *Journal of comparative and physiological psychology*, 55, 893-896.

7. Footnotes must be avoided as much as possible. If necessary, the footnotes must be numbered at the end of the page and used only for explanations- not for referencing.

8. The in-text citations of the electronic sources must include the author's surname, the date and the page/page range. In the reference list, the name of the source and the website must be included. If the author's surname and date are not known, the website must be typed in the text.

9. The reference list must be as the following:

Single Author Book

Author's surname, Initial of the author's name. (Publication Year). *Name of the book*. Place: Publisher.

Example: Kuspit, D. (2006). *Sanatın sonu* (Y. Tezgiden, transl.). İstanbul: Metis Yayınevi.

Article in a Journal/Periodical

Author, A. A., Author, B. B., & Author, C. C. (Year). Title of article. *Title of Periodical*, volume number(issue number), pages. <https://doi.org/xx.xxx/yyyy>

Example: Harlow, H. F. (1983). Fundamentals for Preparing Psychology Journal Articles. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 55, 893-896.

LALE DERGİSİ YAYIN POLİTİKASI

Lale Dergisi amacı geleneksel sanatlar, İslam sanatları, medeniyet tarihi ve somut olmayan kültürel miras çalışmaları alanına münhasır her türlü nazari ve tatbiki çalışmalar yapan sanatçıların/ bilim insanlarının özgün değeri olan araştırma ve derleme makalelerini neşrederek ulusal ve uluslararası düzeyde; bilgi, deneyim, değerlendirme, görüş ve önerilerini paylaşmalarına imkân sağlayan bir zemin, beşeri bilimler bünyesindeki farklı disiplinlerden ortak bir akademik platform oluşturmaktır.

Bununla birlikte dergide kitap tanıtımı ve incelemesine, bölüm ve müze – sergi tanıtımlarına, geleneksel sanatlar, medeniyet alanındaki çalışmaların tanıtımına da yer verilebilmektedir.

Dergi, yılda 2 kez (Ocak ve Temmuz aylarında) yayımlanır.

Dergi hakemli bir dergidir ve yayın dili Türkçedir.

İçerik:

Dergiye gönderilen yazılar;
Alana özgü uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmış ve alana bir katkıda bulunabilme niteliğine sahip olmalıdır.

Daha önce yayımlanmış bir yazıyı değerlendiren, eleştiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşleri ortaya koyan araştırma veya inceleme özelliği taşımaktadır.

Dergide, bir kavramın ya da teorinin tartışıldığı, eleştirildiği ya da açıklandığı türden araştırma, biyografi ve derleme makalelere, bilimsel alana katkı niteliğindeki çevirilere yer verilebilir.

LALE JOURNAL PUBLICATION POLICY

The aim of Lale Journal is to create a common academic platform for various disciplines within humanities, where knowledge, experience, evaluations, opinions and proposals can be shared through original research and review articles in national and international standards by artists and academics who theoretically and practically work on the subjects of traditional Turkish arts, Islamic arts, history of civilization and intangible cultural heritage.

The journal also includes book reviews, advertisements of academic departments, exhibitions, museums, and works on traditional Turkish arts and civilization.

The journal is published biannually, in January and July.

Lale Journal is a peer-review journal and the language of publication is Turkish.

The Content:

The manuscripts submitted to the journal must be prepared according to the research methods and models of the field, and must make a contribution to the field.

The manuscripts must have research or review features that evaluate, criticize, and reveal new and notable opinions on previously published texts.

The journal may include research, review and biographical articles, in which a concept or theory is discussed, criticized or explained, and translations that contribute to the scientific field.

Dergi yayın esaslarına uygun yazım ilkeleri ve formatında olmalıdır.

Yukarıda sıralananların yanı sıra dergide kitap tanımlarına ve/veya incelemelerine de yer verilebilir.

Görevler

Derginin işleyişini sağlayan kurullar

1. Yayın Kurulu'nun Görevleri

- Olağandışı durumlar hariç yılda iki kere toplanır.
- Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları, biçim ve alan uygunluğu açısından inceleyerek, akademik camiada yazının uzmanlarını (tezler, yayınlar ve uzmanlık sahasını esas alarak) tespit eder, uygun hakem değerlendirmesine sunulmasını sağlar.
- Hakem değerlendirmelerine göre, makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar vererek, hakemden kabul alan makalelerin yayın sıralamasını yapar.
- Özel sayı çıkarılmasına salt çoğunlukla karar verir.

2. Editör:

- Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonu sağlar.
- Dergiye gelen yazıların ön değerlendirmesini yapabilmek için özel dönemler hariç Yayın Kurulu'nu yılda iki kez toplantıya çağırır.
- Yayın Kurulu adına editöryal sorumluluk alır.
- Göreviyle ilgili olağandışı durumlarda, çalışmaların aksamaması için yardımcılarından birini yetkilendirir.

3. Editör Yardımcıları:

Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonun sağlanması, yazıların hakem sürecinin takip edilmesi, hakemlerin raporlarının değerlendirilmesi konularında editöre yardımcı olurlar.

The manuscripts must be in accordance with the journal's publication principles and format.

Along with the aforementioned points, the journal may also include book advertisements and/or reviews.

The Duties

Journal Boards

The Duties of the Editorial Board

- The Editorial Board holds meetings twice a year, except in extraordinary cases.
- The Editorial Board examines the manuscripts submitted to the journal according to their relevance to the format and the field, determines the specialists for the manuscripts within academia (based on theses, publications and research fields), and presents the manuscripts to the relevant referees.
- The Editorial Board decides whether the text should be published according to the reviews of the referees, and puts the accepted manuscripts in the order of publication.
- The Editorial Board decides on the publication of a special issue through absolute majority.

The Duties of the Editor

- The Editor coordinates the members of the Editorial Board.
- Except for special occasions, the Editor arranges the Editorial Board meetings twice a year for the pre-assessment of the submitted manuscripts.
- The Editor takes editorial responsibility on behalf of the Editorial Board.
- The editor authorizes one of the Assistant Editors in case of extraordinary situations regarding his/her duty, to ensure that the work is not interrupted.

4. Bilim Kurulu:

- Yayınlanacak makalelerin belirlenmesi için Yayın Kurulu'na önerilerde bulunur.
- Hakemler bilim kurulu üyeleri arasında yer alır. Hakemler gönderilen yazıları yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek, yayına uygun olup olmadığına karar verir. Makalelerin konusuna göre her sayıda değişiklik gösterebilir. Dergide yayınlanan ya da yayınlanacak makalelere danışmanlık yapar, fikir beyan eder.

5. Yayın Koordinatörü

- Yayın kurallarına uygun olan makalelerin kayıt altında tutulmasını sağlar ve hakem raporları ile birlikte makaleleri arşivler.
- Dergiyi baskıya hazır hale getirmekle ilgili süreci yürütür.
- Dergi'nin elektronik ortamda erişilebilirliğinin sağlanmasıyla ilgili süreci yönetir.
- Dergi hakkındaki gelen giden tüm evrakların kayıtlarını yapar ve dosyalar.

Değerlendirme

Dergi Yayın Kurulu tarafından biçim ve alanlar açısından uygun bulunan yazılar değerlendirme yapılması için konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerin ikisi de olumlu ise çalışma yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç 15 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, Dergi Yayın Kurulu'nun gerek gördüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlere tekrar gönderilir.

Gönderilen yazılar iki alan uzmanının "yayınlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulunun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate al-

The Duties of the Assistant Editors

- The Assistant Editors help the Editor in the coordination of the members of the Editorial Board, in tracking the refereeing process of the manuscripts and in evaluating the referee reports.

The Duties of the Academic Advisory Board

- The Academic Advisory Board puts forward proposals to determine the articles to be published.
- The referees are among the members of the Academic Advisory Board. The referees examine the submitted manuscripts in terms of method, content, and originality, and decide whether they are suited to be published. The board members might change in every issue, depending on the subjects of the articles. The Academic Advisory Board gives consultation and opinions on the articles published or to be published in the journal.

The Duties of the Publications Coordinator

- The Publications Coordinator keeps the records of the manuscripts which comply with the publication rules, and archives those manuscripts together with the referee reports.
- The Publications Coordinator manages the process of preparing the journal for printing.
- The Publications Coordinator manages the process of making the journal electronically accessible.
- The Publications Coordinator records and files all the incoming and outgoing documents about the journal.

Assessment

The manuscripts that are approved by the Editorial Board in terms of format and fields are sent to two referees for evaluation, who are the specialists on the subject of the manuscript. If both of the referee evaluations are positive, the study is accepted for pub-

mak durumundadırlar. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

Kabul edilmeyen makalelerin yazarlarına e-posta yoluyla bilgi verilir.

Geleneksel Sanatlar Derneği işbirliğiyle yayınlanan Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi, dergiyi hazırlayanlara (editörler, yayın kurulu, danışma kurulu), yardım edenlere ve hakemlere, yazara/yazarlara telif ve benzeri, ve diğer herhangi bir ücret ödemez; makale başvurusu ve yayını için yazardan herhangi bir ücret talep etmez. Ancak derginin tasarımını gerçekleştirilmesi, redaksiyon hizmetleri için ücret ödenmektedir.

Lale Dergisi çeşitli online ve fiziksel platformlarda 50 (elli) Türk Lirası bedeli ile temin edilmekte, Dergi Park sistemi üzerinden de açık erişim modelinde yayınlanmaktadır.

lication. If one of the evaluations is positive and the other one negative, the manuscript is sent to a third referee. The manuscripts that need to be corrected in order to be published, must be submitted by the authors within 15 days at the latest. In case the Editorial Board deems it necessary, the corrected text is sent back to the referees who requested the changes.

The submitted manuscripts are published after the two subject specialists' approval, with the final decision of the Editorial Board. The authors have to take into account the criticism, evaluation and corrections of the referees and the Editorial Board. In case of disagreements, the author has the right to report them on a separate page with the justifications.

The authors of the rejected texts are informed via email.

Lale Culture, Art and Civilization Journal, published in cooperation with Traditional Arts Association, does not pay royalties and any other fees to those that are responsible with the preparation of the journal (editors, editorial board, advisory board), to those that help and to the referees and author/authors; the journal does not charge the author/authors for the submission and the publication of their article.

However, fees are paid for the design and the editing services of the journal.

Lale Journal can be purchased online and in-person for 50 (fifty) Turkish Liras, and is open access on the DergiPark website.